magazin istoric

ANUL II
NR. 12 (21)
DECEMBRIE
1968

«Descălecători de țară, dătători de legi și datini» • „Leul de mare" se îneacă • Józsa Béla • Tortura în Occidentul medieval • Nimeni nu e erou pentru medicul său • Să fi fost oare «farfurii zburătoare»? • „Astra" și idealul unirii • Nopțile bucureștene ale cuțitelor lungi

SUMAR

Copertele II și III

Întemeietori ai domniei Moldovei în vechile fresce de la Rădăuți

2	*„Descălecători de țară, dătători de legi și datini"*	*prof. univ. AURELIAN SACERDOȚEANU*
11	*„Astra" și idealul unirii*	*V. CURTICĂPEANU*
15	*„Leul de mare" se înecă*	*FLORIN HERA*
25	*Józsa Béla*	*I. MICU*
28	*Să fi fost oare „farfurii zburătoare"?*	*DALILA-LUCIA ARAMĂ*
37	*Un călător prin Dacia*	*VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA*
38	*Ion Ionescu de la Brad*	*acad. AMILCAR VASILIU*
40	*Tortura în Occidentul medieval*	*A. FLOREA*
46	*Scrisoare către cititori*	
47	*Revoluția din Germania (Articol scris special pentru „Magazin istoric")*	*dr. HORST BEDNARECK (Institutul de istorie al Academiei de științe din R.D.G.)*
52	*Nimeni nu este erou pentru medicul său*	*MIRCEA PĂDURELEANU*
60	*Nopțile bucureștene ale cuțitelor lungi (!)*	*A. SIMION*
72	*Microarhiva „Magazin istoric": Din vremea lui Alexandru Moruzi Vodă*	
81	*O scrisoare inedită a lui I. Heliade Rădulescu*	
82	*Misiunea agentului Merser (II)*	*AL. GHEORGHIU*
86	*Memento — ianuarie 1969*	* * *
87	*Valah = roman*	*GABRIELA IONESCU-VARO*
90	*Poșta redacției*	
94	*Sumarul sumarelor (1—21)*	

12

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dumitru Almaș (director), Constantin Antip (redactor-șef), Virgil Cândea, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei (redactor-șef adjunct), Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu, Aurică Simion (secretar de redacție), Ștefan Ștefănescu

„DESCĂLECĂTORI DE ȚARĂ,

Încîlcite și uneori de nedezlegat sînt problemele pe care le pune istoria începuturilor țării Moldovei. Aceasta atît din pricina puținului material documentar cunoscut nouă astăzi, cît și prin faptul că nu s-a stăruit îndeajuns asupra lui, mai ales prin lucrări monografice. De aici au rezultat numeroase ipoteze făcute în istorii generale sau în lucrări cu caracter mai larg. Astăzi, cînd avem o bază documentară mai cuprinzătoare și mai lesnicios pusă la îndemînă, pe acestea este inutil a le mai lua în seamă, mai ales în chestiuni de genealogie, auxiliar pretios al istoriei politice. Numeroase explicații de această natură sînt caduce tocmai din cauza unor tabele genealogice defectuoase sau, în unele sectoare, inexistente. Este adevărat însă că aceste lucrări cer trudă multă și migală obositoare. Din aceste motive, nu fără teamă, am cutezat să alcătuiesc tabla genealogică de față.

Avînd prilejul să mă ocup de unele chestiuni privitoare la începuturile istoriei țării Moldovei și să confrunt numeroase informații care păreau contradictorii, am crezut că pot aduce acum o contribuție de ordin genealogic. Unele rezultate obținute prin acele cercetări, cum este și natural, își găsesc locul în prezentarea de față, care, în bună parte, nu ar fi fost posibilă fără verificările precedente cu ajutorul cărora controlul informației documentare se poate face cu înlesnire [1].

Cu toate acestea, cercetarea de față nu ar fi ajuns la rezultatele pozitive, pe care cred că le aduce, dacă nu aș fi avut înainte numeroase cercetări genealogice ale predecesorilor. Din păcate, cele mai multe, datorită puținului material documentar, nu au putut întrevedea soluționarea cea mai justă în numeroase probleme ce aveau de rezolvat. Ele nici nu au rezistat criticii [2]. Nu același lucru se poate spune de rezultatele obținute de Mihai Costăchescu, acest erudit istoric, modest și strălucit editor de documente moldovenești [3], demn continuator al lui Ioan Bogdan [4]. Amîndoi însă și-au împrăștiat constatările genealogice în întinsele lor publicații, uneori cu reveniri substanțiale. O adunare a acestora și confruntarea lor cu însuși materialul documentar se impunea. Aceasta cu atît mai mult cu cît astăzi multe documente istorice au fost strînse în colecții mai potrivite studiului [5].

Constant ne-am adresat direct materialului documentar. Adesea acesta, pentru a fi înțeles, cere lămuriri de ordin instituțional, paleografic și diplomatic, pe care, în cadrul ce ne-am propus, nu le-am putut da decît în cazuri absolut necesare. Unele, ca, de pildă, chestiunea majoratului fiilor de domn, acordarea calității de voievod și asocierea la domnie, cum și dreptul bastarzilor la succesiune, sau înțelesul termenilor instituționali și de rudenie nu au putut fi nici măcar enunțate. În ce mă privește, și concluziile la care am ajuns în cercetările mele oglindite în aceste pagini sînt stabilite în lucrări care poate vor fi publicate cîndva.

Țin să precizez de la început că în tabla genealogică de față nu intră nici Dragoș, „descălecătorul", care a fost în o parte a Moldovei ca om al regelui unguresc (1357—1359), nici Sas și fiul său Balc, pe care tradiția îi consideră drept primii domni ai Moldovei. Poziția lor reală am arătat-o în altă parte.

În tabla genealogică ce urmează am căutat să precizez, pe cît a fost cu putință, cu documentul în față, filiația, situația matrimonială și decesul fiecărui ins, așa cum se procedează, de regulă, în genealogie. Pentru a ușura lectura cititorului, la cei ce au domnit am adăugat termenul de voievod. Tabla care urmează o consider ca un început. Din aceste puncte de vedere, cititorul binevoitor o va putea mai lesne îndrepta unde nu este suficient de clară și completa cu ce lipsește.

Ar trebui adăugat un cuvînt despre „Mu-

DĂTĂTORI DE LEGI ŞI DATINI"

Prof. univ. AURELIAN SACERDOŢEANU

şatini", nume sub care înţelegem dinastia domnească a Moldovei. Nu ştim cînd a apărut apelativul şi atribuirea lui. Cel dintîi care aminteşte „viţa" Muşatin este mitropolitul Dosoftei în poemul său cronologic privitor la domnii Moldovei, cînd vorbeşte de Petru I voievod. După documente apelativul se cuvine numai lui Roman I voievod. Chestiunea rămîne să fie studiată special, în mod necesar plecînd de la un Muşat. Oricum însă trebuie făcută asocierea cu „Basarabeştii" din Ţara Românească, unde avem mai multe izvoare istorice privitoare la alcătuirea tradiţiei despre dinastia domnească al cărei eponim a fost Basarab I voievod.

★ ★ ★

1. **Bodgan voievod** (1363—1369). Probabil fiul lui Dragoş de Giuleşti şi Cuhea. Răzvrătit împotriva regelui unguresc, trece în Moldova, unde ajunge voievod şi scoate ţara de sub servitutea maghiară.

A fost îngropat la Rădăuţi. Ştefan cel Mare i-a pus piatră pe mormînt la 27 ianuarie 1480.

2. **Laţcu voievod** (1369—1377). Fiul lui Bogdan voievod. Căsătorit cu Ana.

A fost îngropat la Rădăuţi. Ştefan cel Mare i-a pus piatră pe mormînt la 20 ianuarie 1480.

3. **Costea.** Identificare probabilă. Amintit ca voievod în pomelnicul de la Bistriţa. Căsătorit cu Margareta de Siret.

4. **Muşat.** Identificare probabilă. Căsătorit cu Muşata.

5. **Anastasia.** Fiica lui Laţcu voievod. Are o fiică, Ana, care va fi soţia lui Alexandru cel Bun.

A fost îngropată la Rădăuţi. Ştefan cel Mare i-a pus piatră pe mormînt la 11 aprilie 1497, arătînd că a murit la 26 martie 1420.

6. **Petru voievod** (1377—1392). Fiul lui Costea şi al Margaretei.

Nu se ştie unde a fost îngropat, la mănăstirea Neamţ sau la mănăstirea Pobrata.

7. **Roman.** Fiul lui Costea şi al Margaretei.

Căsătorit cu o fiică a Muşatei, nume necunoscut, soră a lui Roman voievod (1392—1394).

8. **Roman voievod** (1392—1394). Fiul lui Muşat şi al Muşatei. Căsătorit cu Anastasia, (a nu se confunda cu precedenta), moartă la 1408 şi îngropată la Roman.

Îngropat la Rădăuţi. Ştefan cel Mare i-a pus piatră pe mormînt la 15 decembrie 1479.

9. **Ivaşcu.** Fiul lui Petru voievod (1377—1392). Pretendent la domnie în 1399—1400.

10. **Ştefan cel Bătrîn voievod** (1394—1399). Fiul lui Roman, fratele lui Petru voievod (1377—1392).

Înfrînge pe regele Sigismund al Ungariei în 1395 la Ghindăoani **(na Hindovea),** aproape de Tîrgul Neamţ.

A fost îngropat la Rădăuţi. Ştefan cel Mare i-a pus piatră pe mormînt la 20 mai 1480.

11. **Mihail.** Frate cu Ştefan voievod (1394—1399).

12. **Iuga „Ologul" voievod** (1399—1400). Frate cu Ştefan voievod (1394—1399).

13. **Alexandru.** Frate cu Ştefan voievod (1394—1399).

14. **Bogdan.** Frate cu Ştefan voievod (1394—1399).

15. **Alexandru.** Frate cu Ştefan voievod (1394—1399).

16. **Alexandru cel Bun voievod** (1400 april 23 — 1432 ian. 1). Fiul lui Roman voievod (1392—1394) şi al Anastasiei.

Născut apreciabil înainte de anul 1380.

Căsătorit cu :

Portretul doamnei Marina, soția lui Alexandru cel Bun, de pe epitrahilul de la Staraia Ladoga

Portretul lui Alexandru cel Bun de pe epitrahilul de la Staraia Ladoga

a) **Ana (Neacșa)** doamna (gospoida). Mama lui Iliaș, „întîiul fiu" în înțelesul de al ei (**L. Putna** II, 56/61) născut la 20 iulie 1409 din „cneaghina Neacșa" (**L. Bistrița,** 6/14); „gospoida Ana" (**Pom. Bistrița,** 50/86)*. Era moartă la 14 apr. 1415 (uric pentru Coțmanul Mare: Costăchescu, **Doc.** I, p. 120—121). Pe piatra de mormînt de la mănăstirea Bistrița, pusă de Ștefan cel Mare pentru gospoida Ana, „Mama lui Ilie voievod" (**Repertoriul,** p. 271—2), data morții 2 nov. 1418 (6926) este greșită (cf. A. Sacerdoțeanu, **Succesiunea,** p. 233, n. 8).

b) **Stanca,** mama lui Ștefan (Stețco) născut în anul 1411 (6919) (**L. Bistrița,** 6/14); „gospoida Stana" mama lui Ștefan (**Pom. Bistrița,** 50/86). A fost înecată de Iliaș la începutul domniei sale, spune Dlugosz (cf. I. Minea, **Informațiile românești ale cronicii lui Ion Dlugosz,** Iași, 1926, p. 22).

c) **Ringala (Ringaila) Maria.** Fiica lui Keystut și sora lui Vitod. În decembrie 1421, „cneghina Ringaila", lat. „Ringala", era „fosta noastră soție". Pare să fie întîia Marie, mama Anei, din **Pom. Bistrița,** 50/86.

d) **Marena (Marina).** Fata lui Mearea (Merin), mama lui Petru născut în anul 1422 (**L. Bistrița,** 6/14), a lui Alexandru menționat în urice din anii 1429—1430 și a Cneajnei. Costăchescu (**Doc.** I, p. 296) propune lectura Mearea pentru Merin (**Ibidem,** p. 297, n. 2). E sora lui Bratu din sfatul domnesc al lui Alexandru cel Bun în anii 1428—1429. Trebuie să fie a doua Maria din **Pom. Bistriței,** 50/86. La 5 oct. 1448 era moartă (Costăchescu, **Doc.** II, p. 365).

e) **Vasilisa.** Amintită în **Pom. Bistrița,** 50/86, după a doua Maria. Presupunem că a fost soție nelegitimă și mamă a Vasilisei, căreia i-a împrumutat numele.

f) **Anastasia,** amintită în **Pom. Bistrița,** 50/86, după Vasilisa. Cum nu cunoaștem care a fost mama lui Roman, o putem considera pe aceasta. E o simplă conjectură.

Vasilisa, Anastasia și Stanca n-au fost soții legitime. În **Pom. Bistrița** sînt trecute la urmă.

Pe **Margareta de Losoncz,** socotită soția catolică a lui Alexandru cel Bun (**Cultura,** p. 135), nu o trecem între soțiile lui, deoarece nu e atestată de nici un izvor istoric, iar singura mărturie, inscripția de la Baia consemnată de Bandini, poate fi ori din altă perioadă, ori privește pe alt Alexandru. N. Iorga (**Istoria românilor,** IV, București, 1937, p. 231) zice despre Alexandru că a fost „poate soțul unei catolice din Ungaria, Margareta" (v. și p. 310). Costăchescu, **Doc.** I, p. 295, o consideră „prima soție".

Alexandru cel Bun a murit la 1 ianuarie 1432 și a fost îngropat la mănăstirea Bistrița.

Domnia lui Alexandru cel Bun este una dintre cele mai interesante din istoria statului moldovenesc atît din punct de vedere al acțiunilor interne cît și al celor externe. Mai întîi este de remarcat faptul că a fost ajutat de Mircea cel Bătrîn însuși să ia domnia. Deci politica de unire a domnilor celor două țări, inaugurată pe vremea lui Petru voievod, își găsește continuitate încă de la începutul acestei energice domnii. Acum Moldova izbutește să aibă o organizare administrativă bine precizată, să înlăture certurile interfeudale, să centralizeze întreaga conducere în mîna domnului și a sfatului domnesc și să instituie ierarhia bisericească. Din punct de vedere religios se observă nu o toleranță, ci libertatea completă a cultelor. Alexandru însuși a întemeiat Episcopia armeană de la Suceava. De asemenea, cultura se dezvoltă sub aspecte multilaterale, creîndu-se cea dintîi școală de copiști, caligrafi și miniaturiști și inițiindu-se consemnarea faptelor memorabile în letopisețe. Pe plan extern, Alexandru cel Bun duce o politică de echilibru între cei doi vecini, Ungaria și Polonia, izbutind să frîneze dorințele lor de anexare. De remarcat și continuarea politicii de prietenie și sprijin cu Țara Românească. Tot acum Moldova participă la politica, o putem numi europeană, a vremii, pe de o parte participînd la Conciliul bisericesc de la Constanța, iar pe de alta la coaliția creștină de împiedicare a expansiunii puterii otomane. Pe această linie se înscrie și ajutorul pe care l-a dat Poloniei în lupta cu puternicii cavaleri teutoni, cavaleria moldovenească participînd în mod strălucit la luptele de la Marienburg, devenite legendare.

17. **Bogdan** jupan. Fiul lui Roman voievod (1392—1394) și al Anastasiei și frate cu Alexandru cel Bun. Apare în intitulația uricelor date de tatăl său la 30 martie 1392 și 5 ianuarie 1393 ca frate cu Alexandru, iar în intitulația și coroborația unor urice ale lui Alexandru ca „fratele domniei mele jupan Bogdan" (1400 iunie 29, iulie 30, august 4, septembrie 11 și 1407 martie 8). A fost îngropat la Rădăuți, unde, la 1480 ianuarie 25, Ștefan cel Mare pune piatră de mormînt „unchiului său Io Bogdan voievod, fratele lui Alexandru voievod" (**Repertoriul,** p. 250).

18. **Roman voievod** (1447 august). Fiul lui Alexandru cel Bun. Apare în coroborația uricelor tatălui său din 1408 septembrie 16 împreună cu Vasilisa și la 1409 aprilie 18 singur*. Costăchescu, **Doc.** I, p. 296, crede că e fiul catolicei Margareta de Losoncz.

Nu este exclus ca el să fie Roman fratele lui Petru voievod din uricul de la 22 aug. 1447 (Costăchescu, **Doc.** II, p. 289). În scri-

---

* Folosim prescurtările *L. Bistrița* (pentru așa-zisul *Letopiseț anonim*), *L. Putna* etc. pentru vechile cronici moldovenești republicate de P. P. Panaitescu și *Pom. Bistrița* pentru Pomelnicul mănăstirii Bistrița publicat de D. P. Bogdan; indicarea paginii prin fracție trimite la textul slav și la traducerea corespunzătoare.

* Formula din coroborație „și credința copiilor mei" în uricele lui Alexandru cel Bun nu apare decît la 8 martie 1407, fără a numi vreunul. Înseamnă că pînă atunci nu avusese copii.

soarea din 4 august 1447 către brașoveni, acesta vorbește de „sfînt răposatul părintele nostru Alexandru voievod" (**Ibidem,** 732). Se deosebește deci de Roman fiul lui Iliaș. Ar putea fi născut din Anastasia.

19. **Vasilisa.** Fiica lui Alexandru cel Bun. Apare împreună cu Roman în coroborația uricului din 1408 septembrie 16. Născută probabil din Vasilisa. Costăchescu, **Doc.** I, p. 296, crede că e fiica Margaretei de Losoncz ; cp. și **Cultura,** p. 135 n.

Roman și Vasilisa credem că sînt fii naturali și de aceea nu mai apar în documente cînd se naște primul fiu legitim, Iliaș.

20. **Iliaș voievod** (1432 ian. 1 — 1433 ante 3 nov. singur ; 1435 ante aug. 26 — 1442 dec. împreună cu fratele Ștefan). Este fiul lui Alexandru cel Bun, în ale cărui urice apare ca voievod de la 2 august 1414 la 30 decembrie 1431.

Născut în 1409 (6917) iulie 20, din cneaghina Neacșa (**L. Bistrița,** 6/14), din gospojda Ana după piatra de mormînt a acesteia pusă de Ștefan cel Mare (**Repertoriul,** p. 271—272). Căsătorit în 1425 (6933) octombrie 23, cu soție adusă de Ghidigol (**L. Bistrița,** 6/15), numită Marica (Maria, Marena), „soror germana" a Sofiei regina Poloniei, spune Dlugosz (**Minea,** p. 23). Orbit de fratele său Ștefan în 1444 (6952) mai 29 (vineri înainte de coborîrea Sf. Duh, **L. Bistrița,** 7/15). La 23 martie 1448 trăia încă la Colomeia (Costăchescu, **Doc.** II, p. 305).

Au fii pe Roman, născut în 1427 (6935), pe Alexăndrel (Olehno), născut în 1438 (6946) august 27 (**L. Bistrița,** 6/15), și pe Anastasia. O fată căsătorită cu Vlad Dracul (**Minea,** Dlugosz, p. 37) este o imposibilitate. Nu cunosc anul morții.

Marica la 28 februarie 1444 era refugiată la Liov împreună cu Manoil pîrcălabul de Hotin (Costăchescu, **Doc.** II, p. 721—722). Bogdan voievod la 2 decembrie 1449 cere lui Detrih Buceațchi, staroste de Camenița și de Podolia, să îndepărteze de la graniță pe Alexandru, fiul lui Iliaș, și pe maica lui (Costăchescu, **Doc.** II, p. 746—748). Petru Aron la 29 iunie 1456 înapoiază văduvei Maria și fiicei sale Anastasia averile rămase în Moldova (Costăchescu, **Doc.** II, p. 781—782).

21. **Bogdan** pan (jupan). Fiul lui Alexandru cel Bun. Probabil că acesta e „Bogdan voievod" din **Pom. Bistriței,** 50/86, pus după Petru voievod. Iliaș voievod, în coroborația uricelor sale din ianuarie 1432, pune și credința lui pan sau jupan Bogdan „fratele domniei mele". Ștefan cel Mare pune piatră pe mormîntul de la Rădăuți al „unchiului său Io Bogdan voievod" (**Repertoriul,** p. 253).

Nu știm mai multe despre acest Bogdan, confundat adesea cu Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare. S-a sfîrșit, probabil, îndată după ianuarie 1432, în locul lui în urice apărînd fratele „jupan Stețco (Ștefan)", încît data morții a rămas necunoscută lui Ștefan cel Mare cînd i-a împodobit mormîntul. Iliaș dîndu-i precădere, înseamnă că era mai vîrstnic decît ceilalți frați. Cred că e fiul Stancăi.

22. **Ștefan (Stețco) voievod** (1433 în. de 23 nov. — 1435 în. de 26 aug. singur ; 1435—1442 cu Iliaș ; 1442 dec. — 1444 în. de apr. 26 singur ; 1444 apr. 26 — 1445 după 5 apr. cu Petru ; 1445—1447 iul. 13 iar singur). Fiul lui Alexandru cel Bun, în ale cărui urice este amintit (1425—1431), ca și în ale lui Iliaș fratele său (1432—1433) : în calitate de jupan.

Născut din Stanca în 1411 (6919) (**L. Bistrița,** 6/14), din gospojda Stana (**Pom. Bistriței,** 50/86). Căsătorit cu Maria (**Pom. Bistriței,** 50/86), o soră a lui Mircea Dulcescul (Limbădulce) după document inedit (Sacerdoțeanu, **Sfatul,** sub a. 1435).

Au copii pe Alexandru și Alexandrina (**Pom. Bistriței,** 50/86).

Prinde și orbește pe fratele său Iliaș la 1444 mai 29 (**L. Bistrița,** 7/15 ; **L. Putna** I—II,

Alexandru cel Bun domn al Moldovei cu soția sa Ana. După fresca de la Sucevița (sec. al XVI-lea)

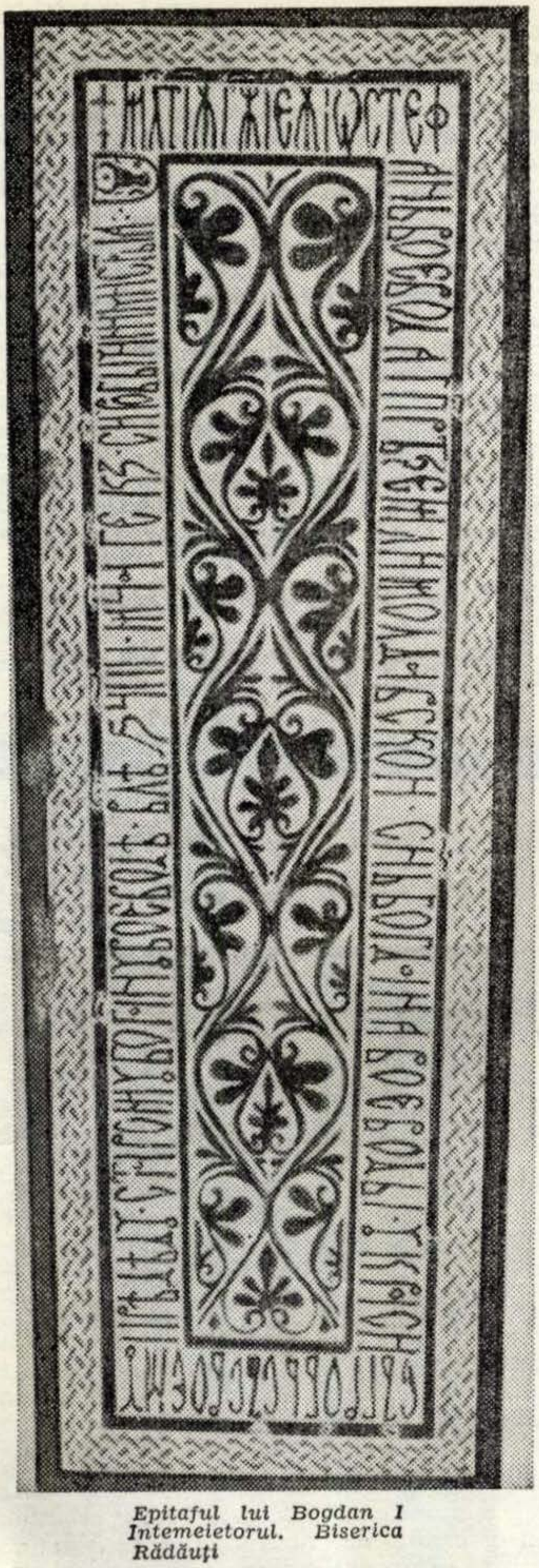

Epitaful lui Bogdan I Intemeietorul. Biserica Rădăuți

44/48, 55/61 ; **Cr. moldo-rusă,** 156/160 ; **Cr. moldo-polonă,** 168/177).

Moare în 1447 (6955) iulie 13, tăindu-i capul Roman fiul lui Iliaș (**L. Putna** I, 44/48 ; **Cr. moldo-rusă,** 157/161). Data de lună și zi în însemnarea lui Gavril Uric (N. Iorga, **Ștefan cel Mare și mănăstirea Neamțului,** BCMI, III, 1910, p. 101). Piatra de mormînt de la mănăstirea Neamț, pusă de Ștefan cel Mare unchiului său, arată îngroparea la 16 iulie (**Repertoriul,** p. 273—274).

Luptele pentru domnie care s-au dat între cei doi frați Ștefan și Iliaș, care au dus Moldova la un pas de dezmembrare, au impresionat pe cronicarul Grigore Ureche, care, însemnînd cele cinci războaie dintre ei, le motivează : „De vreme ce au fost avînd atîtea vrajbă între dînșii", au ajuns să-și împartă și țara fără a ajunge totuși la împăcare. Ceea ce notează mai interesant acest cronicar este ajutorul muntenesc pe care-l primește Ștefan, în ciuda panilor poloni, care doreau să se amestece mai adînc în treburile țării. De fapt, certurile dintre frați reprezintă o nouă orientare politică a boierimii moldovene : în timp ce Iliaș contează mai mult pe sprijin polon datorită legăturilor sale matrimoniale, Ștefan are de partea sa majoritatea boierimii moldovene de frunte. Din acestea Ureche nu trage o concluzie, deși este surprins de izbînzile lui Ștefan, în timp ce despre înfrîngerile lui Iliaș spune că sînt „norocul său cel rău", căci „unde nu va Dumnezeu, nu poate omul".

23. **Bogdan voievod** (12 oct. 1449—15 oct. 1451). Fiul lui Alexandru cel Bun și tatăl lui Ștefan cel Mare. Cronicile interne nu-i dau filiația. El însuși, în scrisoarea către brașoveni din 24 martie (1430), vorbește de vremea lui Alexandru voievod părintele nostru (patris nostri), iar la 31 iulie 1451 întărește o donație către mănăstirea Neamț, cum a fost dată de „frații noștri Ștefan voievod și Petru voievod" (Costăchescu, **Doc.** II, p. 400 și 753). Născut pe la 1412.

Oltea (Maria) i-a fost soție întîmplătoare. Niciodată nu i s-a spus „doamnă". A murit la 4 noiembrie 1465 (6973), cum se arată pe fragmentul din piatra ei mormîntală de la Pobrata, în care se spune că este „mormîntul roabei lui Dumnezeu Oltea, mama domnului (gospodin) Io Ștefan voievod" (**Repertoriul,** p. 246). Pe un tetraevanghel, o însemnare spune că a fost cumpărat la 3 noiembrie 1495 (7003) și dat la biserica din Borzești de „Io Ștefan voievod fiul lui Bogdan voievod și al Oltei" (**Repertoriul,** p. 406—407). Totuși, în uricul de la 9 iulie 1466 (6974) către mănăstirea Pobrata, însuși Ștefan spune că dania este și „pentru sufletul și mîntuirea mamei noastre Maria" (I. Bogdan, **Doc. St. c. M.,** I, p. 105).

În **Pom. Bistriței,** 50/86, se arată că Ștefan mai are frați pe Ioachim, Ion si Cîrstea și surori pe Maria și Sora. În uricul lui Bogdan din 17 octombrie 1451 (6959) pentru Pătru Durnea, apare „credința iubitului său fiu Ștefan voievod și credința tuturor copiilor noștri" (Costăchescu, **Doc.** II, p. 403). Data și formula, documentul fiind original, dau loc la discuții.

Am fi înclinați să credem că Bogdan, fiind fiu nelegitim, a putut trăi în Moldova îm-

preună cu mama sa, poate la Borzești, și că nu a dat semne de amestec în certurile dintre ceilalți frați, legitimi sau nu. În această situație va fi avut soție o boieroaică din Moldova. Cînd au început însă contradicțiile între nepoții săi, Roman și Alexăndrel, a intrat și el în competiție ca mai vîrstnic din neam. Aceasta însă nu poate explica apariția fraților și surorilor lui Ștefan, care după toate aparențele nu sînt fiii lui Bogdan. Sînt ei numai ai Oltei, acum văduvă, născuți dintr-o căsătorie anterioară ? În cazul acesta putea fi soție legitimă, și fiul său i-ar fi zis „doamnă". Mai de crezut este să admitem că, de îndată ce au început certurile dintre Iliaș și Ștefan, cel dintîi recurgînd la represiuni îngrozitoare, ca înecarea mamei celui de-al doilea, Bogdan a pribegit în Țara Românească, unde a cunoscut-o pe Oltea, soția vreunui boier de acolo și mamă cel puțin a unora dintre copiii amintiți. Din legătura cu aceasta s-a născut Ștefan și poate Maria. Pe fecior tatăl l-a luat cu sine în Moldova cînd a ajuns domn, dar n-a putut face același lucru cu mama lui, datorită legăturilor ei matrimoniale legitime. De aceea n-a putut fi nici doamnă. Este o încercare de explicație, care mi se pare logică.

Faptul că are două nume nu este o curiozitate în Moldova acelei vremi : familiar era Oltea, dar pentru pomenire în biserică s-a dat Maria, care este în calendar și-l va fi avut de la botez.

Bogdan, la 12 octombrie 1449, bate pe Alexăndrel la Tămășeni și ia domnia țării, iar la 16 octombrie 1451, „vineri în zori de zi", Petru Aron îi taie capul la Reuseni (**L. Bistrița,** 7/15 ; cp. și **L. Putna** I—II, 44—49, 56/61, care simplifică informația). Data de zi nu corespunde, vineri fiind în 15 octombrie, **Cr. moldo-rusă** și **moldo-polonă,** 157/161, 163/178 pun luarea domniei la 26 august 1451, ceea ce este greșit.

A fost îngropat în biserica din Reuseni, unde i s-a pus piatră de mormînt cu data morții 15 octombrie (**Repertoriul**, 275). Ștefan cel Mare a ridicat și biserică pe locul „unde a fost tăiat capul tatălui său Bogdan voievod" (**Repertoriul**, p. 196). Fragment din piatra mormîntală a fost găsit în fostul sat vecin Săcuieni (Victor Brătulescu, **Piatra de mormînt a lui Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare,** în „Mitropolia Moldovei și a Sucevei", XXXVII, 1961, p. 166—180).

Ștefan cel Mare pentru frații tatălui său pune pietre de mormînt numai lui Ștefan și lui Bogdan. Bănuim că era la mijloc o considerație specială, anume ca frați după mamă. Îl consider deci pe Bogdan fiu al Stanei (Stancăi). Faptul că dintre doamne pune piatră de mormînt numai Anei se explică prin descendența acesteia din Bogdan maramureșanul.

În afară de bătălia de la Tămășeni, Bogdan a mai făcut război cu polonii, care sprijineau pe Alexăndrel, la Crasna în 5—6 septembrie 1450. Acum a folosit străvechea strategie moldoveană a hărțuirii și a drumului pîrjolit, dar mai ales dărîmarea pădurii peste oastea dușmană. Polonii au plecat grăbiți și, cum s-a spus, „fără biruință, fără pradă, fără pace" (N. Iorga, **Istoria lui Ștefan cel Mare,** București, 1904, p. 52). În ansamblu, modul de luptă al lui Bogdan arăta un mare strateg și desăvîrșit tactician. De bunăseamă că lîngă el va fi fost și fiul Ștefan, ce „își învăța meșteșugul de viteaz", care să-i deprindă brațul și să-i oțelească sufletul.

24. **Petru Aron voievod** (1451-oct. 17—1452-febr. ; 1454 în. de 25 aug. — 1445 în. de 8 febr. ; 1455 mai 25 — 1457 apr. 12).

Lipsește din **Pom. Bistriței.** Cronicile interne nu-i dau filiația. În **Cr. moldo-polonă,** 168/178, este numit Petru Aron Harnazan. El însuși își spune fiul lui Alexandru cel Bun. Aceasta rezultă din documentul de la 1 marlie 1456 prin care întărește o danie a „părintelui nostru" Alexandru voievod (Costăchescu, **Doc.** I, p. 575), ca și din scrisoarea către brașoveni din 2 iunie 1456, unde mai spune că este frate cu Ilie, Ștefan și Petru voievozi (**Doc.** II, p. 771). Același lucru la 29 iunie 1456, în făgăduiala către Cazimir regele Poloniei (**Ibidem** II, p. 779—780).

Mama lui poate fi identificată. La 1 octombrie 1455, în tranzacția cu Cazimir, Petru Aron spune că dă Tg. Siretului mamei sale cneaghina Maria, mătușa craiului (Costăchescu, **Doc.** II, p. 774), iar la 29 iunie 1456, vorbind despre Maria, doamna lui Iliaș, precizează că este „sora și ruda noastră scumpă" (**Ibidem** II, p. 782). Înrudirea aceasta este prin Ringala-Maria, care a putut fi deci mama lui Petru Aron. Nu-i cunoaștem soția. În nici un uric de al său nu este pomenită credința fiilor.

Pe timpul lui Petru Aron „a început darea turcească" (**L. Putna** II. 56/61 ; **Cr. moldo-rusă,** 157/161 ; **Cr. moldo-polonă,** 168/178). Învins de Ștefan cel Mare în 1457, pierde domnia. Evenimentele care au urmat sînt cunoscute.

Ștefan cel Mare i-a tăiat capul (**L. Putna** II, 56/61 ; **Cr. moldo-rusă,** 157/161 ; **Cr. moldo-polonă,** 168/178) probabil în 1469.

25. Ana. În **Pom. Bistriței,** 50/86, este trecută Ana ca fiică a primei Maria, doamna lui Alexandru cel Bun, adică Ringala-Maria. Deci soră cu Petru Aron după mamă.

26. **Petru voievod** (1443 martie 6—1445 după apr. 5 cu Ștefan ; 1448 după febr. 23 — 1449 în. de martie 23 singur). Fiul lui Alexandru cel Bun, în ale cărui urice apare de la 1428 dec. 4 la 1431 dec. 30 și în ale fratelui Iliaș voievod din 1432, ca „Petru voievod fiul lui Alexandru voievod" (**Pom. Bistriței,** 50/86).

Născut din Marena în 1422 (6930) (**L. Bistriței,** 6/14). În uricul său din 5 octombrie 1448, pomenește pe tatăl său Alexandru

voievod și pe mama sa doamna Maria, răposați (Costăchescu, **Doc.** II, p. 365).

Căsătorit în 1447 cu o soră bătrînă de 50 de ani a lui Iancu de Hunedoara, afirmă Dlugosz (Minea, **Dlugosz,** p. 37).

Nu cunoaștem anul morții.

27. **Alexandru.** Fiul lui Alexandru cel Bun. Apare în coroborația unor urice ale tatălui său de la 1429 apr. 17 la 1430 febr. 21. Alexandru voievod Mladi (cel Tînăr) în **Pom. Bistriței,** 50/86, pus după Bogdan voievod. E fiul Marenei.

Nu ne mai sînt cunoscute alte știri despre el.

28. **Cheajna (Cneajna).** Fiica lui Alexandru cel Bun. Ștefan cel Mare, prin uricul său din 7 mai 1470, întărește dania făcută mănăstirii Neamț de „mătușa noastră Cneajna" să fie „pentru sufletul părintelui ei Alexandru voievod și pentru sufletul mamei ei Marina" (I. Bogdan, **Doc. St. c. M.** I, p. 147). S-a putut naște între anii 1422 și 1431.

Despre ea mai știm că în anul 1479 august 8, „duminecă seara, a răposat roaba lui Dumnezeu Cneajna, fiica lui Alexandru voievod. Și Stanciul Marele a răposat 3 zile după ea" (**L. Bistrița,** 10/19 ; cp. **L. Putna** II, 58/64, unde lipsește „duminecă seara"). Data de zi și săptămînă corespunde.

Stanciul zis Marele, soțul ei, apare în timpul lui Ștefan cel Mare fără dregătorie, pe locul 3—4 din sfat în anii 1459—1466, vîrf de sfat (1467—1479), fiind amintit ultima dată la 24 mai 1479. Deci data morții lui la 11 august 1479 este bună ; un al doilea uric cu aceeași dată nu-l mai cuprinde în sfat. Probabil că la adunarea corespunzătoare a sfatului nu mai putuse participa.

Au pe fiul Mîrza, atestat în documentele anilor 1468—1476 împreună cu tatăl său.

29. **Roman voievod** (1447 după 15 sept. —1448 în. de 23 martie). Fiul lui Iliaș voievod. Roman Iliașevici în **Pom. Bistriței,** 50/86. Născut la 1427 (6935) (**L. Bistrița,** 6/15). Apare în uricele tatălui său din ianuarie 1432 și în domnia comună a acestuia cu Ștefan (1435—1442), din 1438 spunîndu-i-se „voievod".

Prinde pe Ștefan voievod, unchiul său, și-i taie capul (**L. Putna** I—II, 44/48, 55/61 ; **Cr. moldo-rusă,** 157/161 ; **Cr. moldo-polonă,** 168/177).

La 23 martie 1448 era la Colomeia, unde, „cu sfatul tatălui său Ilie voievod și al mamei sale Marena gospojda", întărește stăpînirea unor sate starostelui Didrih Buceațchi „ca să stea alături cu noi, ca să ne dobîndim moșia noastră" (Costăchescu, **Doc.** II, p. 305).

30. **Alexandru (Alexăndrel, Olehno) voievod** (1449 febr.—oct. ; 1452 febr. — 1454 oct. ; 1455 febr.—mai). Fiul lui Iliaș voievod. Născut la 17 august 1438 (6946) (**L. Bistrița,** 7/15). Amintit în coroborația uricului fratelui său Roman la 18 februarie 1448 (Costăchescu, **Doc.** II, p. 300).

Moare la Cetatea Albă (**L. Bistrița,** 7/15) ; în ziua de 26 august 1454 (6962), spune greșit anul (**L. Putna** II, 56/61), în loc de 1455. O însemnare dorsuală pe privilegiul brașovenilor dat de el însuși la 3 august 1449 spune că acesta avea atunci 17 ani, dar scrie anul 1459, în loc de 1449 (Costăchescu, **Doc.** II, p. 744).

31. **Anastasia.** Fiica lui Iliaș voievod. La 29 iunie 1456, nemăritată, era cu mama sa în Polonia (Costăchescu, **Doc.** II, p. 781—782).

32. **Alexandru.** Fiul lui Ștefan voievod (**Pom. Bistrița,** 50/86).

33. **Alexandria.** Fiica lui Ștefan voievod (**Pom. Bistrița,** 50/86).

Despre Ștefan cel Mare și urmașii săi voi vorbi în numărul viitor al revistei.

---

[1] A. Sacerdoțeanu, *Divanele lui Ștefan cel Mare*, în „Analele Universității București", Istorie, nr. 5, București, 1956, p. 157—205 ; Idem. *Succesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun*, în „Romanoslavica", XI, 1965, p. 219—235 ; Idem. *Instituțiile supreme ale Moldovei în secolele XIV și XV*, în „Revista arhivelor", IX, 1966, nr. 2, p. 23—39 ; Idem. *Sfatul domnesc al Moldovei pînă la Ștefan cel Mare*, Idem. X 1967, nr. 2, p. 41—92.

[2] Mă refer în special la singura tablă genealogică ce avem pînă astăzi : C. Kogălniceanu, *Tabloul genealogic și cronologic al Drăgoeștilor, Bogdăneștilor, Koriatoviceștilor și Mușatеștilor, domni ai Moldovei, 1352—1668*, București, 1913.

[3] Mihai Costăchescu, *Observări istorice, I. Cu privire la neamul lui Ștefan cel Mare*, Iași (extras din Anuarul Școlii normale „Vasile Lupu" din Iași pe 1926, p. 137—145) ; *Idem. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, 2 vol., Iași, 1931—1932 ; Idem. *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933 ; Idem. *Arderea Tîrgului de Floci și a Ialomiței în 1470*, Iași, 1935 ; Idem. *Documentele moldovenești de la Bogdan voevod (1504—1517)*, București, 1940 ; Idem. *Documentele moldovenești de la Ștefăniță voevod (1517—1527)*, Iași, 1943 ; Idem. *Documente de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1948.

[4] Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, 2 vol., București, 1913.

[5] Eugen A. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, Viena, 1903 (Vezi și observațiile lui N. Iorga, *Studii și documente*, VI, București, 1904, p. 605—657 și extras) ; N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, 2 vol., București, 1905—1908 (vol. II în *Studii și Documente*, XV) ; Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, București, 1941 ; P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ioan Bogdan*, Editura Academiei R.P.R., 1959 (cuprinde : *Letopisețul de la Bistrița* — nu înțeleg de ce trebuie să-i zicem anonim —, *Cronica moldo-germană* — numai în traducere —, *Cronica scurtă a Moldovei, Letopisețul de la Putna* I și II, *Cronica lui Macarie, Cronica moldo-rusă* și *Cronica moldo-polonă*, la care ne vom referi în mod constant) ; Textul original al *Cronicii moldo-germane* ; Olgierd Górka, *Cronica epocii lui Ștefan cel Mare (1457—1499)*, București, 1937. Lucrările colective : *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, Editura Academiei R.P.R., 1958 ; *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, Editura Academiei R.P.R., 1964.

[6] A. Sacerdoțeanu, *Succesiunea domnilor Moldovei pînă la Alexandru cel Bun*, loc. cit. Acolo am dat și toată documentația **pentru primele 15 numere din tabla de față.**

ASTRA
ȘI IDEALUL UNIRII

V. CURTICĂPEANU

Fruct al strădaniilor spre o viață națională independentă — pentru care românii transilvăneni au militat din vremea lui Inochentie Micu — și al faimosului **Supplex Libellus Valachorum** (1791), ASTRA a devenit în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea purtătoarea idealului de unitate exprimat sub forma culturii naționale.

Apariția ASTREI a fost favorizată, pe de o parte, de evoluția societății românești pe calea capitalismului și de declinul diplomatic al curții de la Viena, care în urma războiului franco-italo-austriac manifesta tendința de a combate exclusivismul aristocrației maghiare față de celelalte popoare. Acestea au avut drept consecință inaugurarea unui regim constituțional „liberal", care deschidea, vrînd nevrînd, calea spre unele libertăți pentru popoarele asuprite, mai ales pe tărîm cultural.

Experiența amară a revoluției de la 1848—1849 îi hotărîse pe români ca în lupta inegală ce o duceau pe plan politic cu nemeșimea, care deținea monopolul în viața administrativă și economică a țării, să-și concentreze toate eforturile în cadrul activității culturale. În mintea românilor era încă proaspăt discursul lui Bărnuțiu, din mai 1848, în care acesta îndemna **„la cultură națională cu puteri unite"**, considerînd că **„cultura fiecărui popor astăzi e măsura fericirii și securității lui"**.

Așa trebuie să ne explicăm că îndată după revoluție ideea creării **„unei universități românești"**, menită **„a lega pe toată românimea într-un corp literar"**, apoi aceea a unei **„societăți literare"** sau **„academii"** care să cuprindă un cîmp de activitate culturală mai larg și să deschidă perspective corespunzătoare necesităților spirituale ale timpului și continuării luptei, întreruptă temporar după revoluția din 1848.

Frămîntările în jurul acestei idei durează aproape un deceniu și antrenează pe cei mai de seamă cărturari și oameni politici transilvăneni, în frunte cu Avram Iancu, Aron Florian, Andrei Șaguna, Axente Sever, Simion Balint, Simion Bărnuțiu, Ion Maiorescu, August Treboniu Laurian, Ilarion Pușcariu, Timotei Cipariu, George Barițiu și mulți alții.

Demersurile oficiale către guvernatorul Transilvaniei, Lichtenstein — începute la 10 mai 1860, printr-un impresionant memoriu semnat de 171 de persoane : profesori, învățători și preoți rurali, funcționari, avocați, negustori, meseriași și agricultori —, au fost încununate pînă la urmă de succes. După o tergiversare deosebit de lungă, la 23 octombrie / 4 noiembrie 1861 ia ființă **Asociația transilvană pentru literatura română și cultura poporului român,** cunoscută sub denumirea de ASTRA. Fixîndu-și drept scop **„înaintarea literaturii române și a culturii poporului român în deosebitele ramuri prin studiul, elaborarea și edarea** (sic !) **de opuri, prin stipendii pentru diferitele specialități de știință și artă"**, ea va deveni centrul întregii vieți culturale din Transilvania, spre care vor gravita timp de aproape șase decenii toate forțele spirituale românești de sub stăpînirea austro-ungară. Românii își puneau speranțe mari în viitorul ASTREI și luptau din răsputeri pentru înaintarea ei. În discursul la prima adunare generală, ținută la Sibiu în 1861, strălucitul filolog Timotei Cipariu vedea în ASTRA **„un reazim al naționalității, o tînără plantă ce astăzi se implîntă în a doua noastră patrie"**, urîndu-i **„să înverzească, să înflorească și fructe înmiite să aducă de dulce gust tuturor românilor"**. Activitatea vastă pe care asociația o va desfășura pe diverse planuri — cultural-științific, publicistic, educativ, de răspîndire a culturii în masele largi — va face dintr-însa un puternic reazem al naționalității și totodată cel mai propice teren de luptă pentru idea-

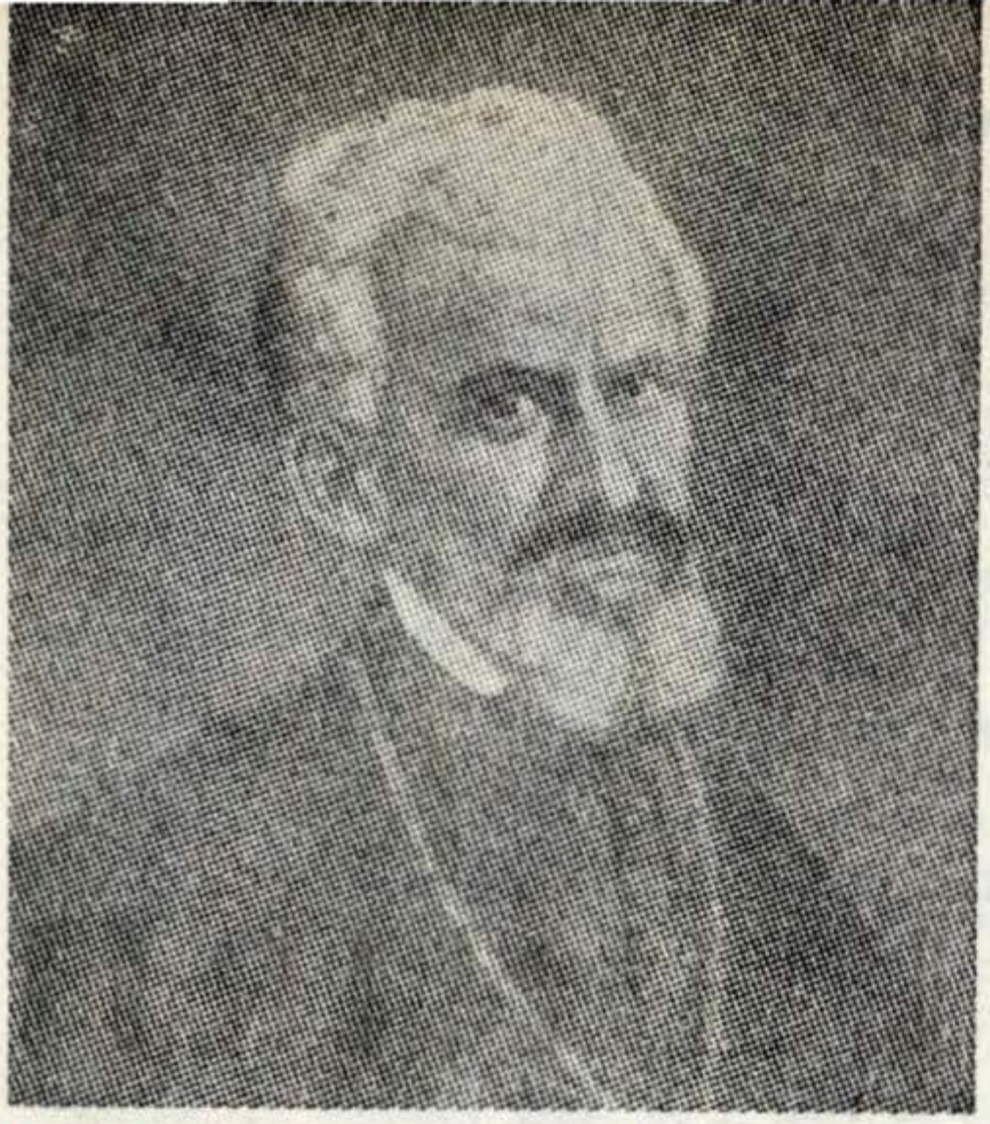

TIMOTEI CIPARIU : *„Națiunea română a venit la cunoșcința poziținei care i se cuvine între națiunile Europei“ (1867).*

G. BARIȚIU : *„Unirea națională este frumoasa deviză ce răsună din toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă“ (1844).*

lul național. Marea popularitate de care s-a bucurat a determinat ca, treptat, să se extindă asupra întregului teritoriu transilvan, în preajma unirii din 1918 ajungînd la 83 de despărțăminte, care cuprindeau 3 500 de comune și peste 10 300 de membri.

Cu ocazia adunării generale de la Brașov din 1862, ASTRA face prima încercare de a organiza viața științifică din Transilvania întemeind trei secții : cea **filologică,** în frunte cu Timotei Cipariu ; **istorică,** sub președinția lui George Barițiu ; de **științe naturale,** condusă de dr. Paul Vasici. Condițiile politice din Transilvania n-au permis membrilor celor trei secții să-și pună în practică proiectele, axate în general pe tărîmul culturii naționale, deziderate ce vor fi înfăptuite treptat în cadrul Academiei Române, organ științific unic pentru românii din toate provinciile.

La întemeierea „Societății literare“ din București îi aflăm astfel ca membri ai Comisiei de redactare a statutelor pe G. Barițiu, T. Cipariu, A. Treboniu Laurian ; primii doi întocmiseră statutele acesteia în 1861. Legătura strînsă dintre ideile și preocupările celor două societăți este relevată de G. Barițiu în dezbaterile din 15/27 septembrie 1867, cînd arăta că **„ideea unei societăți academice române nu este de ieri, iar eu din parte-mi am venit la cunoștința ei înainte de aceasta cu zece ani. Această idee a fost născătoarea celor trei societăți literare române din Transilvania, Ungaria și Bucovina, înființate în 1861—1862. Această idee** — continuă Barițiu — **a luat forme aici într-un mod mult mai măreț și mai impunător“.** În cadrul „Societății literare“ se dezbate, prin eforturi comune, tocmai problematica care și-o propuseseră cărturarii transilvăneni, pe primul plan fiind studiul limbii și al istoriei poporului român. Semnificația acestui efort comun a fost admirabil surprinsă de Timotei Cipariu, care, la solemnitatea inaugurării „Societății literare“, constata că națiunea română este solidară pentru același scop : **„cultura națională“.** Făcînd aluzie la unirea din 1859, Cipariu îndrăznește o anticipație scumpă tuturor românilor : **„Am început a ne elibera patria, am început a ne elibera limba... dar nu am terminat ; rămîne ca să continuăm și să terminăm... bărbații românilor vor îngriji pentru eliberarea perfectă a patriei române și patria română în urmă va deveni liberă“.** Iar în anul 1867 — anul spulberării speranțelor românești din epoca dualismului austro-ungar —, el trasa pentru „Societatea academică“ misiunea patriotică de a **„îngriji pentru conservarea unității limbii românești în toate provinciile locuite de români..., ea va pune fundament pentru o literatură adevărat națională“.**

Aceasta a fost perioada în care George Barițiu, Timotei Cipariu, Paul Vasici, Iosif Hodoș, Gavril Munteanu, Al. Roman, Ath. Marienescu, Iosif Vulcan, Andrei Bârseanu, N. Densușianu, Florian Porcius, Grigore Silași, Andrei Mocioni ș.a., învățații transilvăneni din jurul ASTREI, își desfășoară activitatea în cadrul Academiei Române, abordînd probleme de limbă și literatură, istorie, folclor și artă, încadrîndu-se în frontul larg al luptei pentru idealul național pe calea culturii.

Principalul organ de presă care oglindea activitatea cărturarilor pe plan cultural național era „Transilvania“, ce apare la Brașov începînd din 1868. Avînd un larg profil cultural-științific, revista avea în vedere producțiile științifice și literare **„ce apar în orice parte a României“** și invita la colabo-

ANDREI BÂRSEANU : *„Vom cerceta trecutul poporului nostru, cultivînd istoria națională și adunînd cu pietate orișice urmă, ce ne amintește acest trecut“ (1911).*

IOSIF STERCA ȘULUȚIU, *jurisconsult, scriitor, autor al „Memoriului istorico-politic“, în 6 volume și a biografiei lui Avram Iancu. Președinte al „Astrei“ între 1904 și 1911.*

rare **„pe literații români din toate părțile“.** În coloanele revistei, fruntașii ASTREI cultivă cu predilecție istoria și literatura română, considerate temelie a vieții naționale. Cu privirea mereu ațintită spre **„fîntînile curat moldo-românești de la București și Iași“,** revista „Transilvania“ publică informații ample cu privire la „Tezaurul de monumente istorice“ al lui Al. Papiu Ilarian, asupra „Magazinului istoric“, redactat de N. Bălcescu și A. Tr. Laurian, militînd, ca și acestea, pentru scrierea unei istorii adevărate, din care să reiasă rolul jucat de națiunea română. La rubrica „Clio“, revista publică ani de-a rîndul documente și informații privind existența românilor în Transilvania, menționați sub numele de blaeci, vlachi, olachi, valachi, studii privind instituțiile românești, răscoalele țăranilor, chemînd în 1876 pe toți **„istoricii noștri să lucreze cu puteri încordate la culegerea de documente și compunerea istoriei critice a națiunii și a patriei noastre“.**

Preocupat de aceeași idee, cu prilejul adunării generale, ținută la Cluj în 1867, scriitorul Iustin Popfiu exclama : **„Ferice de acel popor care are Shakespeari și Cornelii (Corneille** — n.r.), **Schilleri și Petrarci care... vestesc cu limbă nepieritoare mărirea națiunii lor“.** Referindu-se la progresele literaturii române, Popfiu continua : **„Șincai, Clain, Maioru, Cichindealu, Lazaru, Văcărescu și contemporanii lor, care au asudat pe o cale cu dînșii, au pus dară fundamentul la literatura și cultura națională modernă“.** El considera progresele făcute de literatura română din a doua jumătate a secolului al XIX-lea **„ca un period ce i se cuvine gloria de a fi dezbrăcat limba de ieroglifele slavice și a introdus în literatură literele străbune, care le re-cheamă și originea și firea limbii noastre comune“,** lansînd un apel călduros către literații din România : **„Fraților ! Ascultați voturile celor 10 milioane de români și ne dați cît mai curînd o istorie critică a literaturii naționale ! Cel ce ne face aceasta, numai acela va fi scris adevărata istorie a gloriei române“.** Operele scriitorilor și oamenilor de cultură din sudul și estul Carpaților își găsesc un loc de seamă în coloanele revistei, în primul rînd scrierile lui Bolintineanu, Sion, Bolliac, apoi Alecsandri, Creangă, Eminescu, Delavrancea, Caragiale, N. Iorga ș.a.

Încununarea străduințelor cultural-științifice ale ASTREI a fost **Enciclopedia română,** în 3 volume, publicată la Sibiu în anii 1896—1904 sub conducerea secretarului ei, dr. C. Diaconovici. Era rodul contribuției celor 170 oameni de cultură din toate provinciile românești. Asumîndu-și rolul de a răspîndi multiple cunoștințe pe tot cuprinsul ținuturilor locuite de români **„despărțite —** cum se spune în prefața primului volum — **prin multe hotare politice“** și **„tot atîtea cercuri culturale separate, care astăzi sînt atît de izolate unul de altul“,** ea trebuia să fie elaborată prin **„conlucrarea reprezentanților literari ai tuturor țărilor și ținuturilor locuite de români.“** Iată de ce **Enciclopedia română** reprezintă simbolul unirii românilor pe plan spiritual, în ciuda tuturor opreliștilor politice.

Fără îndoială, latura cea mai impunătoare a activității ASTREI o constituie organizarea și desfășurarea adunărilor generale, care, anual, dădeau prilejul membrilor săi să se cunoască, să facă schimb de idei, dar, mai ales, să acționeze sub aceleași comandamente majore.

Cu aceste prilejuri se zămisleau planuri de luptă și muncă creatoare pe terenul culturii,

al științei și literaturii, în domeniul activității practice de ridicare și luminare a poporului. În toate localitățile mai însemnate ale Transilvaniei, adunările generale deveneau evenimente cultural-politice de răsunet, veritabile congrese naționale. În 1911, adunarea generală de la Blaj a reeditat mărețele zile din mai 1848, petrecute pe Cîmpia Libertății. Cei peste 30 000 de participanți din toate unghiurile țării, din regiunile muntoase și de pe cîmpie, din țara lui Iancu și a lui Huniade, de pe Crișuri, din Banat, din Țara Oltului și a Bîrsei, de pe Tîrnave și de pe Mureș, din Sălaj, Sătmar și Maramureș, din sudul și estul Carpaților, au asistat la o manifestație de o măreție neasemuită. Serbările artistice, expoziția cu caracter etnografic, participarea celor sosiți de peste Carpați — printre care : scriitorii Ion Luca Caragiale, George Coșbuc, Șt. O. Iosif, Victor Eftimiu, Gh. Ranetti, profesorii universitari N. Iorga, G. M. Murgoci, S. Mehedinți, Sextil Pușcariu, Urban-Jarnic din Praga — au produs un entuziasm de nedescris.

Andrei Bârseanu, vicepreședintele asociației, mitropoliții Mihali și Mețeanu, prepozitul I. Micu Moldovanu și Vasile Goldiș au rostit discursuri însuflețitoare, exprimate în graiul vechilor scripturi, aducînd un călduros omagiu evenimentului. S-au rostit atunci cuvinte cu semnificații adînci, programatice. Unii oratori legau indisolubil cultura de libertatea și fericirea popoarelor, alții considerau evenimentul ca o **„sărbătoare de unitate culturală"**, subliniind cu tărie crezul că una din armele biruinței **„este cultura și întărirea noastră pe toate terenele".** Se auzea adesea îndemnul : **„Să conlucrăm cu opul cel mare al viitorului"**, spre **„înnoirea noastră triumfătoare prin cultură"**. Ca un leit-motiv, ideea aceasta este dezvoltată și de Octavian Goga, care descria traiectoria literaturii moderne, deșteptată de **„trîmbița fermecată"** a **„Răsunetului"** lui Andrei Mureșanu, pînă la proza lui Slavici și versul lui Coșbuc. Serbările de la Blaj au avut un ecou puternic în presa din țară și străinătate. Sensul lor politic a fost surprins de publicistul progresist maghiar Kós Károly, participant la adunare, care relata astfel evenimentele în ziarul „Budapesti Hirlap" : **„Am văzut o adunare națională impozantă... Aceasta e acum națiunea care lucrează conștient și s-a înarmat cu bani și cultură... Am avut impresia că acesta a fost cel mai mare eveniment politic al anilor din urmă... Acum, după adunarea ASTREI** — scria el —, **trebuie să recunoaștem, dacă nu ne-am astupat ochii și nu ne-am înfundat urechile... că în Transilvania avem de a face cu o societate românească consolidată, atît pe teren economic și social, cît și pe cel cultural. Societatea aceasta își cunoaște pe deplin puterile și scopurile ; [...] Societatea aceasta e națiune".**

În îndelungata sa activitate, desfășurată aproape șase decenii pînă la unire, ASTRA a avut urcușuri și coborîșuri, perioade de mare strălucire, dar și unele mai puțin luminoase. Limitele sale au fost specifice epocii și concepției de viață a celor care au îndrumat-o pe calea nerevoluționară a unui iluminism tîrziu, corespunzător condițiilor de luptă ale timpului. Totuși, ASTRA ne apare astăzi ca cel mai prestigios așezămînt de cultură din Transilvania pînă în 1918.

Mijloacele de acțiune pe care le-a folosit, atît în domeniul culturii și științei, cît și în cel al organizării și ridicării materiale și spirituale a maselor, au dat ASTREI o valoare de simbol și au făcut din ea o „veritabilă școală națională", unul din factorii esențiali ai pregătirii morale a poporului român pentru marea unire de la 1 decembrie 1918.

„LEUL DE MARE“ SE ÎNEACĂ

DE CE N-A INVADAT WEHRMACHTUL MAREA BRITANIE?

FLORIN HERA

„Această perioadă îmi amintește zilele cînd Armada spaniolă se apropia de strîmtoarea Mînecii... sau epoca în care Nelson se interpunea între noi și Marea armată concentrată de Napoleon în tabăra de la Boulogne“.

WINSTON CHURCHILL
septembrie 1940

„Deoarece Comandamentul Suprem nu avea de gînd cu adevărat să înceapă invazia în Anglia, ci numai manevra cu această eventualitate, ordinele lui erau lipsite de claritate și precizie“.

ALBERT KESSELRING
feldmareșal, Luftwaffe

La 20 mai 1940, tancurile generalului Guderian după ce au străpuns frontul francez ajung pînă la Marea Mînecii, lîngă Abbeville. De acolo, coloanele blindate se întorc spre Boulogne și Calais. În Flandra sînt zdrobite resturile armatei belgiene, care capitulează, ca și o parte a armatei franceze. Corpul expediționar britanic se salvează prin Dunkerque, dincolo de mare. Peste cîteva săptămîni, în iunie, trimișii lui Pétain semnează la Compiègne condițiile de armistițiu dictate de Hitler. Anglia rămîne față în față cu Wehrmachtul victorios în războiul-fulger. De la Calais pînă la falezele albe ale Doverului sînt numai 31 de kilometri. Prin binoclurile lor, ofițerii germani privesc coasta străvechiului Kent, unde Cezar a debarcat în 54 î.e.n., și își amintesc că din 1066, de la Wilhelm Cuceritorul, învingătorul de la Hastings, nimeni n-a mai invadat semeața insulă.

Dar vremurile s-au schimbat. Cînd, la începutul lui iulie 1940, premierul britanic Churchill inspectează pozițiile de apărare de lîngă Dover, pe plaja de la St. Margaret's Bay, nu găsește decît trei tunuri antitanc pentru 9 kilometri de coastă. Nu este o întîmplare. Cele 12 divizii ale Angliei retrase de pe continent au părăsit pe șoselele și țărmurile bombardate de Luftwaffe întregul lor armament. Din 600 de tancuri engleze au fost readuse... 9. Din 1 000 de tunuri, o duzină ! Aceasta, în timp ce lungimea coastelor prielnice pentru o debarcare nazistă depășește 800 de kilometri, iar peste 1 000 de poziții au fost declarate de comandamentul britanic **V. P.**, puncte vulnerabile... Ce e drept, tridentul lui Neptun continuă să fie în mîinile Britaniei, stăpînă încă a mărilor. Adevărata apărare a țărmurilor sînt vasele Maiestății Sale. Invadarea Norvegiei în primăvara lui 1940 a dovedit însă că flotei îi poate fi opusă cu succes aviația. Stukasurile lui Goering, care — după cum se crede — pot distruge în picaj obiectivele navale în strîmtele spații ale Canalului, ocupă aerodromuri ideale pe malul Mînecii, ca și la Marea Nordului. Ce va urma ?

Starea de spirit din vara și toamna anului 1940 este redată fidel de mărturiile acelor zile. Winston Churchill pare convins de iminența invaziei hitleriste. Într-o cuvîntare dramatică rostită după evacuarea de la Dunkerque, primul ministru englez declară : „Vom apăra insula noastră cu orice preț ; ne vom bate pe țărm, pe terenuri de debarcare, pe cîmpii, pe străzi și pe dealuri ; nu vom capitula niciodată..." La 18 iunie, Churchill avertizează Camera Comunelor : „Întreaga furie și forță a dușmanului se va abate foarte curînd asupra noastră". Peste 1 000 000 de voluntari se înscriu în **Home Guards.** Luptele aeriene care aveau să poarte numele de **Bătălia Angliei** încep la 10 iulie 1940, se angajează cu toată intensitatea la jumătatea lui august și ating punctul crucial la 15 septembrie.

Dar ce se întîmplă cu invazia prepriuzisă ? Ce amînă punerea în aplicare a operației **Leul de mare,** cum era numit de statul major al Wehrmachtului planul de cotropire a Angliei ? La 5 septembrie 1940, istoricul american William Shirer notează în „Jurnalul berlinez" următoarea scenă la care a asistat ca martor ocular și în care personajul principal era Hitler, vorbind la „Sportpalast" la deschiderea unei campanii de **Winterhilfe** (ajutor de iarnă) : „Deși întunecat și vibrînd de ură în mai tot timpul serii, Hitler a avut momente de umor și bună dispoziție. Ascultătorii l-au găsit foarte pe placul lor atunci cînd le-a spus : În Anglia fierb cu toții de nerăbdare și se tot întreabă : «Ce-o fi că nu vin, nu mai vin odată ?» Ei bine, răbdare ! Vom veni, venim !"

Cu toate aceste promisiuni și amenințări, Hitler n-a „venit". Invazia proiectată de Wehrmacht nu s-a produs. De ce a pierit **Leul de mare ?**

Între invazie și șantaj

Istoricul britanic J. R. M. Butler, autorul celui de-al doilea volum din seria de studii „Marea strategie", afirmă că în înfruntarea din 1940 cu Germania hitleristă, înaltul comandament englez supraaprecia perspectiva și gradul de pregătire al inamicului. „Ținînd seama de planificarea minuțioasă a operațiilor anterioare ale Wehrmachtului — scrie Butler —, era greu de presupus că Înaltul comandament german nu dispunea de un stat major exemplar, care să nu fi prevăzut cele mai mici detalii ale tuturor stadiilor invaziei în Marea Britanie". De fapt, arhiva militară nazistă și mărturiile generalilor germani dovedesc inexistența unui plan serios de invazie pînă în iulie 1940. În memoriile intitulate „La marele cartier general al Wehrmachtului", unul dintre principalii membri ai statului major „personal" al lui Hitler, generalul Walter Warlimont, prezintă situația drept o adevărată „dilemă strategică". 120 de divizii germane au invadat Europa occidentală. Sfîrșitul războiului pare aproape, dar victoria finală lipsește... Britanicii continuă lupta. „Încotro să ne îndreptăm, încotro să lovim pentru a obține decizia ?" — se întreabă cartierul general. Răspunsul care pare să decurgă din evoluția războiului, după capitularea Franței, sună : debarcare în Anglia ! „Faptul că nu examinasem problema cu mult mai înainte era, desigur, o omisiune serioasă", reflectează Warlimont. Cu intenția de a trece la pregătirea unor propuneri pe tema invaziei, se adresează superiorului său direct, generalul Alfred Jodl, consilierul militar și șeful statului major „personal" al Führerului. Surpriză ! **Warlimont notează : „Am fost primit de**

Jodl cu cea mai mare indiferență..." Răceala lui Jodl față de invazie este semnificativă, deoarece reflectă direct atitudinea „zeilor războiului". Care să fi fost explicația ?

Încă din timpul luptelor cu corpul expediționar englez, la Dunkerque, se petrecuseră lucruri stranii. Gruparea de tancuri a lui Kleist, al cărei nucleu era format din corpul **Panzer** XIX (comandat de Guderian) înaintase vertiginos pe coasta Mînecii. Mai trebuia un singur pas — ocuparea portului Dunkerque — și britanicii erau prinși într-un cerc de foc în Flandra, cu retragerea spre mare tăiată. Dar tocmai atunci s-a petrecut următorul eveniment pe care generalul Guderian îl redă în „Amintirile unui soldat" : la 24 mai, Hitler a oprit pe rîul Aa înaintarea aripii stîngi a armatei. „Am rămas uluiți" — pretinde Guderian. Dunkerque, aflat — cel puțin după părerea lui Guderian — la discreția tancurilor, a fost „trecut în sarcina" aviației lui Goering. Au intervenit însă, ca niciodată pînă atunci, escadrilele de **Spitfire** ale aviației britanice. Anglia lansă marea operație navală „Dynamo". Generalii Brauchitsch și von Bock cerură cu insistență lui Hitler să revină asupra ordinului de oprire a tancurilor și să ocupe Dunkerqueul : altfel britanicii ieșeau din clește. Guderian scrie : „Abia la 26 mai Hitler ne-a permis să înaintăm asupra Dunkerque-ului". Era prea tîrziu. O flotă formată din tot ce putea să plutească — de la vasele marinei militare și pînă la ambarcațiile sportive — salva, sub bombardament, 224 320 de ostași britanici. Anthony Eden, care trecuse în postul de ministru de război în cabinetul Churchill, își exprimă mirarea în „Memorii" : „Mi s-a părut misterios faptul că germanii n-au exploatat mai viguros avantajul lor în perimetrul de la Dunkerque..."

Despre ceea ce părea misterios lui Eden și „uluia" pe Guderian vorbește, mai pe larg, mareșalul hitlerist Erich von Manstein, autorul planului de operații privitoare la străpungerea blindatelor de la Sedan pînă la Marea Mînecii. Von Manstein afirmă în lucrarea pe care și-o intitulează, fără jenă, „Victorii pierdute" : „Este un fapt evident că, în privința forțelor terestre, în vara lui

Toți cetățenii Angliei se pregătesc să înfrunte pe invadatori : pînă și pastorii se familiarizează cu mînuirea armelor

1940 Marea Britanie era, în bună măsură, lipsită de apărare. Lipsa ei de apărare ar fi fost completă dacă Hitler n-ar fi permis ca B.E.F. (**British Expeditionary Force**) să scape de la Dunkerque". Versiunea Manstein continuă : „Hitler, conform datelor despre conversația dintre el și von Rundstedt, a îngăduit în mod deliberat britanicilor să scape, crezînd că în felul acesta va înlesni înțelegerea cu Marea Britanie". Avem, desigur, toate motivele să privim cu suspiciune afirmațiile lui Manstein, ca și cele ale altor generali naziști. Ei încearcă să-și „justifice" înfrîngerile, aruncînd vina exclusiv asupra lui Hitler, pe care, de fapt, l-au sprijinit și l-au slujit. Este însă un fapt real că în cazul Dunkerque — ca și în altele — s-au manifestat disensiuni și discordanțe între șefii forțelor armate hitleriste. „Mareșalul" Goering, comandantul aviației, era autorul unei versiuni proprii a teoriei italianului Douhet despre „supremația armei aeriene" și pretindea pentru sine orgoliul anihilării corpului expediționar britanic. Goering era sprijinit de Hitler, care ținea ca laurii victoriilor să revină în primul rînd și în mod spectaculos capilor naziști. **„Luftwaffe** este într-adevăr hitleristă, armata nu se compară cu ea" — obișnuia să spună Führerul.

Raeder e contra

Cu aceste rezerve, să vedem totuși ce se știe despre convorbirile dintre Hitler și generalul Gerd von Rundstedt, comandantul grupului de armate A. Una din vizitele lui Hitler la cartierul lui Rundstedt a avut loc la 17 mai 1940, cîteva zile înainte de evenimentele de pe coasta Mînecii. Generalul Sodenstern, șeful statului major al lui Rundstedt, redă astfel discuția desfășurată : „Hitler ne-a expus ideea potrivit căreia Anglia, odată bătută în nordul Franței, va fi gata să cadă la înțelegere pe baza tranzacției : Britania, puterea pe mare ; Germania, puterea pe continent".

Nu este o mărturie izolată. Întreg anturajul dictatorului nazist vorbește despre starea de spirit a conducerii Reichului în mai-iunie 1940. În seara cînd tancurile germane ajung la Abbeville, pe țărmul mării, la zece zile după începerea ofensivei în vest, Jodl consemnează în jurnalul său : „Führerul este în al nouălea cer de bucurie. Lucrează la tratatul de pace. Englezii pot avea oricînd o pace separată, după restituirea coloniilor". Reprezentantul lui Ribbentrop îl înștiințează pe generalul Halder, șeful statului major al armatei de uscat, că „se caută o înțelegere cu Anglia pe baza unei împărțeli". La statul major al aviației, chiar în timpul acțiunilor de la Dunkerque, secundul lui Goering, Jeschonnek, informează pe Richthofen că se evită o luptă „pe viață și pe moarte" cu britanicii, cărora li se oferă pacea. Corpul expediționar poate fi considerat „ostatic" pentru acceptarea înțelegerii...

La cartierul general al lui Hitler invazia are cîțiva susținători, dar mult mai numeroși adversari

Aceste calcule politice influențează direct strategia, frînînd preocupările pentru invazie. Iată exemplul cel mai caracteristic : la 21 mai 1940 se prezintă la cartierul general al lui Hitler amiralul Erich Raeder, pe atunci comandantul marinei de război. Raeder este un vechi dușman al Angliei, dar, ca marinar, își dă seama cu precizie de marea disproporție de forțe dintre flota britanică și flota germană, care pe deasupra suferise de curînd pierderi serioase în agresiunea împotriva Norvegiei. **Kriegsmarine** susține de aceea formula „asediului", a strangulării lente prin blocadă a insulelor britanice și se opune ideii invaziei, care ar angaja peste puteri mijloacele flotei. Totuși, de teamă să nu fie luat prin surprindere de o hotărîre a comandamentului suprem în favoarea tezei invaziei, care își face drum tot mai insistent în cercurile statelor majore, Raeder ridică în fața lui Hitler posibilitatea pregătirii unei debarcări în Anglia. Dar, după cum îi comunică Raeder șefului său de stat major, „Führerul nu crede în invazie și nu se interesează de ea".

Ar fi, desigur, cu totul greșit să tragem concluzia că dictatorul nazist dorea binele Angliei și nu înfrîngerea ei. Dar Hitler încerca să obțină scoaterea britanicilor din război prin șantajul izolării, al blocadei submarine și al perspectivei bombardamentelor aeriene, ca și prin promisiuni de perpetuare a imperiului. În cazul prăbușirii imediate și totale a Angliei, sugerează Hitler generalilor săi, există riscul ca destrămarea imperiului britanic să aducă profituri mai ales Statelor Unite, Japoniei, Italiei și altora, iar germanilor doar vărsare de sînge. În vara anului 1940, Germania insistă ca Anglia să se recunoască învinsă și să accepte o reîmpărțire a sferelor de influență, fără a se recurge la operația riscantă și costisitoare a invaziei. Hitler apreciază că, în cazul unei debarcări pe insulele britanice, Wehrmachtul ar putea suferi pierderi pînă la un milion de oameni. Ideea unei acțiuni militare amfibii îi îngrijorează în mod deosebit pe strategii „continentaliști" de la O.K.W., comandamentul suprem german. „Pe uscat mă simt voinic, declară Hitler lui von Rundstedt, dar pe mare mă tem..."

Piloții britanici patrulează deasupra norilor în așteptarea bombardierelor cu zvastică

Pacea cu Anglia este căutată, în această etapă, pentru a evita epuizarea unor mari forțe într-o nouă acțiune în Occident, acțiune care — conform obiectivelor strategice ale imperialismului nazist — rămîne doar accesorie. Încă în „Mein Kampf", ca și în „A doua sa carte" scrisă în 1928, dar publicată abia în 1961 în R.F.G., Hitler susține că este necesară și posibilă neutralizarea Angliei, înfrîngerea Franței și, apoi, evitînd războiul pe două fronturi, întoarcerea spre obiectivul principal în răsărit, atacarea Uniunii Sovietice. „Dacă Anglia — arată dictatorul la cartierul general de la Charleville — va fi dispusă să ajungă la un acord de pace rezonabil, atunci vom putea trece la îndeplinirea marii sarcini fundamentale : lichidarea bolșevismului". Jodl, care avea să fie spînzurat după verdictul de la Nürnberg, exprimă limpede raportul dintre accesoriu și principal în strategia nazistă, declarînd în noiembrie 1944 unei adunări a gauleiterilor : „Generațiile viitoare nu ne vor putea reproșa că nu ne-am luat riscul de a arunca toate forțele pentru atingerea țelurilor decisive ale războiului. Nu ne-am putut asuma riscul de a istovi aviația germană în lupta deasupra Angliei, cînd în față ne stătea perspectiva războiului împotriva Uniunii Sovietice".

Dar cum s-a ajuns în mod concret la sacrificarea **Leului de mare** pe altarul agresiunii în est, al „cruciadei antibolșevice", pregătite de planificatorii Wehrmachtului sub denumirea **Barbarossa ?**

Armata cozilor de mătură

La încercările de a o determina să recunoască o „Pax hitleriana", Anglia răspunde printr-un refuz net. În adăpostul betonat al lui Churchill se afișează cuvintele : „Vă rugăm să luați cunoștință că nu este loc pentru pesimism în această casă. Nu ne interesează posibilitatea înfrîngerii ; ea nu există". La 21 mai 1940 are loc prima ședință a „subcomitetului pentru prevenirea invaziei". Parlamentul votează o lege care acordă puteri excepționale guvernului. Sînt arestați Mosley și alți 350 de fasciști, sînt internați 1 200 de simpatizanți ai naziștilor, printre care doi veri primari ai premierului, lovindu-se astfel coloana a cincea potențială. Se formează corpul voluntarilor : 250 000 de oameni se înscriu într-o singură săptămînă, pentru a depăși apoi un milion... Se colectează arme pentru armata de milițieni, folosindu-se pînă și puștile de vînătoare și recuzita teatrelor din Londra. Populația, tributară proverbialului umor englez, nu pierde prilejul de a face glume pe socoteala acestor arme, denumind armata de milițieni **broomstick army** („broomstick" înseamnă „coadă de mătură"). Pînă la urmă voluntarii din **Home Guards** vor dispune de artilerie și tancuri, întărind armata propriu-zisă și creînd o atmosferă de dîrză solidaritate a națiunii. Se construiesc nenumărate obstacole și poziții de apărare împotriva tancurilor și trupelor aeropurtate. 150 000 de voluntari civili participă la această acțiune. Pentru a suplini lipsa de forțe armate în punctele vulnerabile, sînt formate grupuri mobile de intervenție. Se creează astfel putința de a concentra 10 000 de oameni în punctul amenințat, la cîteva ore după darea alarmei. Generalul Ironside, comandantul apărării teritoriale, care privește cu scepticism noua tactică mobilă, este înlocuit de generalul Francis Alanbrooke (mai tîrziu mareșal).

Clasa muncitoare din Marea Britanie demonstrează un admirabil spirit de abnegație și o eficiență excepțională. Vorbind despre acești oameni care a doua zi după război aveau să-l trimită în opoziție (laburiștii au obținut o majoritate substanțială în primele alegeri postbelice), Churchill arată în memoriile sale : „Muncitorii, calificați sau necalificați, bărbați și femei, au rămas la mașinile lor, sub bombardamente, fără să părăsească atelierele, ca și cînd acestea ar fi fost baterii în acțiune — și ele erau adevărate baterii". Milioane de oameni simpli, subliniază Churchill, au manifestat calități admirabile, indispensabile pentru viața Angliei. Ultimul ilustru om politic al unei familii intim legate de destinele imperiului, Winston Churchill, se înșela atunci cînd îi profetiza încă o îndelungată existență. Dar chemarea lui la luptă a fost înțeleasă de cetățenii mîndrei insule ca unica soluție pentru libertatea Angliei. Refuzînd să se lase înfricoșați și paralizați, neacceptînd cu nici un preț să se plece voinței hitlerismului, apărătorii Angliei au făcut din zilele încercării din 1940, așa cum spunea Churchill, „clipa lor sublimă".

De altfel, dîrza rezistență a aviației, a forțelor de apărare în general, moralul ridicat al poporului britanic și curajul conducerii politice constituie factorul-cheie care a împiedicat declanșarea invaziei germane. Condiția preliminară, sine qua non, pentru punerea în aplicare a planului **Leul de mare** era eliminarea aviației engleze de pe cerul Mînecii și al insulei, subminarea capacității ei. Generalul Warlimont, „mîna dreaptă" a lui Jodl, redă astfel concepția invaziei, propusă de șeful său lui Hitler la 29 iunie 1940 și aprobată de Führer : „Primul pas : **Luftwaffe** să elimine **Royal Air Force** și organizația de întreținere a acesteia. Apoi : atacuri coordonate aeriene și navale împotriva căilor de aprovizionare și stocurilor vitale, combinate cu raiduri special studiate de terorizare împotriva centrelor populate. Invazia terestră propriu-zisă — specifica planul — va trebui să fie «lovitura de grație» (Todesstoss !) și va trebui să aibă loc numai în momentul cînd voința de rezistență a poporului englez va fi fost zdrobită, iar guvernul adus în pragul ca-

pitulării" (Walter Warlimont, *La marele cartier general al Wehrmachtului)*. Dorind să-şi economisească la maximum forţa de şoc pentru lovitura principală împotriva statului sovietic, agresorul nazist ţine să meargă „numai la sigur" în cazul invaziei în Anglia. Într-o „evaluare a situaţiei" prezentată lui Hitler la 13 august 1940 — la circa o lună după aprobarea planului **Leul de mare** —, generalul Jodl confirmă : „În nici un caz nu trebuie acceptat riscul unei eşuări a operaţiei de debarcare. Consecinţele politice ale unui fiasco ar putea duce mult mai departe decît eşecurile imediate militare".

Se pune însă întrebarea : cum evoluează comandamentul suprem hitlerist de la „indiferenţa" faţă de ideea invaziei (prin luna mai 1940) la acceptarea, chiar şi condiţionată, a debarcării (sfîrşitul lui iunie şi începutul lui iulie 1940) ? Se ştie că, după ce Hitler aprobă planul lui Jodl din 29 iunie, sînt semnate directivele O.K.W. din 2 şi 16 iulie 1940. Prima directivă pune în mişcare preparative pe termen lung pentru invazie. Este vorba încă de preparative teoretice pentru o acţiune ipotetică. A doua directivă, două săptămîni mai tîrziu — directiva nr. 16 — lansează **Leul de mare** propriu-zis. „Deoarece Anglia — arată acest document ultrasecret al cartierului general al lui Hitler —, cu toată situaţia ei militară fără speranţă, continuă să nu manifeste nici o intenţie de a ajunge la o înţelegere, am hotărît să pregătesc o operaţie de debarcare şi să o execut, dacă este necesar. Scopul acestei operaţii este de a elimina metropola engleză ca bază pentru continuarea războiului contra Germaniei şi, la nevoie, de a ocupa Anglia în întregime".

Pregătirea planului operaţiei **Leul de mare** este prevăzută să dureze pînă la 15 august 1940, iar punerea lui în aplicare — invazia — să se producă în septembrie. Două grupuri de armate (A — von Rundstedt şi B — von Bock) sînt desemnate pentru debarcare. În primele ore, 90 000 de soldaţi trebuie să treacă peste strîmtoarea Calais şi Marea Mînecii, ocupînd poziţii pe un front larg, de la Ramsgate şi pînă la golful Lyme. În a treia zi a invaziei numărul trupelor hitleriste transportate pe mare şi prin aer pe teritoriul Angliei urmează să ajungă la 260 000 de soldaţi, adică 30 de divizii. După calculele comandamentului Wehrmachtului, britanicii pot opune maximum 17 divizii. O bătălie decisivă lîngă Oxford trebuie să ducă la nimicirea armatei engleze şi apoi la ocuparea întregii ţări.

Aviaţiei lui Goering îi revine anihilarea flotei britanice din apele metropolei, în timp ce demonstraţii navale şi aeriene în Marea Nordului şi acţiuni ofensive în Mediterana — realizate cu ajutorul Italiei lui Mussolini — vor reţine forţele engleze pe aceste teatre de luptă. Churchill avea să reamintească în aprilie 1942, în Camera Comune-

Primul ministru Winston Churchill vizitează unul dintre cartierele bombardate ale Londrei

lor : „In 1940, o armată de invazie de aproximativ 150 000 de soldați din «trupele de elită» ar fi putut să aducă cele mai grave pustiiri țării noastre..."

Locul inspirațiilor providențiale

Ce anume impulsionează preparativele pentru **Leul de mare** și ce anume s-a întîmplat între 29 iunie, data acceptării „planului Jodl", și 13—16 iulie, data trecerii concrete la pregătirea invaziei ? Să reținem o însemnare din jurnalul cifrat al generalului Halder : „30 iunie 1940, după o convorbire la Berlin cu secretarul Ministerului de Externe Ernst von Weizsäcker : a) pentru un aranjament de pace nu s-au ivit încă nici un fel de premise reale ; b) privirile sînt ațintite spre răsărit ; c) Anglia are nevoie, după toate probabilitățile, de încă o demonstrație a forței noastre militare — mai înainte de a se hotărî să cedeze și să ne dea, prin aceasta, putința de a ne lansa spre răsărit, fără grijă de spatele frontului". Devine tot mai evident că Anglia nu are de loc de gînd să capituleze. O dovadă frapantă : acțiunea navală care se declanșează la Mers-el-Kébir la 3 iulie 1940. Flota de la Gibraltar, sub comanda amiralului Somerville, scufundă vasele franceze care refuzau să continue lupta împotriva Germaniei naziste sau să se lase dezarmate în porturi situate în afara razei de acțiune germano-italiene. „Bombardamentul de la 3 iulie — subliniază istoricul englez J. R. M. Butler — a separat printr-o linie însîngerată Marea Britanie de poziția lui Pétain. In același timp a demonstrat că s-a pus capăt stărilor de spirit din perioada «războiului ciudat» și că poporul englez era animat de o nouă hotărîre : începuseră «să se bată ca tigrii». Orice idee de negociere — declară Churchill a doua zi după Mers-el-Kébir — trebuie să fie complet măturată din cale prin însăși acțiunea extrem de drastică și dureroasă pe care ne-am simțit obligați să o efectuăm. Vom continua războiul cu cea mai mare vigoare".

In șanțurile improvizate ca adăposturi, copiii Londrei urmăresc bătăliile aeriene

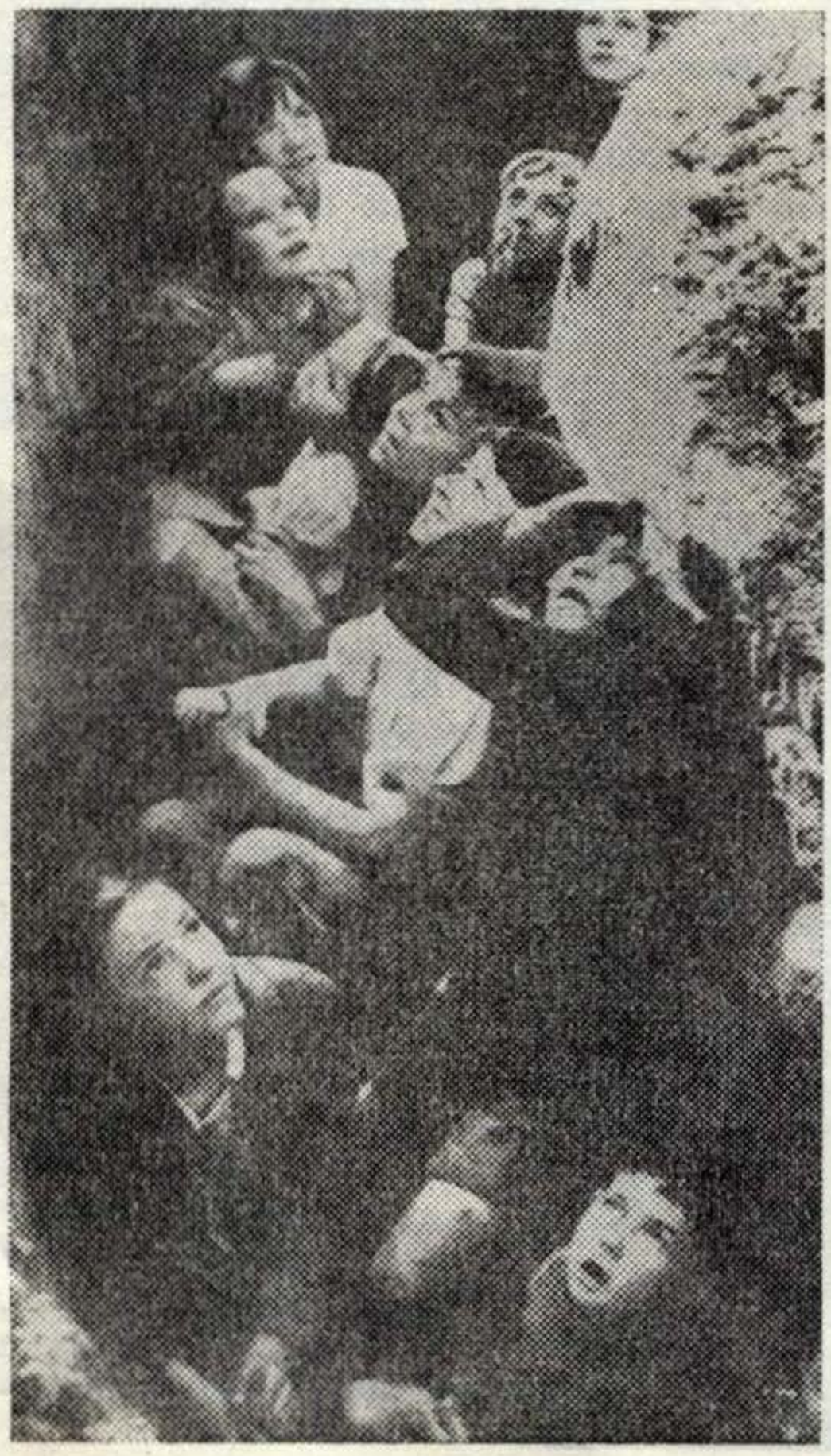

După aceste fapte elocvente, Hitler nu mai are motive să fie „transportat de bucurie" ca în zilele victoriilor din mai... La 13 iulie 1940 îi scrie lui Mussolini că toate ofertele de înțelegere și chiar de cooperare făcute Angliei au fost respinse cu dispreț. De aceea conducerea nazistă se consideră edificată ; nimic nu este de așteptat de la actualii guvernanți... Și tot la 13 iulie Hitler are o convorbire cu generalul Halder. Insemnarea din jurnalul lui Halder arată încotro se îndreaptă lucrurile : „La problema care frămîntă mintea Führerului : de ce oare Anglia nu acceptă încă să facă pace ? — scrie Halder —, el crede ca și noi că răspunsul este : Anglia mai păstrează speranțe într-o acțiune a Rusiei. Hitler a spus limpede : Problema Rusiei trebuie rezolvată."

La trei zile după aprobarea directivei pentru operația de invazie, Hitler ține o cuvîntare în fața Reichstagului, în care oferă încă o dată „pace pentru Anglia". Răspunsul britanic este tăios : „Germania va obține pace dacă evacuează teritoriile ocupate". În acest timp la statele majore se desfășoară o activitate intensă. Se întîmplă însă un lucru neobișnuit : Hitler, care urmărise punct cu punct pregătirea și desfășurarea planurilor de campanie în Norvegia, ca și în Olanda, Belgia, Franța — intervenind în numeroase

detalii —, nu ia parte acum la concretizarea directivei. Se retrage în Alpii Bavariei, lîngă Berchtesgaden, acolo unde, așa cum avea să spună mai tîrziu, „era locul inspirațiilor providențiale". La 31 iulie 1940 este convocată la Berghof întreaga conducere militară nazistă. Se analizează mai întîi perspectivele invaziei în Anglia, ale debarcării, care are ca termen-limită — ținînd seama de condițiile atmosferice — jumătatea lunii septembrie. Hitler reafirmă ideea că, mai înainte de orice, trebuie cîștigată dominația aeriană. Apoi, tonul Führerului devine pasionat și Halder înregistrează următorul monolog : „Rusia este factorul pe care contează în mod special Anglia... Dacă Rusia va fi zdrobită, dispare ultima nădejde a Angliei. Atunci Germania va fi stăpînă în Europa și în Balcani.

Concluzie : pe baza acestei analize, Rusia trebuie să fie lichidată. Termen pentru începerea acțiunii : primăvara anului 1941".

Autenticitatea însemnărilor lui Halder despre hotărîrile de la Berghof este confirmată de istoricul oficial al O.K.W., Helmuth Greiner, precum și de depozițiile lui Keitel la procesul marilor criminali de război de la Nürnberg. Despre schimbarea priorității acțiunilor militare sînt anunțați și ofițerii secției L (operații) din statul major „personal" al lui Hitler, condus de Jodl. Generalul Warlimont redă acest moment care se petrece în trenul **Atlas** al statului major, la Reichenhall : „În locul celor așteptate (se așteptau înălțări în grad și distincții... — *n.a.),* Jodl a controlat dacă toate ușile și ferestrele sînt închise și apoi, fără altă introducere, a anunțat că Führerul a hotărît să scape lumea «odată pentru totdeauna de pericolul bolșevismului, printr-un atac prin surprindere asupra Rusiei sovietice». Aceasta urmează să aibă loc cît mai devreme cu putință, în mai 1941". Din replicile lui Jodl la întrebările ofițerilor, continuă Warlimont, „am înțeles că lupta împotriva Angliei nu trebuie să fie neapărat încheiată mai înainte ; dimpotrivă, victoria asupra Rusiei, ultima forță de pe continent, era considerată drept cea mai bună metodă pentru a sili Anglia să facă pace, dacă aceasta nu se va putea dobîndi pe alte căi".

La întrebarea generalului Bernhard von Losberg dacă nu este totuși mai bine să se termine mai întîi lupta în vest, Jodl răspunde : Hitler consideră că starea de spirit a poporului după victoria asupra Angliei nu-i va permite să înceapă imediat un nou război. De altfel, precizează Jodl, comunicarea nu este făcută în scop de discuție, ea reprezintă „der Entschluss des Führers", o hotărîre definitivă. Se va trece la pregătirea, fără întîrziere, a operației **Aufbau Ost** (ulterior **Otto** și, în cele din urmă, **Barbarossa** — n.a.) pentru campania din răsărit. Warlimont adaugă că, de fapt, Hitler ceruse lansarea atacului încă în vara anului 1940. Amînarea pentru primăvara lui 1941 intervine numai din cauză că nu s-au făcut din timp pregătirile necesare, așa cum pretind Keitel și Jodl. Conducerea Wehrmachtului nu opune lui Hitler nici cea mai mică obiecție împotriva agresiunii în răsărit și, prin obținerea unui termen mai îndepărtat, se străduiește doar să-i asigure cît mai multe șanse de reușită-fulger. „Cel mai tîrziu în toamna anului 1941 — declară Jodl —, întreaga forță a «Luftwaffe» va putea fi folosită din nou contra Angliei".

Ziua vulturilor

Hotărîrile de la Berghof, care pun pe primul plan varianta „mai întîi Uniunea Sovietică, apoi Anglia", duceau, în mod practic, la abandonarea **Leului de mare.** Principala preocupare a agresorilor naziști le absoarbe tot mai multe forțe și mijloace. Se lucrează totuși în paralel atît la pregătirea războiului antisovietic, cît și la invazia în Anglia. La gurile Escautului și ale Mosellei se înșiruie convoaie de șlepuri și remorchere pentru transportul trupelor. Aviația britanică semnalează mari concentrări de vase în porturile Franței, Belgiei, Olandei, în apropierea coastelor engleze. Unitățile naziste pregătite pentru operația **Leul de mare** fac exerciții de debarcare în vederea acțiunilor din septembrie.

La 1 august 1940, Hitler semnează directiva nr. 17 prin care ordonă aviației germane să distrugă cît mai repede cu putință aviația engleză, urmărind ca — după îndeplinirea acestei condiții preliminare — să treacă la cucerirea Angliei. Se ordonă armatei să fie gata pentru începerea operației de debarcare. Pînă și ghidurile vocabular pentru parașutiști sînt tipărite...

Ofensiva **Luftwaffe** începe la 10 iulie, iar la 13 august, în acțiunea lansată cu zgomot de Goering în „Ziua Vulturilor", se preconizează desființarea aviației britanice. Rezultatele obținute sînt departe de cele așteptate. Întrebat de Goering ce le lipsește piloților naziști pentru a-și înfrînge adversarul, asul german Galland îi răspunde : avionul **Spitfire** ! De fapt, în „Bătălia Angliei" se manifestă în primul rînd superioritatea morală a unor oameni hotărîți să nu accepte ocupația fascistă. În acele zile, ambasadorul S.U.A. la Londra, Kennedy (tatăl fostului președinte), scrie secretarului Departamentului de Stat : „Sînt de părere că, în afară de unele măsuri de apărare antiaeriană, cea mai reală rezistență a Angliei se întemeiază mai curînd pe curaj și bărbăție decît pe numărul armelor". De asemenea, așa cum povestește Anthony Eden, ambasadorul sovietic I. M. Maiski îi declară că este convins că, datorită spiritului poporului ei, Anglia nu va fi înfrîntă și va putea rezista tuturor atacurilor lui Hitler.

În septembrie 1940 devine clar că nici prin atacurile împotriva aviației de vînătoare, a centrelor ei de coordonare, a industriei aeronautice și nici prin raidurile de teroare asupra Londrei și a altor orașe **Luftwaffe** nu realizează condiția inițială pusă de Hitler pentru garantarea reușitei **Leului de mare,** anume dominația aeriană. Mai mult decît atît, R.A.F. contraatacă, bombardînd concentrările de vase în porturile de îmbarcare, distrugînd obiective pe teritoriul german. Eșecul ofensivei aeriene naziste provoacă amînări succesive ale **Leului de mare.** La 12 octombrie 1940 planul de invazie este „transferat" pentru 1941. Dar încă din 16 septembrie 1940 se poate citi în jurnalul de operații al comandamentului suprem al Wehrmachtului : „Grupul de armate B va fi transportat în răsărit cu începere de la 17 septembrie". A doua flotă aeriană (mareșal Kesselring) va fi, de asemenea, trimisă în această direcție.

Aceste fapte permit elucidarea jocului dublu al conducerii hitleriste în toamna anului 1940. Pe de o parte, **Luftwaffe** încearcă să determine capitularea Angliei prin intense atacuri aeriene, de distrugere și terorizare. Tentativa este dîrz respinsă prin eroismul și iscusința piloților britanici și a comandamentului R.A.F., prin spiritul de sacrificiu și capacitatea muncitorilor și specialiștilor constructori de avioane, prin rezistența populației neclintite sub bombardament. Pe de altă parte, camuflîndu-și preparativele prin acțiunile aeriene și prin intensa propagandă a iminenței invaziei în spirit „Denn wir fahren gegen England...", naziștii își concentrează principalele eforturi asupra țintei lor esențiale, agresiunea împotriva statului sovietic. Pînă la urmă, la 18 decembrie 1940, Hitler semnează directiva nr. 21 pentru operația **Barbarossa.** Această directivă, continuînd orientarea decisă la Berghof încă în iulie, arată : „Forțele armate germane trebuie să fie gata să zdrobească Rusia sovietică într-o campanie-fulger mai înainte de terminarea războiului contra Angliei". Ținut în loc de rezistența britanică, **Leul de mare** își primește lovitura de grație de la **Barbarossa.**

Care ar fi fost perspectiva oamenilor din Londra și din Coventry-ul incendiat, a creatorilor radarului care detecta din timp raidurile aeriene, a cetățenilor simpli și a multor oameni politici dacă invazia nazistă în Anglia ar fi avut loc ? Li s-ar fi aplicat atunci Instrucțiunea comandamentului suprem al armatei germane (O.K.W.) din 9 septembrie 1940, care, sub semnătura lui Brauchitsch, ordona administrației militare a Angliei : „Întreaga populație masculină de la 17 pînă la 45 de ani va fi internată și deportată pe continent". O „listă neagră", cuprinzînd mai multe mii de personalități, în frunte cu Churchill, fusese alcătuită de Gestapo pentru arestările care urmau să fie operate sub conducerea Standartenführerului SS profesor Six, „împuternicit" pentru Anglia...

Toate aceste „instrucțiuni" și „liste", ca și directivele **Leului de mare,** au rămas literă moartă. Nu sînt puțini autorii de studii sau de memorii din diferite țări care consideră că **Leul de mare** a fost o fiară împăiată, o sperietoare-bluf. Este neîndoielnic că elementul de inducere în eroare și de șantaj caracteristic blufului a fost prezent în planul hitlerist de cotropire a Angliei. Dar **Leul de mare** s-ar fi putut dovedi o fiară autentică dacă apărătorii Angliei s-ar fi lăsat paralizați de teamă și dacă varianta estică **Barbarossa** n-ar fi sfîrșit la Nürnberg.

Anul 1898. În sătucul Hoghia, lîngă Odorheiul Secuiesc, vedea lumina zilei Józsa Béla, unul din cei 8 copii ai unei familii sărace. Dragostea de oameni, simțul dreptății și setea pentru cultură l-au predestinat a fi un revoluționar, un luptător hotărît pentru cauza celor mulți.

Un tînăr pornește în lume

Nici nu a împlinit 18 ani și este trimis pe front. Se maturizează repede, cunoscînd grozăviile războiului imperialist. Ecourile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie ajung pînă în tranșeele Bosniei și Herțegovinei. Tînărul secui, deși nu înțelege încă sensul real al evenimentelor, este alături cu întreaga ființă de cei care zdrobesc trecutul odios. Urmează apoi ani de lipsuri, suferințe și dureri. Bolnav, se întoarce la Cluj, unde, între timp, se mutase familia. Războiul a fost pentru el o amară experiență.

Pîinea se cîștigă greu. Cu cît primește de la sculptorul Füredi — la care lucrează — nu reușește să se descurce. Se angajează ca tîmplar o vreme. Apoi, la București, la Galați — la șantierele navale — trudește din greu. Dar aici ia contact cu muncitorii organizați ; orizontul său se lărgește. În primii ani ai deceniului al treilea devine membru al mișcării sindicale, intră în rîndurile P.C.R., distingîndu-se prin poziția sa consecvent revoluționară. Activitatea lui atrage atenția organelor represive, care încep să-l „aibă în vedere".

Activistul umanist

În lupta comuniștilor împotriva regimului burghezo-moșieresc, pentru progres și socialism, alături de cei

JÓZSA BÉLA

I. MICU

mai buni fii ai clasei muncitoare, țărănimii și intelectualității române, au participat din toată inima fii ai naționalităților conlocuitoare. Acestei lupte, secuiul Józsa Béla i s-a dăruit cu devotament.

După 1924 activează în conducerea Ajutorului roșu din România și a Ajutorului muncitoresc român. Pentru Józsa Béla această muncă, care are ca țel principal ajutorarea victimelor terorii, a celor arestați, a familiilor lor, capătă o adîncă semnificație umană. Ca o apreciere a activității sale, în anul 1932 este trimis la Berlin, ca delegat al muncitorilor din raza organizației teritoriale a P.C.R. pentru Ardeal și Banat, la Congresul internațional al Ajutorului roșu.

Întîlnirea cu reprezentanții de seamă ai mișcării muncitorești internaționale, cunoașterea experienței revoluționare acumulate în decurs de decenii de proletariatul internațional îi va fi foarte utilă în munca pe care o va desfășura. Se întoarce acasă plin de entuziasm.

Józsa Béla munceste plin de rîvnă în cadrul Ajutorului muncitoresc din Cluj, organizație de masă îndrumată de P.C.R., grupînd în jurul său un număr însemnat de muncitori entuziaști, care reușesc să susțină un timp îndelungat activitatea acestei organizații. Aici vin adesea copii necăjiți din cartierele Iris și Dîmbul Rotund, împreună cu părinții lor. El le vorbește despre timpuri cînd în România celor ce muncesc copiii nu vor mai fi flămînzi. Muncitorii din Cluj își aduc aminte cu cîtă măiestrie foloseau Józsa și ceilalți tovarăși ai săi posibilitățile legale ale Ajutorului muncitoresc de educare a muncitorilor, pentru a le trezi interesul față de învățătura marxist-leninistă.

Un rol de seamă are Józsa Béla și în organizarea seminariilor și conferințelor pentru muncitori. De fapt, prin aceasta Comitetul teritorial pentru Transilvania și Banat urmărea să dea o educație comunistă unui număr cît mai larg de muncitori, intelectuali etc. Era după 1933, perioada ofensivei fasciste, cînd orientarea justă a maselor, mobilizarea lor trebuiau să fie pe primul plan. La sindicatul angajaților comerciali, la „Dermata", C.F.R. se muncește intens. Se analizează rezultatele fiecărei expuneri. Józsa Béla este foarte exigent în orientarea acestor seminarii, care funcționează un timp îndelungat, aproape pînă în 1940.

În deceniul al patrulea, P.C.R. își intensifică activitatea de îmbinare a tuturor formelor de luptă legale și ilegale în vederea mobilizării forțelor capabile să bareze drumul fascizării țării, a expansiunii hitleriste. În perioada dictaturii regale, din însărcinarea P.C.R., participă la înființarea Ateneului muncitoresc din Cluj, care avea ca obiectiv răspîndirea culturii și ideilor marxiste în rîndul maselor. În cadrul Ateneului, revoluționarul Józsa depune o muncă asiduă, migăloasă, participînd cu grijă la întocmirea programelor, pentru ca ele să corespundă cu precizie obiectivelor urmărite. Cunoscînd toate acestea, ni se pare firească aprecierea pe care i-o face un vechi tovarăș de luptă : „A fost un mare umanist, care a iubit pe cei ce muncesc mai presus de orice". A fi uman reprezenta — pentru el — esența ținutei unui revoluționar de profesie, atașat cu trup și suflet cauzei celor mulți, militant disciplinat al partidului.

Ziarist și poet agitator

Setea de cunoaștere, preocuparea permanentă de a contribui la luminarea celor din jurul său l-au transformat pe muncitorul Józsa Béla, încetul cu încetul, într-un om cu preocupări multiple. Viața și lupta sa, contactul direct cu mediul cultural, cu intelectualii de vază din România au avut un efect stimulator asupra formării sale.

Militantul comunist mînuiește cu măiestrie pana, punîndu-și întregul talent în slujba cauzei celor mulți, a păcii și progresului, a luptei antifasciste, pentru dreptate socială.

Munca sa publicistică se remarcă în săptămînalul „Uj Szo", care a apărut la Tg. Mureș în perioada august 1935 — octombrie 1936. Deși pe frontispiciul ziarului este trecut redactor Szöcs Károly, în realitate, redactarea publicației este încredințată de către P.C.R. lui Józsa Béla *. Aproape toate articolele de fond sînt scrise de Józsa Béla și publicate, cu sau fără semnătură.

Eforturile Partidului Comunist Român pentru realizarea unor acorduri de acțiuni comune cu toate partidele și organizațiile interesate în lupta împotriva exploatării capitaliste, în apărarea drepturilor și libertăților democratice, a independenței și suveranității țării au stat în centrul preocupărilor publicației „Uj Szo". Józsa Béla publică numeroase articole în care subliniază importanța frontului popular, a luptei comune a tuturor naționalităților împotriva pericolului de război, a împilării și exploatării.

Józsa Béla a avut și preocupări literare. Asupra valorii artistice a scrierilor sale rămîne să se pronunțe specialiștii, dar putem afirma că atît poezia, cît și proza sa au fost subordonate crezului său, luptei pentru pace, pentru înfrățirea naționalităților în lupta comună împotriva fascismului, pentru libertate națională și socială.

Poezia scrisă de el nu este un simplu exercițiu artistic, ci o armă vibrantă și eficace, folosită în lupta cotidiană. Poate de aici derivă puterea emoțională, noblețea ideilor ei.

Scriitorul și profesorul universitar Csehi Gyula, în prefața culegerii intitulate „Cincizecișișapte de poezii" (este vorba de o culegere cuprinzînd lucrări ale poeților ardeleni, victime ale fascismului horthyst : Brassai Victor, Józsa Béla, Korvin Sándor și Salamon Ernö), îl caracterizează pe Józsa Béla ca „poet agitator".

În slujba luptei antifasciste

La Cluj, București, la Șantierele navale din Galați, mereu în mijlocul celor obidiți, și-a dat seama că nu este un adevărat conducător comunist cel care nu trăiește în mijlocul masei, care nu-i cunoaște dorințele și aspirațiile.

În munca sa, adeseori întîlnea personalități marcante. Le era însă interlocutor competent. În 1937, într-o casă conspirativă din str. Gojdului din Cluj, Józsa Béla, din însărcinarea partidului comunist, duce tratative „cu un bărbat înalt, bine legat, îmbrăcat într-o haină de piele" (Dr. Petru Groza) despre frontul popular, despre acțiunile comune ale Frontului plugarilor și MADOSZ-ului, despre necesitatea înfrățirii în luptă a tuturor oamenilor muncii din România.

Aceleași personalități se reîntîlnesc la Cluj, în cu totul alte condiții (după odiosul dictat de la Viena), într-o vilă conspirativă, proprietatea lui Szánto Miklós. De astă dată s-a discutat problema mobilizării populației române și, în primul rînd, a intelectualității, pentru sprijinirea mișcării antifasciste maghiare.

În perioada evenimentelor din august 1940, Józsa Béla, ca membru în Secretariatul Comitetului teritorial al P.C.R. pentru Transilvania și Banat, a organizat acțiuni în care masele muncitoare, române și maghiare, au protestat împotriva dictatului de

* Titu Georgescu și Mircea Ioanid : „Presa P.C.R. și a organizațiilor sale de masă", Editura științifică, București, 1963.

la Viena. În preziua intrării trupelor horthyste avea o întîlnire conspirativă în Piața Mihai Viteazul din Cluj. S-a trezit față în față cu un grup iredentist, în mijlocul căruia a zărit pe unul îmbrăcat într-o uniformă de jandarm horthyst. Józsa Béla a remarcat cu amărăciune : „Ei nici pînă astăzi nu știu ce înseamnă jandarmul horthyst. Ei nu știu ce soartă îi așteaptă".

Îndeplinindu-și îndatorirea sa internaționalistă, după dictatul de la Viena, P.C.R. a îndrumat pe membrii de partid și activiștii organizațiilor aflate sub influența sa să lupte împreună cu muncitorii și țăranii maghiari împotriva reacțiunii horthyste, fiind convins că această luptă va duce la victorie. Józsa Béla își valorifică experiența căpătată în activitatea sa îndelungată de militant al P.C.R. În această luptă, Józsa Béla are incontestabile succese, care pun în mișcare organele represive. El declarase, în repetate rînduri, că numai printr-o luptă comună cu românii se va putea lichida răul pricinuit de fascismul hitlerist și horthyst. Ca membru al Secretariatului regional Someș desfășoară o intensă activitate pentru crearea unui front comun al tuturor naționalităților în lupta împotriva fascismului și războiului, pentru combaterea șovinismului.

Un om care nu se lasă înșelat

Omul care folosise cu atîta măiestrie posibilitățile luptei legale pentru marea cauză a celor mulți este nevoit să se obișnuiască a conduce lupta din umbră. El știe că horthyștii îl cunosc bine, că nu-i vor ierta marea vină de a fi alături de popor, împotriva asupririi și împilării, împotriva „ordinii" fasciste.

Din 22 iunie 1941 Józsa Béla și-a început viața ilegală. Activa, însă, din umbră cu aceeași înflăcărare. Ca secretar al Comitetului regional Someș depune o vastă activitate antifascistă și antirăzboinică. Józsa Béla — luptător activ al mișcării ilegale antifasciste — este nevoit să se ascundă, dar munca nu suferă. În timp ce mergea grăbit la o întîlnire conspirativă, pe una din străzile Clujului, a văzut o tovarășă în care avea încredere. S-a oprit și i-a zîmbit pentru o secundă. Femeia întîi a încremenit, apoi, ușurată, și-a zis : „El e printre noi !".

Zi de zi, copoii secției defensive a armatei horthyste făceau percheziții la el acasă, adulmecînd. Soția repeta într-una : „Nu știu unde este, mi-a spus că se duce să caute de lucru".

A locuit un timp îndelungat în casa unui frate mai mic. În cei doi ani, în care a fost hăituit de autoritățile horthyste, a trecut prin multe locuințe ilegale. Un loc de unde a transmis soției sale că nu mai are nevoie de nimic, deoarece i se asigurau de toate, a fost căminul muncitorului Ioan Crișan, la care s-a mutat în august 1942. Numai spre sfîrșitul anului, nedorind să provoace neplăceri familiei Crișan, a părăsit și această casă.

După mai mult de doi ani de febrile căutări, copoii au reușit să-i dea de urmă.

În lagărul de la Someșeni a fost torturat de horthyști cu metode care aminteau de inchiziție. Dar totul degeaba... N-a scos un cuvînt. A rămas ca o stîncă.

Zece zile, de la 12 la 22 noiembrie, a fost schingiuit Józsa Béla la Someșeni. În penultima zi a tragicului său sfîrșit s-a petrecut un episod semnificativ. Readus în hangarul unde era ținut împreună cu ceilalți arestați, cu un ultim efort, a strigat din ușă : „V-am spus de repetate ori, nu știu nimic". Așa a vrut să aducă la cunoștință tovarășilor că de la el nu s-a aflat nimic.

1968. S-au împlinit 25 de ani... A fost omorît un om care prețuia omenia mai presus de toate, care credea fără margini în victoria progresului, în venirea unor vremuri cînd steagul socialismului va flutura triumfător.

Acest fiu credincios al Partidului Comunist Român, care a plătit cu jertfa supremă idealurile sale de libertate, omenie și comunism, va rămîne veșnic în amintirea poporului.

DIN PUBLICISTICA LUI JÓZSA BÉLA

„La Deva, conform frontului unic creat între țăranii Frontului plugarilor și ai MADOSZ-ului, mii de țărani români s-au angajat să lupte pentru apărarea drepturilor ungurilor de aici, fapt pe care conducerea Partidului maghiar a vrut să-l anihileze cu afirmația că ungurii prezenți acolo erau «unguri adevărați»" (Noi nu ne identificăm cu Gömbös — *8 decembrie 1935*).

„Dacă dorim pace, trebuie să luptăm împotriva provocatorilor de război, împotriva agenților dreptei, care se pregătesc a nimici și ultimele frînturi ale libertății noastre, care prin ațîțarea urii de rasă vor să aprindă flacăra unui nou război.

Și noi, ungurii, trebuie să luptăm împotriva acelora care l-au vizitat pe Hitler — Horthy și Gömbös — împotriva acelora care prin contrabandă vor să-i introducă pe aceștia în conștiința noastră ca pe niște eliberatori [...]

Noi nu dorim această eliberare.

Noi ne asigurăm libertatea aici, cu popoarele conlocuitoare, apărîndu-ne drepturile. Să ne lase ca soarta noastră să ne-o hotărîm noi aici și nu Gömbös și Hitler la Berlin.

Însă trebuie să luptăm pentru un asemenea guvern care să asigure pacea, libertățile democratice și o viață mai bună" (Dacă vrei pace, luptă pentru ea — *1 septembrie 1936*).

Fridericus imperator ann
susceptus donatusq; est.
dum quū rebellasset per duces
Daumethes turchoy imp
subeiā adoztus. chalci
um. 60. instructā ad infestāda

SĂ FI FOST OARE

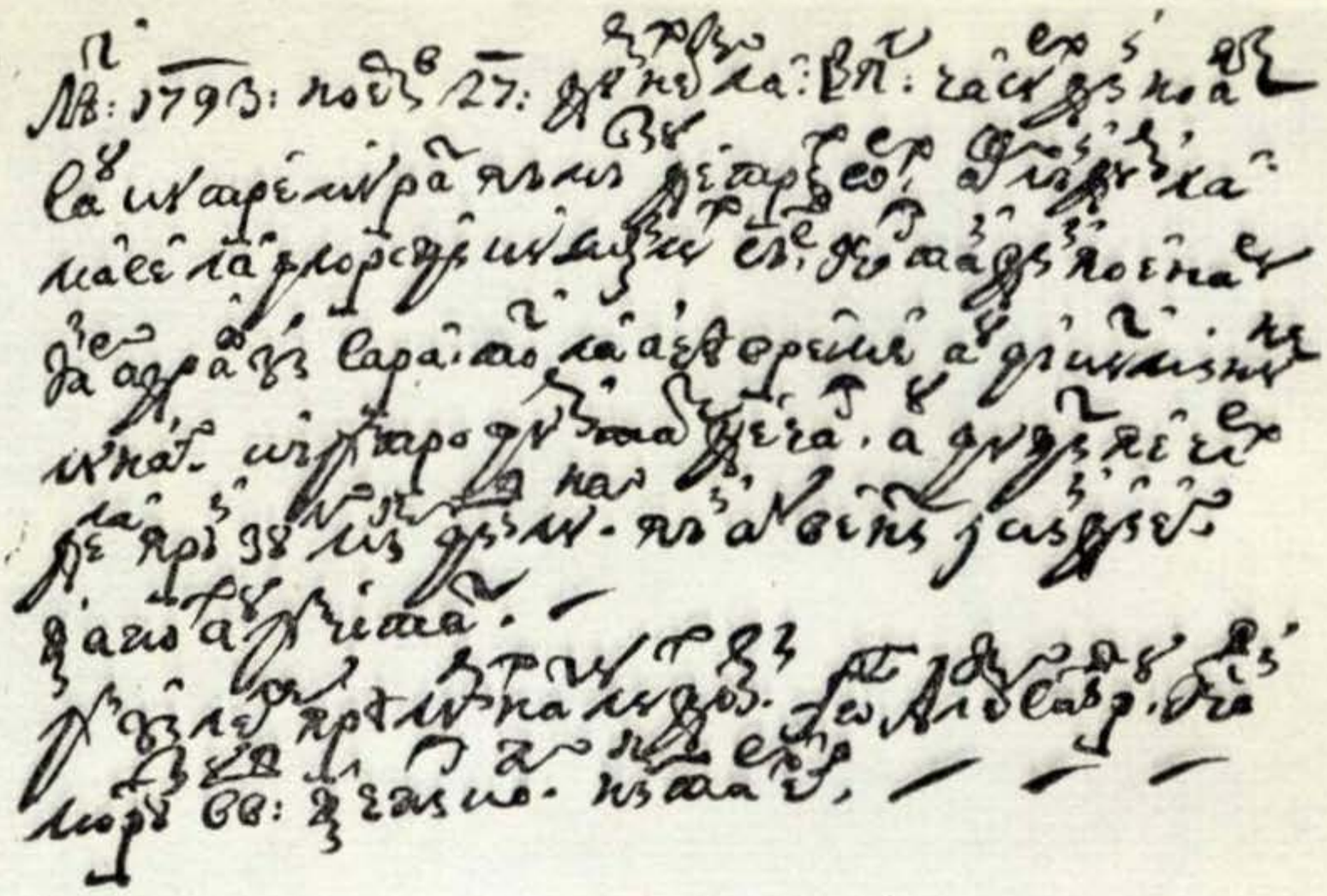

Una dintre cele mai vechi reprezentări a unei comete. Hartman Schedel, Cronica de la Nürnberg, 1493.

...au făcut minune luna, că într-o jumătate de ceas au fugit pe ceri, de la prînzul mic fiind luna, pînă au venit la Chindie. Şi apoi au încetat.

Din totdeauna curiozitatea omului a fost frapată de fenomenele cerești ieșite din comun. Observîndu-le, le interpreta în diverse feluri, fie închinîndu-li-se ca unor forțe supranaturale de care se temea, fie consemnîndu-le ca fapte demne de a fi comunicate viitorimii.

In cele ce urmează ne vom ocupa de cea de a doua categorie, ce cuprinde menționarea în scris a unor atari fenomene neobișnuite a căror apariție intempestivă a impresionat într-atît pe unii dintre înaintașii noștri, încît, luînd pana în mînă, au însemnat spre știința urmașilor cele văzute.

Manuscrisele și cărțile cu conținut religios sau laic își ofereau marginile albe pentru aceste însemnări, iar publicațiile periodice ale vremii prezentau și ele aceste evenimente curioase.

Se consemnau ploi și zăpezi în cantități ce depășeau media obișnuită, cutremure care făceau ravagii, dar, mai ales, fenomene care prin inexplicabilul de care erau învăluite păreau fantastice.

Vom înfățișa cîteva asemenea consemnări, pe care le-am găsit în diverse izvoare, cronici, însemnări și uneori în presă. Se întind pe o perioadă de cîteva secole și sînt uneori cuprinzătoare, alteori laconice, explicate sau enigmatice. Pentru savoarea autenticului vom lăsa să vorbească chiar originalele.

Referindu-se la istoricul iudeu Iosef Flavius, într-un manuscris românesc din secolul al XVIII-lea se relatează că înainte de nașterea lui Isus **„s-au arătat pe cer ca niște oști de oameni înarmați, care băteа război"**.

Letopisețul moldovenesc spune că la **„văleat 7025 (1517) noembrie 8, sămn mare s-au arătat pe ceriu, c-au strălucit despre miadzănoapte ca un chip de om, de-au stătut multă vreame și iară s-au ascuns în văzduh"**.

Iată deci la distanță de mai bine de 15 secole semnalat un similar fenomen optic de refracție a unor obiecte sau ființe situate într-un alt punct, cu silueta proiectată imens pe cer.

Era în anul 1577, în luna noiembrie, cînd astronomul danez Tycho Brahe împreună cu un discipol al său au efectuat pentru prima oară determinarea distanței pînă la o cometă care trecea atunci prin apropierea Pămîntului. Acest foarte strălucitor corp a impresionat adînc pe contemporani și apariția sa a fost consemnată și de cronicarul moldovean Grigore Ureche, care înfățișînd întîmplările văleatului 7085 (1577) adăuga că **„într-acesta an s-au arătat în văzduh stea cu coadă, sau cum zic unii cometha, noembrie"**.

În cronica sa, Miron Costin, după redarea evenimentelor din timpul domniei lui Vasile Lupu, scrie că ar fi trebuit să amintească de **„semnele ceriului"** ivite atunci, printre care și **„cometa, adecă stiaoa cu coadă care s-au**

„FARFURII ZBURĂTOARE"?

DALILA-LUCIA ARAMĂ
paleograf principal la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.S.R.

Marea cometă din 1843. După F. J. Zighel, Komety, Moskva, 1953.

prilejit cu cîțiva ani mainte de această așa de grea premenială acestii domnii".

Înaintînd în timp, întîlnim date ceva mai amănunțite despre ciudățeniile care i-au impresionat pe adnotatori. **„La anul 1709 luna februarie în cinci zile, în noaptea de miercuri spre joi, a fost un semn mare pe cer : s-au arătat doi stîlpi mari, ca de foc, 1 de la apus iar celălalt de la răsărit, mergînd ca un alfa și unindu-se au fost ca un curcubeu în vreme de ploaie, strălucind foarte luminos ca la trei ore și apoi au plecat"** [1].

Din Banat ne-a parvenit, tot prin mijlocirea însemnărilor de pe manuscrise, următoarea relatare : **„Cînd au îmblat 1737, sara după cină, spre zua lui sveti Nicolae, s-au arătat un semn pre cer despre miază noapte, roșu ca sîngele și lat. Și au fost mai 2 ceasuri și s-au despărțit în doao, apoi iar s-au împreunat și s-au așezat iar spre apus"** [2].

Un observator mai atent, cu un spirit pătrunzător și obișnuit cu scrisul, nota plastic pe filele rămase albe ale unui volum : **„La leat 1774 cînd s-au încheiat pacea între Rosiia cu turcii la luna lui iulie, atunci cu 3 luni mai înnapoi, la luna lui aprilie, s-au întîmplat la Vlahiia în județul Dîmboviții, aproape dă Tîrgoviște, această ciudesie.**

Într-o dimineață pîn-a nu răsări soarele, unde era ceriul dă toate părțile senin, dăodată s-a ivit un mic noru luminos, din care întîi au început a tuna, apoi dăodată trăsnind, au căzut ca ploaia multe pietre dîntr-acel noru, în coprindere ca dă o verstă dă locu și mai bine, care pietre era negricioase ca noroiul cel gros și a lor făptură bucăți ca cum ar fi fost toate rupte dintr-o lespede, unile mai mari și altele mai mici. Cele mai mari cît pumnul și mai mari unile, alte mai mici și cît ca nuca. Și cu atîta repeziciune au căzut, încît cele mai mari s-au îngropat în pămînt dă cît o palmă și mai bine, cele mai mici mai puțin, după a lor greotate, iar cele mărunte a rămas deasupra pămîntului, ca grindina. Atît cele dă au întrat în pămînt, scoțîndu-le, cît și cele rămase pă dasupra, fața lor și mirosul lor era tot un fel, mirosea a noroi stătut și puținel can a pucioasă" [3].

Descrierea amănunțită nu lasă nici o îndoială azi în identificarea fenomenului căderii unui meteorit. Nu același lucru se poate spune însă despre următoarea întîmplare care a uimit pe cei ce au văzut-o și care nici azi nu ne apare mai lămurită (cel puțin pentru neastronomi), căci este vorba despre un

Reprezentarea bătăliei de la Tîrgoviște din octombrie 1595 dintre oștile lui Mihai Viteazul și Sinan Pașa. Pe cer se observă și o cometă ce apăruse din ziua de 15 octombrie. Gravură din 1665.

corp luminos care a putut fi confundat ca mărime și strălucire cu luna, dar care, spre deosebire de aceasta, a străbătut cerul mult mai repede. Dar să lăsăm martorul contemporan să prezinte cazul :

„Leat 1793 noemvrie 27, duminecă la 2 pol ceasuri din noapte * s-au cutremurat pămîntul de trei ori, aflîndu-mă la masă la Floreşti, cu dumnealui sărdarul Constandin Poenaru. Iar a doao zi sara, tot la acea vreme au făcut minune luna, că într-o jumătate de ceas au fugit pe ceri, de la prînzul mic fiind luna, pînă au venit la chindie. Şi apoi au încetat" [4].

Dacă ținem seama de faptul că prînzul mic reprezintă în cazul de față locul de pe cer ocupat de „lună" cu circa 45° înainte de cel mai înalt punct al cursei sale, iar chindia locul situat între zenit și apus, și dacă reținem expresia adnotatorului că fenomenul citat „au încetat" și nu simplu „a apus", explicarea științifică a acestei „minuni" rămîne o problemă deschisă.

Trecînd în secolul următor, citim însemnarea lui Stan Irimie din Săcele-Brașov **„La anul 1812 au eșit o stea mare, cu multe raze, de către ameazi : de noapte răsarea și mergea la răsărit cătră muscali, apoi s-au întorsu și au mers la apus și i s-au stricat razele. Steao patru luni au umblat, în bătaia frantuzului cu muscalul, cu neamțul"** [5].

Dacă pînă acum am prezentat doar relatări din manuscrise, odată cu următoarea știre vom spicui unele semnalări și din presa veche românească.

„Albina românească", în numărul 87 din 1832, își informa cititorii că **„Marți 1 noembrie dimineața pe la 5½ ceasuri evropiene s-au văzut aici** (Iași, n.n.) **în firmament o meteoră sau arătare firească, între siud-vest (amează-apus). Fulgerînd s-au lăsat în gios o mulțime de candele în forma celor de artifiție, împreună cu un miros de pucioase, după care s-au îmformat un stîlp luminos și verticale (din sus în gios) ce peste tot au ținut ca la 5 minute".**

Cîțiva ani mai tîrziu, în 1837, un alt corp ceresc ciudat, vizibil în partea nordică a Moldovei, atrage atenția. **„Pe la 11 ceasuri s-au văzut chiar deasupră mînăstirii Neamțu un glob luminos de formă sferoidică lungureț, în mărime ca de 12 palme. Acest meteor să coborea din atmosferă în direcție oblică spre apus, încet pe deasupra ogrăzii mînăstirii, luminînd toate poenile cu foarte vie și sclipicioasă lucoare și slobozînd scîntei care lumina ca ale stelelor căzătoare. Din părțile învecinate cele de aproape, precum tîrgu Neamțu, să părea cum că mînăstirea ar fi arzînd. Acest meteor s-au observat și de la Dorohoi la acelaşi ceas"** [6].

Tot din Moldova este relatarea unei alte apariții neobișnuite, și anume din 1 februarie 1841, la orele 9 și un sfert seara, la Bacău și Iași. O descriere ne-a parvenit de la spițerul Iosif Teodori **„...se arătă la o mică înălțime, de o formă sferică, diametrul se părea ochiului a fi de doaă palme, albiu și foarte luminător, slobozindu-se de la nord-ost spre vest și lăsind în urmă și o coadă prea frumos scînteitoare. Cu desființarea numitei sfere meteorice (așa dar crăpînd), se înformă o alta, a căria formă era mai mică, dar lumina mai îmfocată, carea ținu aceiași direcție, lăsînd o asemine coadă scînteitoare și făcîndu-se în sfîrșit nevăzută spre marginea apusană a orizonului nostru. Timpul arătării sale se socotește a fi fost mai mult de o minută"** [7].

Apoi **„La leat 1843 mart 5 s-au arătat un fenomen adecă semn pă cer, carele să ivea la un ceas din noapte și ținea pînă la șapte. Care semn zic unii că s-ar fi mai arătat... însă acest de acum au fost mai mare ș-au ținut mai multe zile. Și spre ținere de minte am însemnat aici. Acest fenomen de unii să numește cometă"** [8].

Vizibil în aproape toată Europa, despre el s-a discutat și s-a scris mult. Apărea la apus, după ce se întuneca, avea o formă piramidală **„scurtată fiind partea despre orizon cea mai îngustă și mai slab luminoasă, iar ceealaltă din protivă mai lată și mai luminoasă se ivea și pierea tot în acel loc."**

La 9 martie fenomenul a fost întovărășit de o altă apariție de forma unui glob luminos **„care s-au arătat tot în acea parte și după cîteva secunde au perit cu o fulgerare".** [9]

Vom încheia această trecere în revistă cu o însemnare găsită pe o carte veche **„La 1 noemvrie [1]866 marți noaptea pă la zioare s-au făcut un semn mare pă cer, ca un sul, apoi s-au rotocolit ca o coroană, s-au dăsfăcut și în urmă au picat milioane dă stele gios pînă dăspre zioă, începîndu-se aceasta de la răsărit s-au sfîrșit spre apus. Niță Andronescu".** Fenomenul a fost observat în regiunea Tîrgoviștei.

Pasionante întrebări legate de misterioase fenomene și corpuri cerești neidentificate a căror explicație încă nu este elucidată nu au existat numai în vremurile trecute, ci persistă și în epoca noastră.

În dorința de a servi eventual cercetărilor, am prezentat aceste date închise în filele vechilor volume manuscrise sau tipărite.

Mai departe, au cuvîntul specialiștii.

---

* De fapt după sistemul turcesc de măsurare a timpului, în funcție de răsăritul și apusul soarelui, două ceasuri și jumătate din noapte în noiembrie ar echivala cam cu ora 19,30.

[1] Biblioteca Academiei, mss slav. 706, f. 1.
[2] Biblioteca Academiei, mss rom. 2342, f. 3—4.
[3] Biblioteca Academiei, mss grec. 42, f. 109.
[4] Biblioteca Academiei, mss rom. 2150, f. 111v.
[5] Biblioteca Academiei, mss rom. 1346. f. 2.
[6] „Albina românească" nr. 71 (1837), p. 297.
[7] „Albina românească", 1841, p. 61—62.
[8] Biblioteca Academiei, mss rom. 4043, f. 1.
[9] „Albina românească", 1843, p. 81—82.

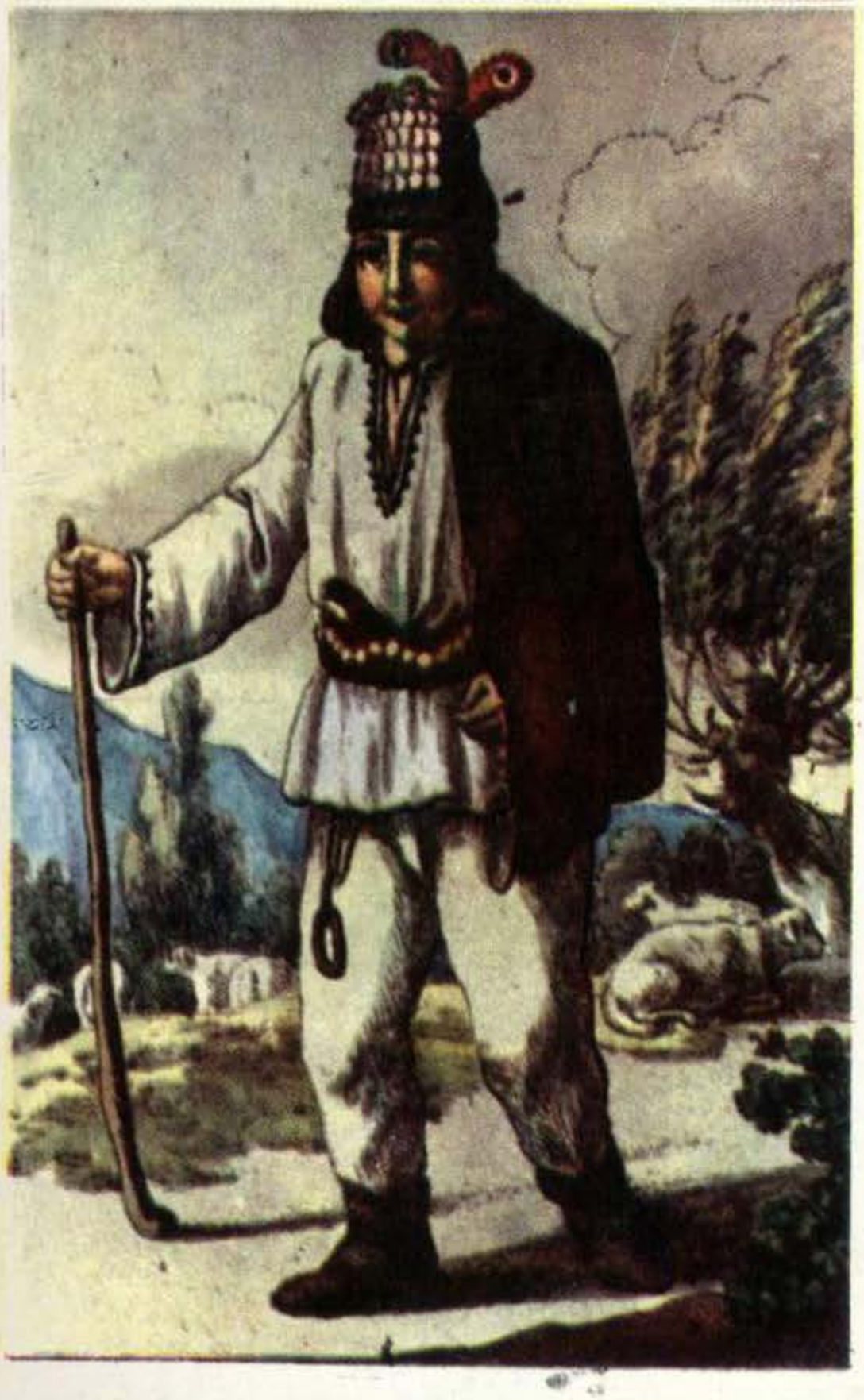

Costume românești din Transilvania, după lucrarea Wersuch uiber das Siebenbiirgische Kostum, *Brașov, 1807*

Bătălia de la Vaslui (după un tablou de Stoica)

Alarmă pe un aeroport britanic (1940)

UN CĂLĂTOR PRIN DACIA

VIRGIL MIHAILESCU-BÎRLIBA

Printre puținele mărturii relative la istoria geto-dacilor rămase de la autorii antici, un loc aparte, prin valoarea lor deosebită, îl au cele relatate de Dio Chrisostomus. (Dion din Prusa). S-a născut în anul 40 e.n. la Prusa, în Bitinia (Asia Mică), dintr-o familie de origine greacă. Studiază retorica și filozofia, călătorește mult și participă prin cuvînt și scris la lupta dusă de greci contra stăpînirii romane. Probabil din această cauză este surghiunit în anul 87 e.n. în ținuturile geților. Aici va vizita cetățile grecești de pe țărmul stîng al Mării Negre pînă la Olbia. Întors la Roma în anul 97 e.n., va reuși să aibă bune relații cu autoritatea imperială, devenind unul dintre intimii împăratului Traian.

În afară de o istorie a geților, astăzi pierdută, din care s-au păstrat doar cîteva fragmente reproduse de istorici tîrzii, Dio Chrisostomus ne-a mai lăsat și Orationes (Discursuri) scrise în urma celor văzute de el în călătoria făcută la triburile geto-dace în anul 96 e.n., cînd era exilat prin aceste locuri. Istoria Daciei se îmbogățește astfel cu unele știri de o deosebită semnificație. Autorul lasă să se înțeleagă că scopul călătoriei sale l-a constituit dorința de a vedea locuri și oameni noi ; a fost, cu alte cuvinte, un simplu călător, poate unul dintre primii pe care i-a primit pămîntul țării noastre.

Iată, de altfel, relatarea autorului : „Se întîmplă că am făcut o călătorie lungă, drept la Istru și în țara geților sau a misilor, așa cum îi numește Homer și cum e denumită astăzi populația. Am mers acolo nu ca negustător de mărfuri, nici să adun purtători de bagaje în serviciul unei tabere militare sau îngrijitori de boi, nici nu am dus vreo solie pentru aliați sau vreo alta cu nume frumos, din acelea care făgăduiesc numai cu gura" [1] (Discursuri, XII, 16 și 17).

„Dezbrăcat, fără coif și scut, neavînd lance și nici vreo altă armă" (Iliada, XXI,50), a nimerit într-o lume getică în plină frămîntare. Deși nu precizează locurile din Getia pe unde a fost, referirea la Istru pare a dovedi că a vizitat, în afara sudului Dunării, și regiunea de azi a Munteniei și poate sudul Moldovei și Sarmizegetusa, cetatea lui Decebal.

Deși ar fi fost de așteptat ca Dio să întîmpine greutăți de-a lungul călătoriei sale, dată fiind iminența războiului cu romanii, el nu se plînge de acest lucru, din contra, remarcă primirea pașnică, ba am putea zice chiar civilizată, pe care i-au făcut-o geții : „Așa încît m-am mirat cum de mă răbdară, cînd m-au văzut, căci nu eram un om care știe să călărească, nici arcaș priceput, nici ostaș cu arme grele, nici aruncător de lănci sau pietre, dintre soldații ușor înarmați și fără scut. Nu puteam nici să tai lemne din pădure sau să sap un șanț, nici să cosesc fîn dintr-o poiană dușmană, deoarece mereu m-aș fi întors speriat. Nu puteam nici să construiesc un cort sau lucrări de întăritură, așa cum desigur fac unii oameni de serviciu ai armatei, care urmează lagărele. Fiind nefolositor la toate acestea, am ajuns la niște oameni întreprinzători, care nu aveau răgazul să asculte cuvîntări, ci erau agitați și tulburați ca niște cai de curse pe hipodrom, înainte de plecare, nerăbdători să treacă vremea, cai pe care rîvna și înfocarea îi fac să lovească pămîntul cu copitele. Acolo, la ei, puteai să vezi peste tot săbii, platoșe, lănci, toate locurile fiind pline de cai, arme și oameni înarmați. În mijlocul atîtor oameni deosebiți, eu singur mă înfățișam grozav de nepăsător, un spectator foarte pașnic al războiului, neputincios la trup, înaintat în vîrstă, om care nu purta sceptrul de aur și nici panglicuțele sfinte ale vreunui zeu care venise pe drumul unde-l mîna nevoia în tabăra ostășească, pentru a cere slobozirea fiicei sale, ci veneam doritor de a vedea oameni luptînd unii pentru stăpînire și putere, iar alții pentru libertate și patrie. Pe urmă nu primejdia m-a făcut să șovăi — nimeni să nu creadă aceasta ! —, ci mi-am amintit de o veche dorință și m-am întors iar la noi, socotind mereu că cele zeiești sînt mai presus și mai de folos decît cele omenești, oricît de însemnate ar fi acestea" (Discursuri, XII, 18—20).

Și bătrînul Dio, care apreciază atît de frumos lupta strămoșilor noștri, îi va părăsi pe vitejii daci fără însă a-i uita vreodată. Spre sfîrșitul vieții, cu înțelepciune și dragoste față de toți oamenii, el va scrie : „Și iarăși este nevoie să se bucure de plăcerile dragostei, ale mîncării și ale băuturii, atît ionianul, cît și tesalianul, și italiotul, și getul, și indul, și spartanul..." (Discursuri, LXVIII, 2).

[1] Citatele sînt reproduse din lucrarea lui Dionis Chrysostomi, *Orationes*, post Ludovicum Dindorfium, editată de Guy de Budé, vol. I—II, Teubner, Leipzig, 1916—1919.

ION IONESCU DE LA BRAD

Acad. AMILCAR VASILIU

Printre personalitățile secolului al XIX-lea care au militat cu energie și devotament patriotic pentru propășirea poporului român, numele lui Ion Ionescu de la Brad (născut la 24 iunie 1818 în orașul Roman) se află la loc de cinste. A studiat în țară, la Academia Mihăileană din Iași, apoi a urmat în Franța agronomia, științele naturii și științele economice.

La Paris a închegat o strînsă prietenie cu alți tineri români aflați la studii în Franța, animați de năzuința îmbunătățirii condițiilor materiale și spirituale ale poporului nostru. El a stabilit, de asemenea, relații cu elemente dintre cele mai avansate ale societății franceze, trăind în mijlocul frămîntărilor care au premers și au pregătit revoluția de la 1848.

Reîntors în patrie, el a fost primul profesor de științe agricole din țara noastră la Academia Mihăileană din Iași (1842—1848). În mai 1845, luînd contact la Mînjina cu Nicolae Bălcescu, M. Kogălniceanu, C. Negri, V. Alecsandri și cu alți patrioți români, a aderat cu însuflețire la programul de eliberare națională și socială dezbătut cu acest prilej.

În timpul revoluției de la 1848, din inițiativa lui N. Bălcescu, guvernul revoluționar l-a chemat pe Ion Ionescu de la Brad la București, unde, în calitate de vicepreședinte, a condus Comisia proprietății, alcătuită din deputați, țărani și boieri.

Comisia proprietății, creată în scopul de a găsi soluții problemei agrare — principala problemă a revoluției de la 1848 —, trebuia să întocmească un proiect de lege pentru înfăptuirea articolului 13 din Proclamația de la Islaz. Ion Ionescu de la Brad a desfășurat o neobosită activitate în tot timpul cît s-au desfășurat lucrările comisiei, combătînd cu tărie atitudinea reacționară a proprietarilor și sprijinind, prin intervențiile sale, cererile îndreptățite pe care le formulau țăranii.

Armata otomană, chemată de reacțiune spre a înăbuși revoluția, l-a arestat și pe Ion Ionescu de la Brad. După cîteva săptămîni a reușit să evadeze împreună cu alți conducători ai revoluției, trecînd apoi în Transilvania, unde a stat pînă la mijlocul lunii februarie 1849. Acolo a vizitat taberele revoluționarilor români și pe prefecții lor : „Solomon, Dobra, Buteanu și pe vestitul Iancu", cum însuși o mărturisește cu admirație într-o scrisoare către Nicolae Bălcescu.

Exilul în Turcia, impus de înăbușirea revoluției, s-a prelungit opt ani și patru luni, timp pe care Ion Ionescu de la Brad l-a consacrat preocupărilor științifice, îndeplinind și unele funcții ca : expert și consilier imperial, director al Școlii de agricultură de la San-Stefano, administrator al domeniilor din Tesalia ale marelui vizir, unde a înființat o școală profesională de agricultură și trei ferme model mici pentru țăranii greci etc.

Întreprinzînd călătorii de studiu prin ținuturile aflate sub stăpînirea Imperiului otoman, a cercetat și interpretat realitățile și fenomenele naturale și sociale, tipărind în limba franceză cinci monografii și un raport. Printre lucrările publicate se află și

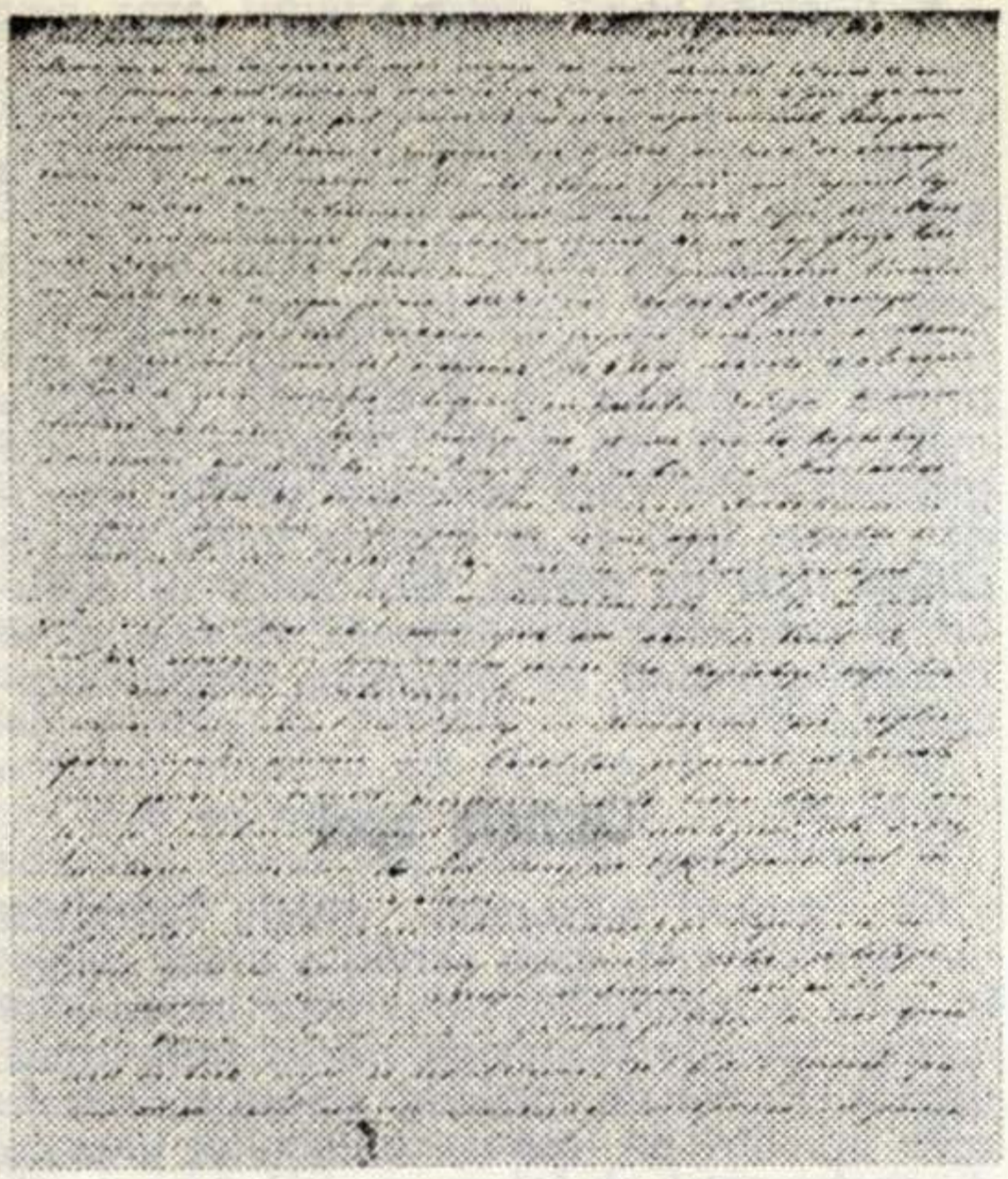

Prima pagină a scrisorii lui Ion Ionescu de la Brad către N. Bălcescu din 14/26 februarie 1849 din Selim—Iugoslavia, prin care îl informa despre mersul revoluției în Transilvania și despre convorbirea cu Avram Iancu

Excursie agricolă în Dobrogea (124 pagini + 1 hartă), studiu de atentă analiză a condițiilor agricole și sociale, precum și de vibrantă atitudine românească. Din cele 12 scrisori trimise în această perioadă lui Ion Ghica se desprinde pasiunea lui față de adevărul științific și ardoarea cu care milita pentru viitorul mai bun al poporului său.

După întoarcerea din exil (1857), Ion Ionescu de la Brad a fost primul director al statisticii din Moldova, apoi profesor de contabilitate, economie politică și financiară la Iași.

Pentru susținerea drepturilor țărănimii, el a înființat patru gazete (1857—1870), cea mai cunoscută fiind **Țeranul român** (1861—1863), publicație care s-a impus nu numai datorită conținutului său științific sau rolului pe care l-a îndeplinit în popularizarea cunoștințelor agricole și economice, ci, cel puțin în egală măsură, și atitudinii social-politice înaintate. Bun cunoscător al problemelor rurale, Ion Ionescu de la Brad a fost consultat de Alexandru Ioan Cuza la alcătuirea legii pentru reforma agrară. El a fost numit inspector general al agriculturii pentru toată țara (1864—1869), funcție în care a îndrumat aplicarea reformei agrare, a organizat școli de agricultură, pepiniere, expoziții agricole, concursuri, căutînd prin toate acestea să modernizeze agricultura. A fost directorul Școlii de agricultură de la Pantelimon, profesor de agricultură la Școala normală din București, unde a manifestat o adîncă dragoste pentru „apostolii satelor".

Dorința de a cunoaște aprofundat condițiile țării noastre l-a determinat să cerceteze, sat după sat, județele Dorohoi, Mehedinți și Putna și să tipărească trei mari și documentate monografii, primele studii de acest gen de la noi din țară.

În scopul întemeierii unei agriculturi mai avansate, el a alcătuit planuri agronomice, a susținut introducerea sistemului de agricultură altern (printre altele desființarea pîrloagei), a făcut primele experiențe în cîmp, a înființat primele perdele arboricole de protecție a cîmpului agricol, a recomandat și aplicat prima dată în Europa experimentarea în pădure etc. A susținut și ajutat efectiv dezvoltarea industriei indigene.

O bună parte a vieții sale, timp de 22 de ani, el a condus ferma-școală de la Brad, unde a practicat o agricultură model, aplicînd metode dintre cele mai avansate pentru acele timpuri.

Ca deputat al țăranilor, Ion Ionescu de la Brad a militat cu energie pentru cauza celor mulți și nevoiași, închegînd în jurul personalității sale adevărate curente de opinie publică în sprijinul măsurilor pe care le preconiza. Cu competența și autoritatea sa recunoscută, el a reprezentat țara la congrese internaționale, expoziții în străinătate etc.

Ca recompensă pentru creația lui științifică, a fost ales membru corespondent și apoi membru de onoare al Academiei Române, membru al Societății de statistică din Londra etc. Numele și lucrările sale sînt citate în literatura mondială de specialitate.

Posteritatea îi cinstește memoria prin numeroase acte de recunoștință: instituții și premii care îi poartă numele, casă memorială, monumente de artă etc.

Cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la nașterea lui Ion Ionescu de la Brad, U.N.E.S.C.O., apreciind valoroasa lui contribuție la progresul țării sale și în general al întregii omeniri, a recomandat aniversarea acestui eveniment pe plan mondial. Este încă o mărturie concludentă asupra prețuirii de care se bucură în fața opiniei publice internaționale contribuția de seamă adusă de cei mai valoroși fii ai poporului român la tezaurul gîndirii și științei mondiale.

Gazete înființate și redactate de Ion Ionescu de la Brad

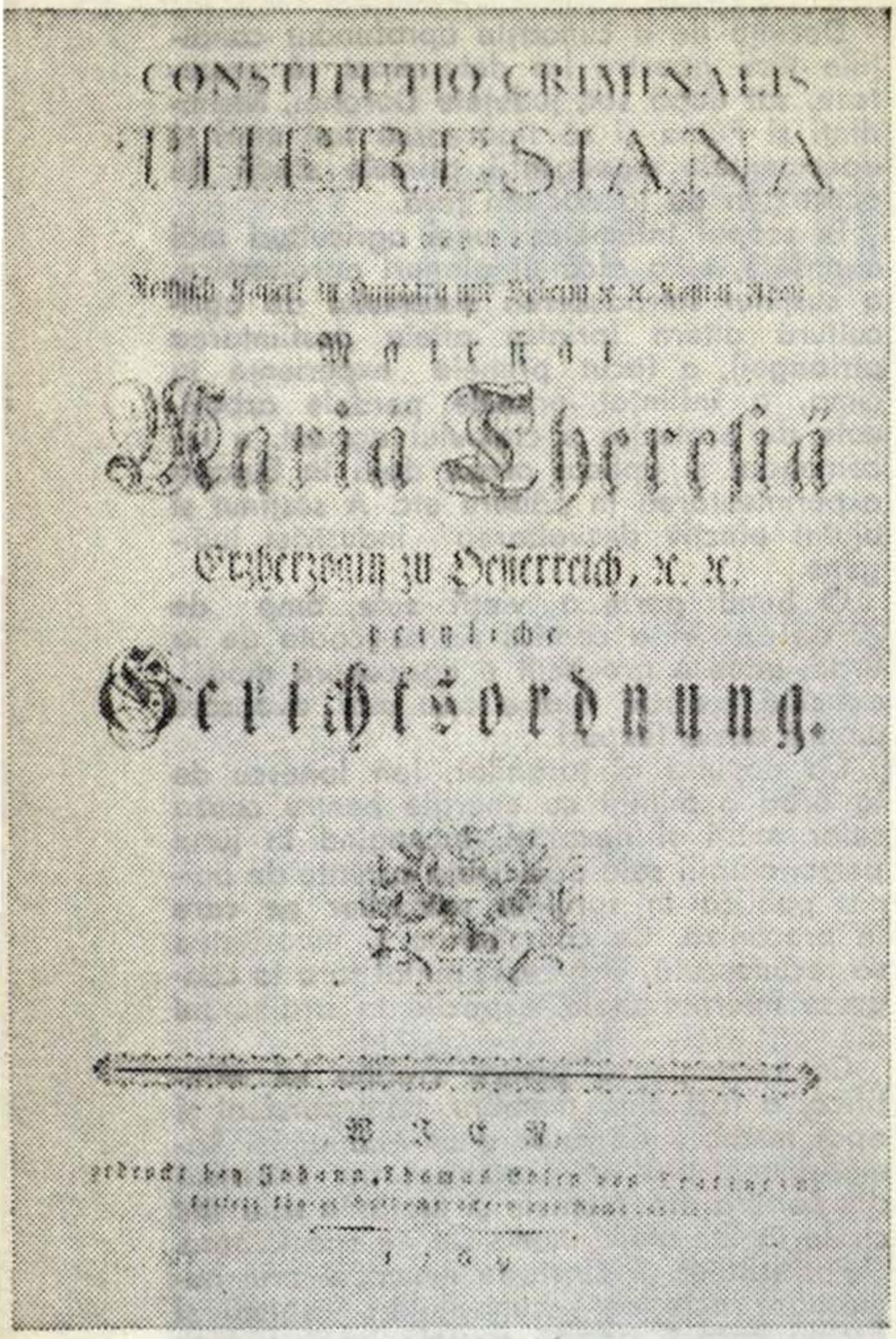
CONSTITUTIO CRIMINALIS
THERESIANA
Mariä Theresiä
Römisch Kayserl. zu Hungarn und Böheim etc. Königin etc. Erzherzogin zu Oesterreich, etc. etc.
peinliche
Gerichtsordnung.

„Constituţia criminală" a Mariei Tereza, din care un exemplar se află la Biblioteca „Teleki" din Tg. Mureş. Toate ilustraţiile care urmează sînt extrase din acest volum, combinaţie de cod penal şi manual de tortură

TORTURA ÎN OCCIDENTUL MEDIEVAL

A. FLOREA

În sala boltită se află opt persoane: acuzatul, doi judecători, un grefier, un medic, călăul şi cele două ajutoare ale sale. Prima operaţie este aşa-numita **extensie prealabilă.** Acuzatului i se leagă încheieturile mîinilor de nişte funii care trec prin cele două inele fixate în perete, la un metru înălţime de sol. Alte două inele sînt prinse de podea, la o distanţă de patru metri faţă de cele dintîi. De ele se ataşează gleznele celui care urmează să fie interogat, astfel încît el se găseşte într-o poziţie oblică faţă de perete. Un ajutor al zbirului manevrează un scripete şi funiile se întind, extinzînd la maximum trupul acuzatului.

Caznele apei

Cu gesturi măsurate, gîdele introduce un corn de vită, care serveşte drept pîlnie, în gîtul prizonierului, în vreme ce celălalt asistent al său îi strînge nările între două degete. La fel de tacticos, călăul toarnă în corn doi litri de apă: e conţinutul primeia din cele patru **oale** pe care le comportă **supliciul ordinar.** Dacă omul torturat se încăpăţînează să-şi afirme nevinovăţia, celor opt litri de apă ai supliciului ordinar li se vor adăuga cei şaisprezece litri ai **supliciului extraordinar.**

Unde se petrece această înfiorătoare scenă? Mai pretutindeni în Europa occidentală a secolelor XII-XVIII: în subterana boltită a unui castel german de pe malul Rinului, în camerele de interogatorii ale Consiliului celor zece din Veneţia, în pivniţele Bastiliei, într-una dintre sumbrele chilii ale Turnului Londrei sau în sălile de judecată ale Inchiziţiei spaniole. Deţinutul este rareori un delincvent de drept comun. Cel mai adesea el s-a făcut vinovat de o „crimă" cu caracter social, politic sau religios: a cîrtit împotriva nemăsuratei lăcomii a seniorului feudal, şi-a apărat fiica sau soţia de poftele unui marchiz, a ridicat mîna împotriva perceptorului care-i confisca ultimul săculeţ de făină din casă, a dezertat din armată după ani lungi de război şi pribegie, a refuzat să plătească vreunul din noile biruri, a participat la o răscoală împotriva unui despot sîngeros, a manifestat îndoială faţă de una dintre dogmele bisericii catolice ş.a.m.d.

Ce i se cere celui pus la cazne? Să-şi recunoască vina (pentru a putea fi ulterior executat cu toate formele legale) şi să-şi denunţe complicii, pentru ca represiunea să se abată asupra unui număr cît mai mare de „vinovaţi". Uneori i se adresează invitaţia directă de a implica o persoană care trebuie neapărat compromisă: un vecin ale cărui pămînturi sînt rîvnite, un creditor care a devenit prea insistent, un vasal care nu e destul de docil. Dacă e vorba de o femeie, acuzaţia cea mai curentă este cea de vrăjitorie. La bunul plac al nobilului castelan, sînt incluse în tagma vrăjitoarelor o

mamă care trăiește prea mult, împiedicîndu-l să-și însușească o moștenire de mult așteptată, o soție de care numai moartea îl poate despărți, o jupîneasă care a pieptănat-o neîndemînatec pe stăpîna ei, o noră care nu a adus zestrea făgăduită, o văduvă care nu-și mai poate plăti dijma, o actriță dintr-o trupă ambulantă, care ține la cinstea ei de femeie. Groaznicele chinuri le vor face să admită că au încheiat un pact cu Necuratul și că au comis cele mai oribile crime cu putință.

Căci frînghiile care întind trupul provoacă dislocarea articulațiilor, iar apa care pătrunde prin cornul de vită determină o enormă dilatare a stomacului, împiedicînd plămînii să respire și inima să bată. Așa se explică, de altfel, și prezența medicului : rolul lui este să controleze în permanență pulsul celui torturat și să întrerupă caznele atunci cînd se ivește primejdia unei morți prea timpurii.

Administrarea fiecărei „oale" este precedată de somația de rigoare, deținutul fiind „insistent solicitat să spună adevărul și să nu rostească nici un cuvînt de învinuire sau de apărare care să nu corespundă adevărului adevărat". În realitate, ceea ce i se cere este să mărturisească niște păcate imaginare și să recunoască toate învinuirile care i se aduc. Și, date fiind mijloacele utilizate, inculpații se „dovedesc" mai totdeauna vinovați.

Între pregătitor și prealabil

Supliciile din Europa occidentală se împărțeau în general în două categorii : cele efectuate în timpul anchetei (așa-numita **tortură pregătitoare**) și cele care precedau imediat executarea sentinței capitale (**tortura prealabilă**). Caznele apei, descrise mai sus, aparțineau primei categorii, ca și **supliciul ghetei.**

La început, pentru acest supliciu se folosea o încălțăminte confecționată din pergament și muiată în apă pentru a fi lărgită. După ce li se puneau „ghetele", picioarele acuzatului erau ținute deasupra unui foc puternic. Uscîndu-se, pergamentul se strîngea, provocînd dureri insuportabile și frecvente leșinuri, dar mai niciodată moartea, fapt care era considerat drept un mare avantaj, deoarece permitea anchetatorilor să prelungească la nesfîrșit interogatoriul.

Ulterior, supliciului i s-au adus diverse „perfecționări". Începînd cu domnia regelui Carol al IX-lea al Franței, care se pare că a contribuit personal la inovațiile cele mai importante, pergamentul a fost înlocuit cu lemnul. Fiecare picior al prizonierului era prins pînă mai sus de genunchi între două scînduri, apoi picioarele erau strîns legate unul de celălalt. Călăul vîra o pană de lemn între scîndurile de la mijloc, forțînd pătrunderea ei prin lovituri de ciocan. Împinsă cu violență, pana depărta scîndurile

Extensia prizonierului pe spalier se făcea fie ca atare...

care, la rîndul lor, presau oasele picioarelor, îndoindu-le, luxîndu-le sau zdrobindu-le.

Supliciul ordinar număra patru pene, cel extraordinar — opt. În cele din urmă, oasele gambelor și ale gleznelor celui chinuit erau făcute țăndări.

Un efect similar îl avea și binecunoscuta tortură a **tragerii pe roată,** aplicată, după cum se știe, la 28 februarie 1785, și lui Horea și Cloșca, conducătorii răscoalei populare din Transilvania. De origine germană, acest supliciu se încadra în categoria celor prealabile, avînd loc pe eșafod după pronunțarea sentinței, pricinuind moartea celui torturat. Tragerea (sau frîngerea) pe roată era rezervată exclusiv bărbaților și se făcea în public, pentru delectarea aristocrației și pentru intimidarea maselor populare, înclinate spre comiterea unor „crime" asemănătoare cu cele ale osîndiților.

Condamnatul era întins pe eșafod, cu brațele și picioarele îndepărtate, deasupra unor spații goale. Cu ajutorul unei bare de

...fie însoțită de aplicarea jocului p
părțile laterale ale coastelor

fier de formă pătrată, călăul fractura din unsprezece lovituri oasele brațelor, antebrațelor, coapselor, gambelor și toracelui. Apoi supliciatul era legat de o roată de căruță, fixată orizontal pe un pivot, cu mîinile și picioarele frînte în spate și fața către cer. Lîngă el rămînea, pînă în ultima clipă, un confesor, a cărui misiune era de a culege eventualele mărturisiri in extremis de pe buzele muribundului.

Durata agoniei depindea de robustețea fizică a condamnatului, de eficacitatea loviturilor administrate de gîde și de modul legării de roată. Istoria înregistrează cazuri de supraviețuire de-a lungul a mai bine de douăzeci de ore. În asemenea împrejurări, călăul căpăta din partea judecătorilor permisiunea de a pune capăt chinurilor prin strangulare. Uneori însuși verdictul indica gîtuirea după primele lovituri de bară sau imediat după legarea de roată. Alte ori se ordona arderea pe rug a condamnatului la capătul torturii.

Tot un supliciu prealabil era și **estrapada,** de origine italiană, care s-a bucurat de o mare vogă de-a lungul întregului ev mediu. Victimei i se legau mîinile la spate, atașîndu-se de încheieturile lor un cablu care trecea printr-un scripete fixat în tavan. La porunca judecătorilor, călăul manevra scripetele, astfel încît acuzatul era ridicat din ce în ce mai sus de cablul prins de încheieturile mîinilor sale. Pentru ca tracțiunea să fie și mai puternică, de picioarele torturatului se agăța de obicei o ghiulea în greutate de 250 de livre (peste 125 de kilograme).

În clipa cînd capul prizonierului atingea tavanul, gîdele dădea brusc drumul scripetelui, lăsîndu-l pe cel torturat să cadă pînă la o distanță de cincizeci de centimetri de sol. Operația se repeta de cîteva ori, interval în care grefierul ciulea atent urechea, străduindu-se să distingă printre urletele de durere, mărturisirile așteptate. **Estrapada** era o pedeapsă frecvent utilizată pe galere, unde ridicarea condamnatului se făcea pe catargul cel mare.

Focul purificator

Arderea pe rug nu a apărut pentru prima oară în evul mediu. Romanii o cunoșteau, așa cum arată istoricul Vulcatius Gallicanus.

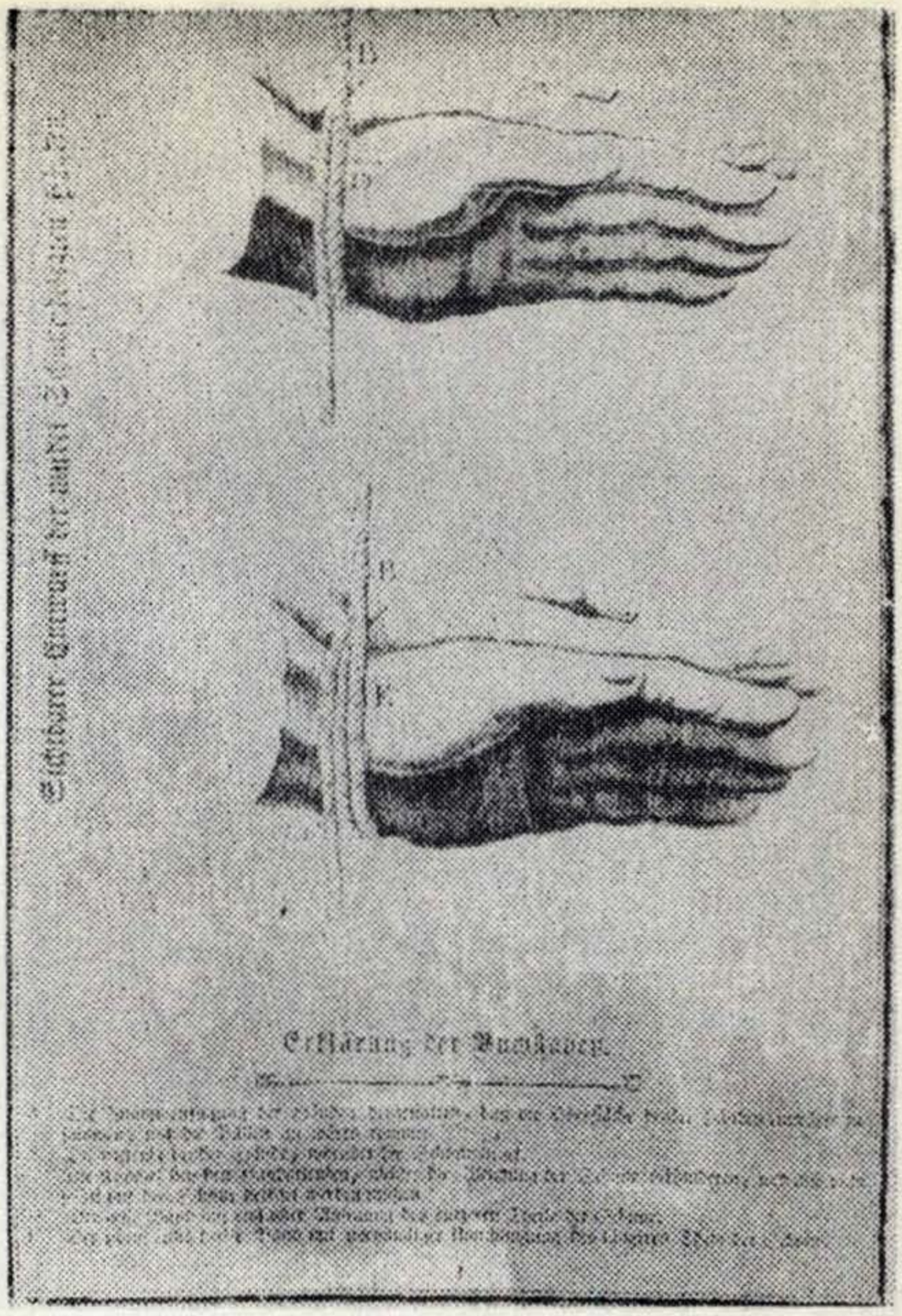

Legarea mîinilor prizonierului asculta şi ea de reţete precise

El ne vorbește despre ruguri înalte de șaizeci de metri, pe care condamnații erau legați la diferite niveluri. Dar cea care a dat morții prin foc titlurile ei de noblețe este Inchiziția.

Înființat în 1184, pentru a combate o erezie ivită în Lombardia, acest tribunal ecleziastic al papalității, care purta și numele de Sfîntul Oficiu, a căpătat un caracter permanent în urma decretelor conciliare din 1215 și 1229. Sarcina sa inițială era de a descoperi pe cei care se abăteau de la dogma religioasă catolică și de a-i preda apoi tribunalelor civile. Dar foarte curînd inchizitorii, recrutați în majoritatea lor printre călugării ordinului dominican, și-au asumat și rolul de judecători, torturînd și asasinînd, sub pretextul ereziilor, zeci și zeci de mii de oameni.

Cele mai mari ravagii ale Sfîntului Oficiu au fost înregistrate în Spania, unde sinistra instituție a rămas în vigoare vreme de peste șase secole, fiind desființată abia în 1820. Printre figurile de tristă celebritate care au ilustrat-o, cel mai cunoscut este Thomas de Torquemada (1420—1498), primul inchizitor general al acestei țări. Dintre cele mai bine de două mii de victime pe care le-a făcut el în decursul a optsprezece ani de activitate, cea mai mare parte au pierit arse pe rug.

Autodafé-ul, cuvînt de origine portugheză, care, în traducere literală, însemna „act de credință", a ajuns cu timpul să desemneze „purificarea prin foc" a celor condamnați de Inchiziție. Rugurile au împînzit Peninsula Iberică, ridicîndu-se atît în piețele marilor orașe, cît și pe ulițele satelor și mistuind în flăcările lor pe cei care îndrăzneau să conteste în vreun fel privilegiile fără număr ale bisericii și înaltului cler.

Construcția unui rug se făcea după rețete foarte stricte. În jurul unui stîlp gros, cu o înălțime de aproximativ trei metri, se așezau în pătrat straturi alternative de paie, surcele și bușteni. În careul astfel format, se lăsa un loc îngust de trecere pentru condamnat, care era adus la execuție înveșmîntat doar într-o lungă cămașă de in, muiată în soluție de pucioasă. Cu picioarele spriji-

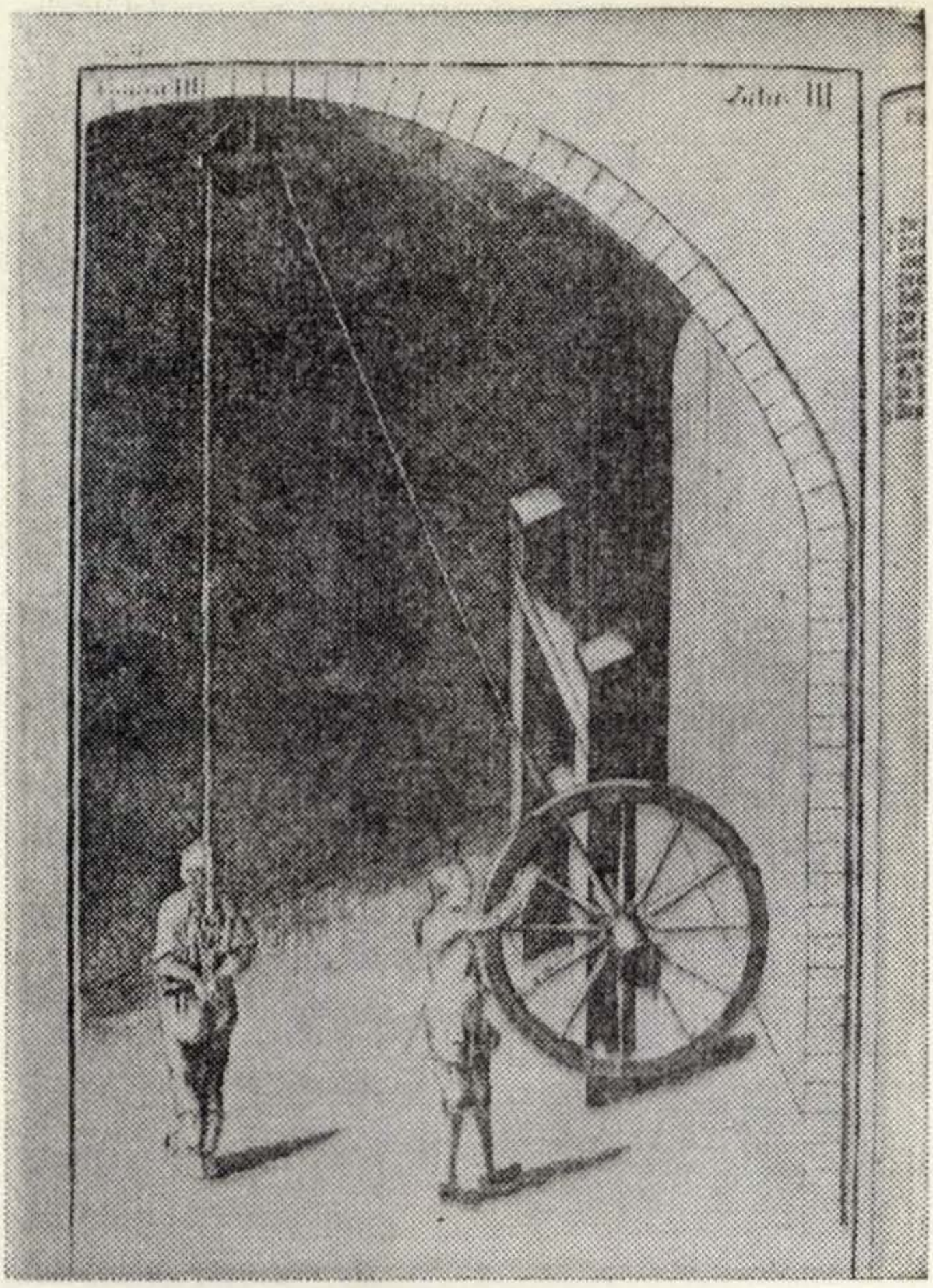

Estrapada (după sistemul aplicat în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea)

nite pe stratul inferior de surcele, victima era legată de stîlpul central printr-o funie înfășurată în jurul gîtului și trupului și printr-un lanț de fier care-i încingea mijlocul.

Execuția era precedată de o lungă slujbă religioasă, prin care „cerul era implorat să primească sufletul păcătosului și să-i ierte greșelile". Apoi se astupa cu surcele culoarul de trecere și, la un semn al călăului, ajutoarele lui dădeau foc paielor, simultan și din mai multe părți. Moartea survenea de obicei prin sufocarea provocată de fum, afară de cazul cînd, pentru a prelungi chinurile condamnatului, călăul era instruit să lase în pereții rugului găuri de ventilație, ceea ce ducea la o lentă ardere de viu. Cînd judecătorii erau deosebit de clemenți, victima era gîtuită cu cîteva secunde înainte de declanșarea focului. Tot ca un semn de bunăvoință din partea inchizitorilor era considerată și varianta în care călăul străpungea inima osînditului cu un fel de harpon, mînuit de la distanță, imediat după ce rugul începea să ardă.

Focul a fost utilizat în multe forme ca mijloc de tortură. Să ne amintim, de pildă, tronul de fier, încins la roșu, pe care a fost așezat în 1514 conducătorul țărănimii răsculate din Ungaria și Transilvania, Gheorghe Doja, și coroana din același metal fierbinte pe care i-au pus-o călăii pe cap. În Germania secolului al XVI-lea devenise curentă așa-numita **brutărie** — un șir de cuptoare în care erau aruncați cei învinuiți de nesupunere față de nobilul feudal. Tot în Germania funcționa o variantă a celebrei **fecioare de fier :** închis în interiorul ei, condamnatul era, după o expresie a vremii, „prăjit la foc mic".

Moartea era meseria lor

Într-o epocă în care torturile și execuțiile de un rafinat sadism erau atît de numeroase, se punea desigur problema personalului necesar pentru aducerea lor la îndeplinire. Mărturiile timpului concordă în a dovedi că recrutarea călăilor și a ajutoarelor lor întîmpina greutăți, deoarece clasele privilegiate considerau sub demnitatea lor o asemenea ocupație, iar în rîndul oa-

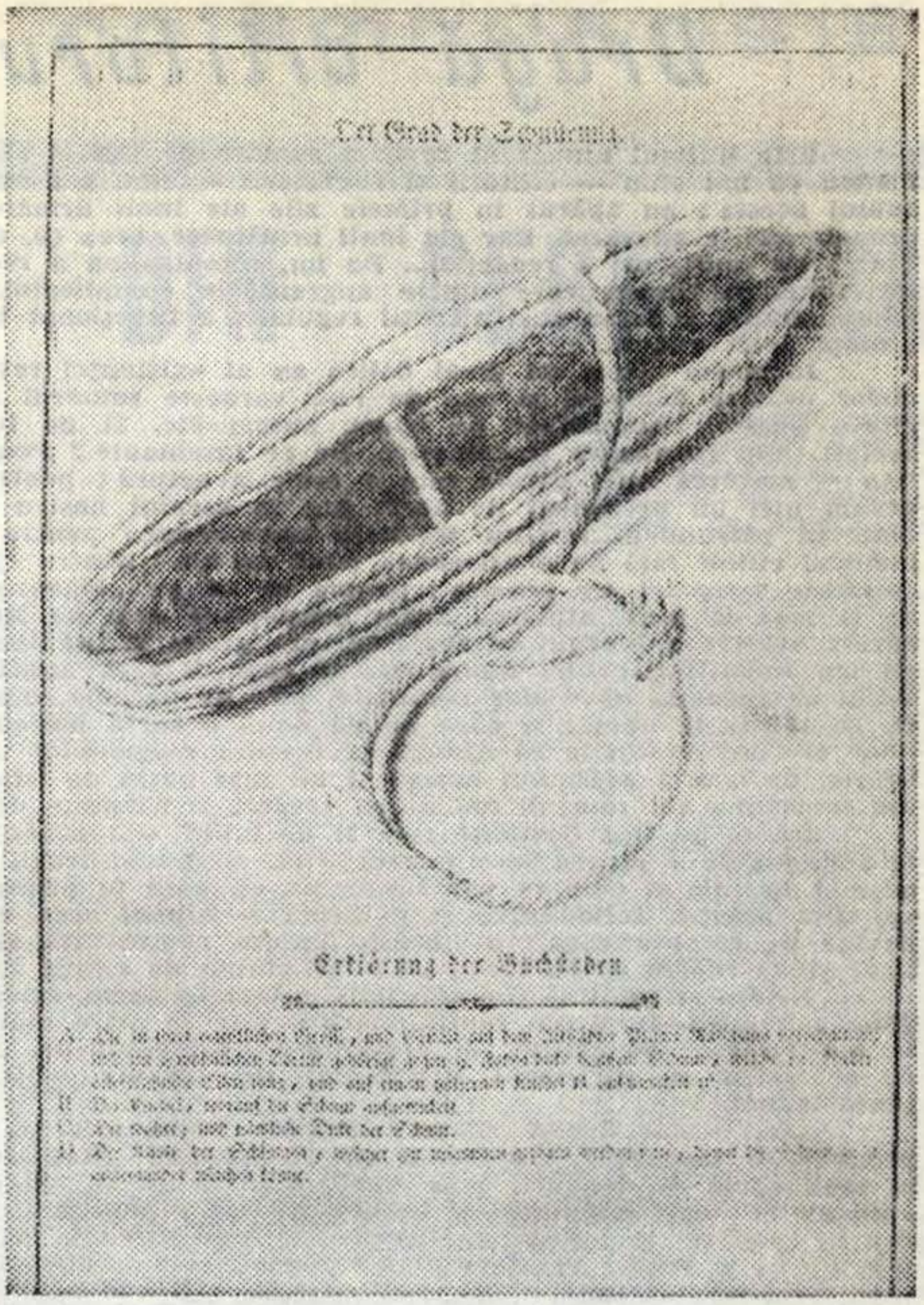

Streangul cu care se punea capăt suferinţelor celui torturat

menilor simpli ea stîrnea oroare şi dezgust. Rezultatul a fost încetăţenirea treptată a sistemului de a angaja drept gîzi criminali de drept comun, cărora li se oferea pe această cale nu numai absolvirea de pedeapsă, ci şi o remuneraţie substanţială.

Iată şi cîteva exemple din sîngerosul tarif al torţionarilor : pentru aplicarea supliciului ordinar — 10 livre ; pentru marcarea cu fierul roşu — 10 livre ; pentru o ardere pe rug — 28 de livre ; pentru tăierea în bucăţi a osînditului — 36 de livre. Cazna cea mai scump plătită era fierberea în ulei a prizonierului : 48 de livre.

Privilegiile călăului nu se limitau la atît. Persoana lui era ocrotită de lege şi orice atentat împotriva sa era sancţionat cu aceeaşi severitate ca şi crimele de lezmajestate. Cadavrele celor executaţi îi aparţineau, împreună cu bruma de veşminte şi obiecte personale ale condamnatului. Călăul le comercializa, vînzîndu-le ca suvenire şi talismane aducătoare de noroc. Singurii săi clienţi vrednici de stimă erau medicii : aceştia îi cumpărau cadavrele supliciaţilor, pentru disecţiile interzise cu străşnicie de biserică.

În societatea vest-europeană a evului mediu, călăul ocupa un loc aparte. În unele ţări sau provincii era obligat să poarte straie viu colorate, în galben şi roşu. De cele mai multe ori îi era interzis să locuiască în incinta oraşelor. Prelaţii din ordinul cărora tortura şi omora nu îi dădeau voie să treacă pragul bisericii, obligîndu-l să asculte slujba de afară, aşa cum făceau cei excomunicaţi. Şi, ca o marcă exterioară a profesiei sale, era nevoit să poarte o scurtă sabie, dar nu pe stînga, ca gentilomii, ci pe şoldul drept.

În ciuda acestor peceţi dezonorante, călăii au existat atîta vreme cît supliciile au fost legiferate, dispărînd abia după Revoluţia franceză, cînd oficial tortura a fost eliminată din codurile penale ale statelor europene. Dar „scoaterea din legalitate" a torturii nu a însemnat dispariţia ei totală : în cursul celui de-al doilea război mondial, monstruosul regim hitlerist din Germania a ridicat tortura la culmile unei ferocităţi care lasă în umbră practicile medievale.

Dragă cititorule,

Este ultimul număr al revistei noastre pe 1968 și să sperăm că-l citești chiar în 1968. Pentru că noi știm — cititorii și redactorii — cum s-a întîmplat cu multe dintre numerele anului acesta : au apărut în primele zile ale lunii următoare celei înscrise pe copertă. In primele zile, e adevărat. Dar ale lunii următoare, ceea ce, din păcate, este la fel de adevărat. Vina ? De multe ori a redacției... Ba nu, întotdeauna a redacției, căci ea răspunde de orice întîrziere, indiferent care dintre angrenajele complicatului mecanism publicistic-tipografic administrativ, necesar unei apariții regulate, a funcționat la un moment sau altul mai puțin prompt decît trebuia.

Incheiem acum cel de-al doilea an al existenței revistei noastre. Despre bilanțul primelor noastre douăzeci și una de luni vorbește sumarul sumarelor, pe care-l găsești peste cîteva pagini, sistematizat pe epoci, autori etc. 21 de luni ! Pentru redacție, au fost în același timp fascinante și cumplite. De ce fascinante ? Pentru că — vorba lui Mihail Sebastian — nașterea unei gazete este o mare aventură ; pentru că, în ceea ce ne privește, nu aveam nici un precedent de acest gen în secolul nostru și în țara noastră, așa încît trebuia să pătrundem într-un teritoriu necunoscut ; pentru că nu știam cum va reacționa publicul cititor față de o asemenea nouă revistă ; pentru că a reacționat dincolo de cele mai optimiste așteptări ale noastre ; pentru că tirajul „Magazinului istoric" a crescut vertiginos, de la lună la lună, atingînd acum neașteptata cotă de 200 000 de exemplare ; pentru că pe adresa noastră a început să sosească, din prima zi, un lung șuvoi de scrisori conținînd elogii (cu linguriță), critici numeroase și sugestii fără număr ; pentru că cititorii au angajat astfel cu redacția un dialog combativ, plin de pasiune, dialog care continuă și se intensifică de la număr la număr și care ne dă nouă o sursă mereu vie și o certitudine a necesității unor eforturi destinate să ajungă la măsura exigențelor unui public dovedit îndrăgostit de istorie, de istoria neamului nostru și nu mai puțin de istoria celorlalte popoare pentru care din totdeauna noi românii am nutrit respect și năzuințe de cunoaștere și apropiere.

De ce au fost cumplite cele 21 de luni ? Din exact aceleași motive ! Căci atunci cînd te angajezi pe o potecă încă nebătătorită, cînd te întrebi, cu inima la gură, dacă-ți vor ieși oameni în cale și cum te vor întîmpina ei, cînd te primesc cu atîta căldură și te însoțesc cu atîta atenție, solicitudine și exigență — atunci ceea ce putea fi luat drept o aventură devine cu totul altceva : o imensă datorie contractată față de cei care pășesc alături de tine. Și, te rugăm să ne crezi, nu e de glumit cu cîteva sute de mii de creditori.

Ne-am străduit să fim solvabili, măcar în parte. Dacă nu am reușit culpa este în întregime a noastră. Dacă am reușit, meritul este în mare măsură al tău, care ne citești fără să te mulțumești cu cititul, ci ajutîndu-ne, sfătuindu-ne, dojenindu-ne, stimulîndu-ne. Iată de ce, oricît de paradoxal ai părea, ție trebuie să-ți mulțumim pentru ceea ce îți place la noi.

Dar destul despre trecut ! Mai mult ca oricînd, atunci cînd începe un an nou, privirile se îndreaptă spre viitor. Ce-și propune „Magazin istoric" să-ți ofere în 1969 ? Ca și pînă acum — dar mai bine decît pînă acum —, paginile revistei vor evoca momente, episoade și figuri din lunga și bogata cronică a poporului român, din lupta lui multiseculară pentru libertate și independență, pentru închegarea și păstrarea ființei naționale, din contribuția sa la istoria continentului european și a lumii întregi, din aportul la tezaurul științific și cultural al umanității. Un loc aparte îl vor ocupa în continuare luptele purtate de cei împilați de la orașe și sate pentru a smulge de la asupritorii străini și autohtoni recunoașterea drepturilor și demnității lor omenești, pentru a impune — fie și parțial, fie și vremelnic — satisfacerea revendicărilor lor legitime, pentru a dobîndi în cele din urmă marea și definitiva victorie — victoria socialismului. Începuturile și dezvoltarea mișcării muncitorești din țara noastră, crearea Partidului Comunist Român și angajarea sa, ca avangardă a clasei muncitoare și a întregului popor, în gigantica bătălie pentru libertate și dreptate socială, din care a ieșit învingător, vor rămîne în centrul atenției noastre. În 1969 vom sărbători împreună împlinirea unui sfert de veac de la acea neuitată zi de august a anului 1944, deschizătoarea erei celei noi a istoriei patriei.

Nu vom neglija firește capitolele istoriei universale. De la preistoria și protoistoria învăluite în neguri pînă la contemporaneitatea viu luminată, de la civilizația antichității greco-romane pînă la barbaria rasistă a vremurilor noastre, de la enigmaticele dolmene și menhiruri celtice pînă la începuturile aviației moderne, de la sîngeroasa epopee a conchistadorilor pînă la nașterea statelor latino-americane, de la străvechile imperii africane pînă la eliberarea Continentului Negru de sub jugul colonialist, de la crimele Inchiziției pînă la genocidul comis împotriva „pielilor roșii", de la splendoarea legendarei Atlantide pînă la autentica măreție a Taj-Mahalului, de la goana după aur din California pînă la goana după aur din Australia, de la piratul-amiral Francis Drake la amiralul-pirat Horațio Nelson, de la Metternich la Bismarck, de la Carol cel Mare la Napoleon, de la Galilei la Garibaldi, de la Iuri Dolgoruki la Petru cel Mare, de la războiul țărănesc german la Comuna din Paris, de la Marx la Lenin — iată numai cîteva dintre jaloanele după care se va ghida revista noastră în anul în care începe. Și cum în septembrie viitor se împlinesc trei decenii de la izbucnirea celui de-al II-lea război mondial, vom încerca, prin cîteva reconstituiri și evocări, să prezentăm etapele a căror fatală succesiune a dus la dezlănțuirea conflagrației.

Ne propunem să înființăm o serie de rubrici noi. Una, pe care o inaugurăm în numărul de față, este un calendar al principalelor evenimente din luna următoare. O alta îți va prezenta șantierul de lucru al istoricilor români și străini. O a treia va prilejui confruntarea unor opinii divergente sau chiar contradictorii asupra acelorași probleme. Nepăsarea față de monumentele istorice sau atentatele comise, cu știință și fără, împotriva lor va fi semnalată, de asemenea, atenției tale (și a forurilor de resort), în cadrul unei rubrici speciale. Ghicitori, șarade, poate chiar un concurs te vor ajuta să-ți desăvîrșești, jucîndu-te, cunoștințele de istorie.

Promisiuni ? Nu, angajamente pe care sîntem ferm decișI să le respectăm. Cu condiția, evident, să fii alături de noi, ca și pînă acum, mai mult decît pînă acum. Cot la cot, tu și cu noi, ce nu putem realiza ?

Bizuindu-ne așadar mai departe pe sprijinul tău, dragul nostru cititor, îți urăm din toată inima :

LA MULȚI ANI !

REVOLUȚIA DIN GERMANIA

Articol scris special pentru „Magazin istoric" de dr. HORST **BEDNARECK** *de la Institutul de istorie al Academiei de științe din R.D.G.*

Octombrie 1918. La un an după asaltul Palatului de Iarnă din Petrograd de către muncitorii și marinarii ruși, apar primele semne de furtună în Germania.

27—30 oct. 1918 : *Mișcări revoluționare printre cei 80 000 de marinari și fochiști ai flotei germane. Marinarii revoluționari împiedică ieșirea din port a vaselor cărora amiralul le-a ordonat să angajeze o bătălie navală cu flota britanică și să se scufunde „cu cinste".*

3 nov. 1918 : *E înăbușită cu forța o manifestație pentru eliberarea celor arestați, organizată de marinarii, muncitorii și soldații din Kiel. Aceștia se răscoală. Pe vase și în cazărmi sînt alese consilii ale soldaților. Revendicările lor : încetarea imediată a războiului, abdicarea împăratului...*

4 nov. 1918 : *Grevă generală la Stuttgart sub conducerea grupului „Spartakus". 30 000 de muncitori manifestă pentru republica socialistă. Guvernul imperial german lansează un apel către poporul german, cerîndu-i să aibă încredere în el. Promite să încheie în curînd pacea și să asigure libertăți burghezo-democratice.*

6 nov. 1918 : *Se constituie consilii de muncitori și soldați în orașele din nordul Germaniei. Prințul Max von Baden, cancelarul Reichului,*

noiembrie 1918

Solidari cu muncitorii şi soldaţii, marinarii din Kiel cer încetarea imediată a războiului imperialist şi abdicarea Kaiserului

îi propune lui Wilhelm II să abdice şi să transmită regenţa nepotului său : „În felul acesta s-ar mai putea salva situaţia cu ajutorul socialiştilor, altfel se instaurează republica".

7 nov. 1918 : *Răsturnarea monarhiei la München şi proclamarea unei republici democrate. La Berlin guvernul ordonă ocuparea militară a marilor întreprinderi. Comunicaţiile poştale şi pe calea ferată cu Berlinul sînt paralizate. Conducerea Partidului Socialist dă un ultimatum lui Wilhelm II, cerîndu-i să abdice. Friedrich Ebert îi spune cancelarului Max von Baden : „Dacă împăratul nu abdică, revoluţia socialistă nu mai poate fi evitată. Eu însă nu o doresc, o urăsc !"*

8 nov. 1918 : *Comitetul executiv al revoluţionarilor din Berlin şi gruparea „Spartakus" hotărăsc în unanimitate : lovitură la 9 nov. pentru răsturnarea monarhiei, înfiinţarea republicii socialiste şi stabilirea imediată de relaţii cu Republica sovietelor.*

9 nov. 1918 : *Grevă generală şi manifestaţii înarmate în capitală. Sute de mii de manifestanţi urmează cu entuziasm chemarea grupului „Spartakus". Ora 13 : Cancelarul Max von Baden anunţă, fără ştirea lor, abdicarea Kaiserului şi renunţarea la tron a Kronprinzului. Friedrich Ebert se lasă numit Cancelar al Reichului de către Max von Baden. El cheamă la „linişte şi ordine" şi declară că va conduce pe baza constituţiei existente. De la balconul palatului din Berlin, în uralele furtunoase ale mulţimii, Karl Liebknecht anunţă „republica socialistă liberă".*

Liebknecht refuză să facă parte din noul guvern, deoarece i-au fost refuzate condiţiile — crearea unei republici socialiste a Germaniei. Apare primul număr din „Die Rote Fahne" (Drapelul roşu), organ al grupării „Spartakus".

noiembrie 1918

Prima revoluție antiimperialistă, într-o țară cu industrie puternic dezvoltată, după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, a avut loc în Germania. Muncitorii și soldații germani au pornit la asalt împotriva acelora care, timp de 50 de luni îndelungate de război mondial, sacrificaseră fără scrupule și în proporții inimaginabile sîngele și avutul poporului. Muncitorii și soldații se ridicau pentru a nimici un sistem în care omul devenea tot mai ieftin și pîinea tot mai scumpă, un sistem în care toate bogățiile, toată puterea erau în mîinile unui grup de magnați ai industriei și iuncheri.

La 3 noiembrie, marinarii din Kiel arborară pe vasele de război ale marinei imperiale steagul roșu al revoluției și formară sovietele, organe ale unei noi puteri populare. Ca un uragan, răscoala străbătu Germania de la un capăt la altul. În cursul unei săptămîni ea cuprinse aproape întregul imperiu, punînd în primul rînd capăt războiului. Porțile închisorilor fură deschise, oficiile militare devastate, ziua de muncă de opt ore impusă cu forța, patronii unor concerne alungați și împăratul izgonit. În orașe mari și mici se tipăreau de zor ziare și manifeste revoluționare ; pretutindeni se înființară consilii de muncitori și soldați.

La 4 noiembrie, întreaga putere civilă și militară se afla în mîinile lor. Muncitorii năzuiau spre socialism fără să aibă însă o concepție limpede asupra căii de urmat ; ei credeau că odată cu instaurarea republicii și a dreptului de vot universal, puterea politică era în mîna lor și premisele pentru transformarea socialistă create. Dar pentru a transforma voința oamenilor muncii într-o forță materială de nebiruit, pentru a înfrînge rezistența dușmanului de clasă cramponat de privilegiile sale, trebuia mai întîi organizat pe o nouă bază controlul și apoi conducerea producției și construit un aparat de stat antiimperialist, ceea ce nu se putea realiza fără un partid revoluționar bine închegat, înarmat cu o teorie clară, strîns legat de muncitori și de ceilalți oameni ai muncii. Un asemenea partid nu exista însă la începutul revoluției din noiembrie. Aceasta a fost, după aprecierea lui Lenin, cea mai mare nenorocire și cea mai mare primejdie pentru Germania ca și pentru alte țări de altfel.

Marinarii revoluționari se pregătesc să înfrunte contrarevoluția

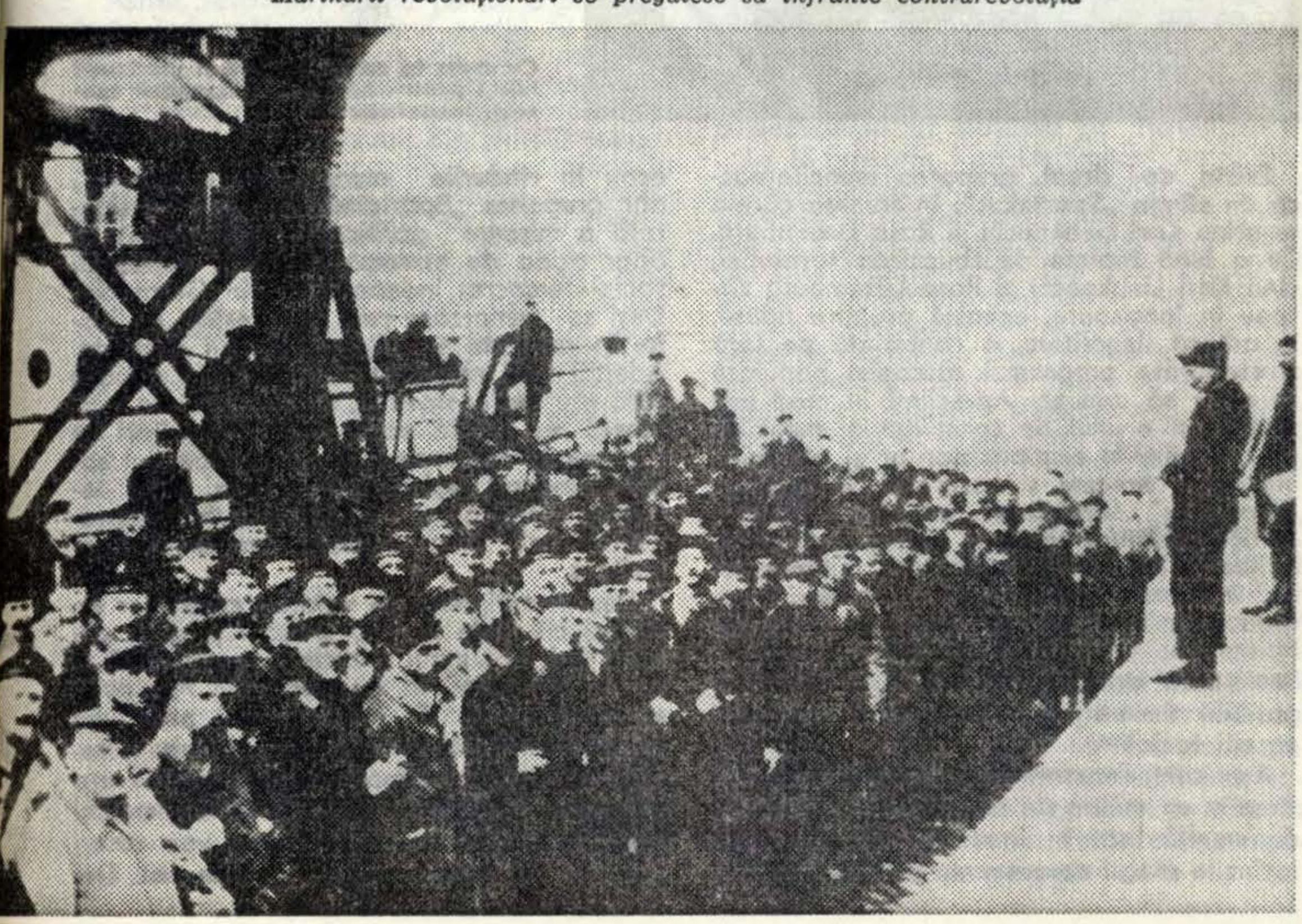

Cu arma în mînă, soldaţii şi marinarii luptă pentru apărarea intereselor maselor muncitoare

Exista, ce-i drept, gruparea muncitorească de stînga „Spartakus", în fruntea căreia se aflau Karl Liebknecht şi Rosa Luxemburg. Cu o lună înainte de izbucnirea revoluţiei, cînd Karl Liebknecht şi Rosa Luxemburg zăceau în închisoare, această grupare ţinuse, în adîncă ilegalitate, o conferinţă pe ţară şi elaborase programul răscoalei populare ce avea să urmeze. Apreciind în mod just situaţia şi nivelul de conştiinţă al muncitorilor, şovăielile semiproletarilor şi ale micii burghezii, precum şi rezistenţa burgheziei, „Spartakus" formulase revendicări democratice : înlăturarea de la putere a monopoliştilor şi iuncherilor, zdrobirea militarismului, încetarea imediată a războiului, cucerirea unor largi drepturi politice şi sociale, instaurarea unei republici germane unitare. Realizarea acestor revendicări ar fi făcut posibilă ducerea mai departe a revoluţiei pe căi socialiste.

Aşa cum demonstrase greva celor aproximativ un milion de muncitori din fabricile de muniţii încă în ianuarie-februarie 1918, lozincile stîngii consecvente au găsit un larg ecou în rîndurile muncitorilor conştienţi ; dar gruparea „Spartakus" nu era considerată o mişcare politică independentă, ci doar aripa de extremă stîngă a Partidului social-democrat independent din Germania. Deşi se remarcase prin manifestări radicale, în realitate se afla pe poziţii centriste. Adepţii lui Liebknecht şi Luxemburg criticau fără cruţare centrismul, dar încă nu se rupseseră de el, de aceea mulţi muncitori se simţeau în continuare legaţi de Partidul social-democrat independent, ceea ce a îngreunat înfrîngerea oportunismului, reprezentat prin vîrfurile social-democraţiei majoritare.

Deşi nemulţumiţi de votarea creditelor de război cît şi de lozinca „război pînă la capăt", cei mai mulţi muncitori aveau încă şi acum încredere în conducătorii Partidului social-democrat. Ei erau ataşaţi partidului lui Wilhelm Liebknecht şi August Bebel, crezînd că pentru moment singura soluţie era răbdarea şi că mai tîrziu, prin intermediul democratizării care se anunţa, vor cuceri puterea cu ajutorul buletinului de vot. De-

Karl Liebknecht

Rosa Luxemburg

magogia perfidă a unor conducători social-democrați de dreapta ca Scheidemann înșela masele, care nu-și dădeau seama că îndărătul frazelor reformiste despre necesitatea de a evita un război civil și o nouă criză economică se ascundea rușinoasa trădare a conducătorilor de dreapta ai social-democrației și ai sindicatelor.

Astfel, revoluția, lipsită pe de o parte de forța îndrumătoare a unui partid cu obiective clare, s-a găsit, pe de altă parte, în momentul cînd s-a declanșat, în fața unei contrarevoluții gata de ripostă. Totuși mișcarea de mase a zguduit din temelii capitalismul. În cadrul consiliilor s-a întărit în multe locuri unitatea de acțiune a muncitorilor conștienți. În sute de orașe, fabrici și uzine, tinerele organe de luptă ale revoluției au exercitat puterea în mod efectiv. Ele au inițiat măsuri pentru asigurarea nevoilor imediate ale oamenilor muncii, au majorat salariile, au ușurat condițiile de muncă, au îmbunătățit aprovizionarea populației. În unele cazuri au reușit să scoată pe stăpînii concernelor din întreprinderi, să inițieze primii pași spre impunerea controlului producției și să îngrădească astfel puterea economică a capitaliștilor.

De o importanță imensă pentru evoluția ulterioară a situației a fost înființarea partidului comunist, la sfîrșitul lui 1918 — începutul lui 1919. „Masa proletariatului este chemată, proclamă tînărul partid în programul său, nu numai să indice calea revoluției, pe baza unei cunoașteri clare, obiective și directe. Ea trebuie prin propria sa activitate să introducă pas cu pas socialismul în viață..."

Partidul comunist, născut în focul revoluției, calomniat și persecutat, nu a mai izbutit să zădărnicească planurile contrarevoluției. Generalii imperiali alarmați au accelerat constituirea de formațiuni contrarevoluționare. La 8 ianuarie social-democratul Gustav Noske a pus trupele sale să treacă la atac împotriva districtelor Berlinului aflate în mîinile muncitorilor revoluționari. „Curățirea" s-a dovedit a fi o josnică trădare. Mizînd pe lipsa de maturitate politică, pe lipsa de organizare a muncitorilor, bandele albe au folosit toate metodele pentru a dezorienta și masacra pe revoluționari.

La 15 ianuarie, Karl Liebknecht, pasionatul și incoruptibilul tribun al poporului, și Rosa Luxemburg, înflăcărata teoreticiană, una din cele mai umane și mai inteligente femei din istoria omenirii, au fost asasinați. La 19 ianuarie avură loc alegerile — vai, atît de „libere" ! — pentru adunarea națională constituantă. Revoluția din noiembrie era definitiv zdrobită ; fără a trebui să mai aibă teamă de „influențe stînjenitoare", parlamentul burghez putea trece la botezul unui „stat popular" după chipul și asemănarea sa.

În ciuda acestei înfrîngeri în luptă a clasei muncitoare, revoluția din noiembrie și rezultatele ei și-au pus amprenta pe evoluția ulterioară a Germaniei. Milioane de muncitori și soldați germani s-au ridicat împotriva imperialismului și militarismului german și s-au pronunțat pentru o Germanie nouă, o Germanie a păcii, a democrației și a socialismului. În această luptă clasa muncitoare s-a dovedit forța principală și exponenta intereselor reale ale întregului popor muncitor german.

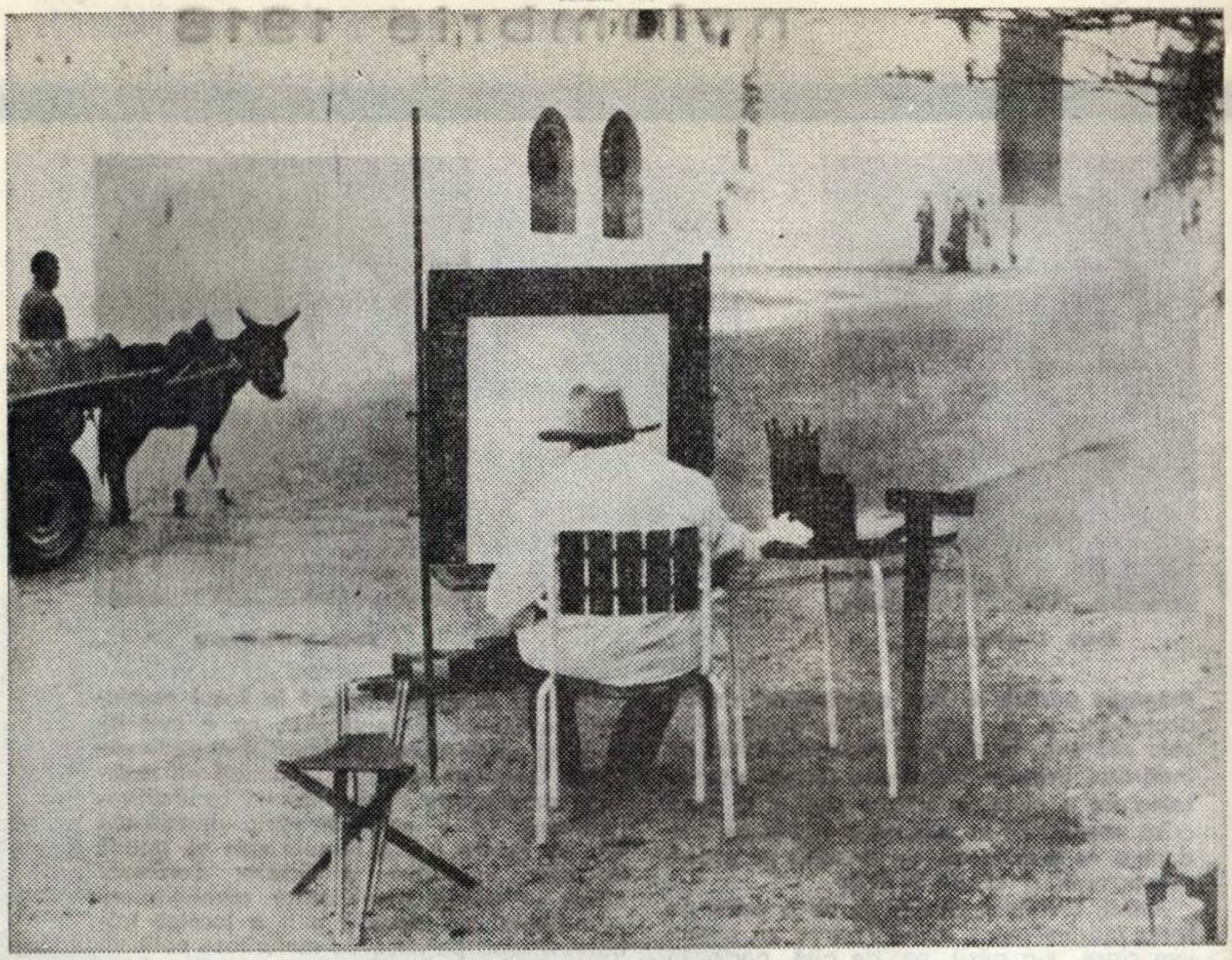

NIMENI NU ESTE EROU PENTRU MEDICUL SĂU

MIRCEA PĂDURELEANU

Charles Wilson, lord Moran, medicul, confidentul și biograful lui Churchill

Impresiile lăsate în memoria contemporanilor de existența complexă, tumultuoasă și contradictorie a lui Winston Churchill, poziția proeminentă deținută de el în viața politică a Angliei din ultima jumătate de secol, ca și rolul jucat în cursul unor evenimente istorice epocale au ridicat dificultăți serioase în calea celor ce au vrut să-l zugrăvească veridic și nu apologetic. Publicarea paginilor memorialistice ale lordului Moran[1], medicul personal al lui Churchill din 1940 pînă la moartea acestuia, a dat naștere la numeroase controverse în lumea anglo-saxonă, aruncînd o lumină inedită, neconformistă, de o acuitate saint-simoniană asupra celor mai importanți ani din viața lui Churchill, ca și asupra relațiilor sale cu o serie de mari personalități din perioada respectivă.

Prin portretele, observațiile, scenele sau replicile relatate, independent de judecățile de valoare ale autorului, cartea constituie un document de interes incontestabil pentru istorici.

Dialogul angajat între medic și neobișnuitul său pacient, pe parcursul unui sfert de veac, îmbracă de la început accentul confesiunii. „Winston — scrie Moran — își dădea seama că pentru a-l putea îngriji nu trebuia să-mi ascundă nimic ; îmi luasem obiceiul ca părăsind Downing Street nr. 10, Chequers sau Chartwell[2] să notez uneori pe dosul unui plic tot ce-mi spusese, spre

[1] Charles Wilson, lord Moran : *Winston Churchill. The struggle for Survival* (1940—1965), Londra, 1966.

[2] Domeniul familiei Churchill din apropierea Londrei.

Ceasuri grele : în urmă cu cîteva ore a avut loc retragerea de la Dunkerque

a reuni apoi elementele investigației și a descoperi pe baza lor cauza tulburărilor lui. Cu ajutorul notelor redactam seara sau noaptea convorbirile noastre". Și mai departe : „...nu puteam altera faptele, așa cum nu pot fi falsificate experiențele de laborator". De aceea, dincolo de speculațiile alimentate de cronica mondenă sau chiar de obiecțiunile referitoare la păstrarea secretului profesional — pe care autorul caută să le motiveze în cazul de față — cartea lordului Moran demitizează imaginea lui Churchill, redînd personajului proporții firești, umane.

Enigma războiului

Evenimentele celui de-al doilea război mondial relatate în numeroase lucrări, printre care se numără și cele scrise de Churchill, găsesc în Moran un memorialist sobru : ca medic, Moran se știa în primul rînd responsabil de sănătatea omului care în acele momente conducea destinele țării sale și, de aceea, consemnarea evenimentelor e subordonată preocupărilor sale „profesionale".

Premierul britanic avea 65 de ani cînd a preluat conducerea guvernului de coaliție după eliminarea „conciliatorilor" — spre a folosi titlul unei cărți nu de mult apărute — și se bucura de o sănătate deplină. Absorbit de sarcinile lui imense, într-un moment decisiv pentru viitorul poporului englez, Churchill trăia într-o permanentă stare de tensiune ; nu era de loc ușor de pătruns în intimitatea unui astfel de om. Impulsiv, încăpățînat, indiferent față de conveniențe, acceptase cu greu opinia celorlalți membri din cabinet de a fi supravegheat de un medic ; lui Moran i-a trebuit mult tact spre a-i cîștiga treptat încrederea. „Cînd pătrundeam în biroul său, își lăsa cu regret lucrul ca pentru a-mi spune : nu vedeți că sînt extrem de ocupat, că am de rezolvat sarcini urgente ? Era de altminteri într-o formă excelentă și nu avea nici o nevoie de mine. Nu tolera să fie sustras un singur minut de la munca sa..."

Zilele și nopțile frămîntate din vara și toamna anului 1940, consemnate în documente sub numele de „Bătălia Angliei",

Civilul în uniformă şi cu cravaşă, — generalul în civil şi cu umbrelă : Churchill şi Montgomery

cînd prin cuvîntul şi dinamismul său Churchill reuşise să galvanizeze conştiinţa compatrioţilor săi, sînt amintite numai în treacăt de Moran.

În schimb, vizitele la Washington, Ottawa sau Moscova, din decembrie 1941 şi august 1942, prilejuiesc autorului comentarii semnificative asupra conducătorilor statelor respective şi asupra anturajului lor.

Înfăţişată cu simplitate şi reţinere, figura primului ministru capătă relief şi nuanţare. Aşa, de exemplu : „Noaptea care a urmat căderii Tobruk-ului, ca şi noaptea anterioară, l-am vegheat pînă ce s-a culcat, gîndindu-mă că ar fi putut avea nevoie de mine. Dar este plămădit dintr-un aluat aparte. Sînt din tot sufletul alături de el. Îmi place omul care ştie să fie la înălţimea situaţiilor. Cu tot prestigiul nostru militar destul de scăzut, a dominat permanent discuţiile... Winston a ţinut piept americanilor ; oricît de nefavorabile au fost faptele, nu s-a lăsat handicapat de ele. În asemenea împrejurări, nimeni nu are abilitatea lui".

Campania din Africa de Nord, cunoscută sub numele de „bătălia pustiului", în care victoria împotriva trupelor lui Rommel a fost obţinută de armata a VIII-a, condusă de Montgomery, e urmărită de Moran cu precizia unui stenograf şi subtilitatea unui psiholog, chiar de pe teatrul operaţiunilor, unde Churchill se deplasase în septembrie 1942. Autorul nu prezintă doar evenimentele, ci şi ecoul lor în conştiinţa protagonistului şi al principalelor personaje ale dramei. De unde concluzia : „Cînd aruncăm o privire retrospectivă constatăm că bătălia a reprezentat o cotitură în cariera politică din timpul războiului a lui Churchill. Chiar el însuşi ne-a mărturisit că în septembrie 1942 poziţia lui era mai vulnerabilă decît oricînd. După El-Alamein însă nu mai risca să-şi piardă postul de prim-ministru, oricît de mult ar fi durat conflictul".

Pe măsura desfăşurării evenimentelor, incursiunile în culisele diplomaţiei războiului sînt tot mai frecvente, însă fără ca autorul să se piardă în meandrele detaliului politic sau militar. Relatînd fapte, convorbiri, impresii, lordul Moran nu uită importanţa idiosincraziilor personale sau a contradicţiilor surde, dar îndîrjite ale protagoniştilor, ivite în elaborarea strategiei, din ten-

Martie 1945. Churchill împreună cu feldmareşalii Montgomery şi Alan Brook şi generalul american William H. Simpson

dinţa firească de a sprijini interesele popoarelor ai căror exponenţi erau. Sîntem astfel martorii conferinţelor de la Casablanca, Teheran şi Yalta din anii 1943-1945, a discuţiilor purtate în legătură cu debarcarea din Italia de sud, a disputatelor preliminarii în privinţa operaţiei Overlord (numele secret al debarcării în Normandia). Nu sînt ignorate nici influenţa covîrşitoare a consilierilor particulari, Harry Hopkins şi generalul Marshall, asupra atitudinii preşedintelui Roosevelt, nici nenumăratele figuri de oameni de stat, de diplomaţi, militari, experţi, ziarişti etc. care roiau în jurul celor „trei mari".

Conştient de complexitatea situaţiilor create şi refuzînd schematizările lipsite de probitate, care i-ar fi putut rezolva semnele de întrebare, Moran nu se sfieşte să-şi exprime nedumerirea în faţa atitudinilor pe care nu le înţelegea : „De ce e Hopkins atît de amar ? Pentru că e sigur că numai încăpăţînarea lui Winston şi lupta pe care a dus-o pentru a întîrzia deschiderea celui de-al doilea front în Franţa au determinat prelungirea războiului... Are el însă dreptate ? Problema va rămîne fără îndoială marea enigmă a războiului".

Dar interesul lordului Moran rămîne mereu focalizat asupra pacientului său, ale cărui resurse biologice, constituind un fel de miracol, reuşiseră să învingă la scurt interval, în condiţiile ritmului său de viaţă, două infecţii pneumonice. Anumite observaţii surprind prin perspicacitate şi clarviziune.

Informaţiile asupra sănătăţii „oamenilor mari" sînt pline de interes. Astfel, în cursul conferinţei de la Yalta, Moran notează : „Toată lumea a remarcat că din punct de vedere fizic Roosevelt e o ruină şi fiecare mă întreba cărei cauze i se datorează acest fapt. Nu numai uzura organică atrage atenţia. În timpul discuţiilor a stat nemişcat, cu gura deschisă, intervenind rareori. Odinioară, cînd nu era suficient documentat, ingeniozitatea lui masca lipsa de informaţie. Acum însă, această abilitate a dispărut. După cît am putut constata, mă

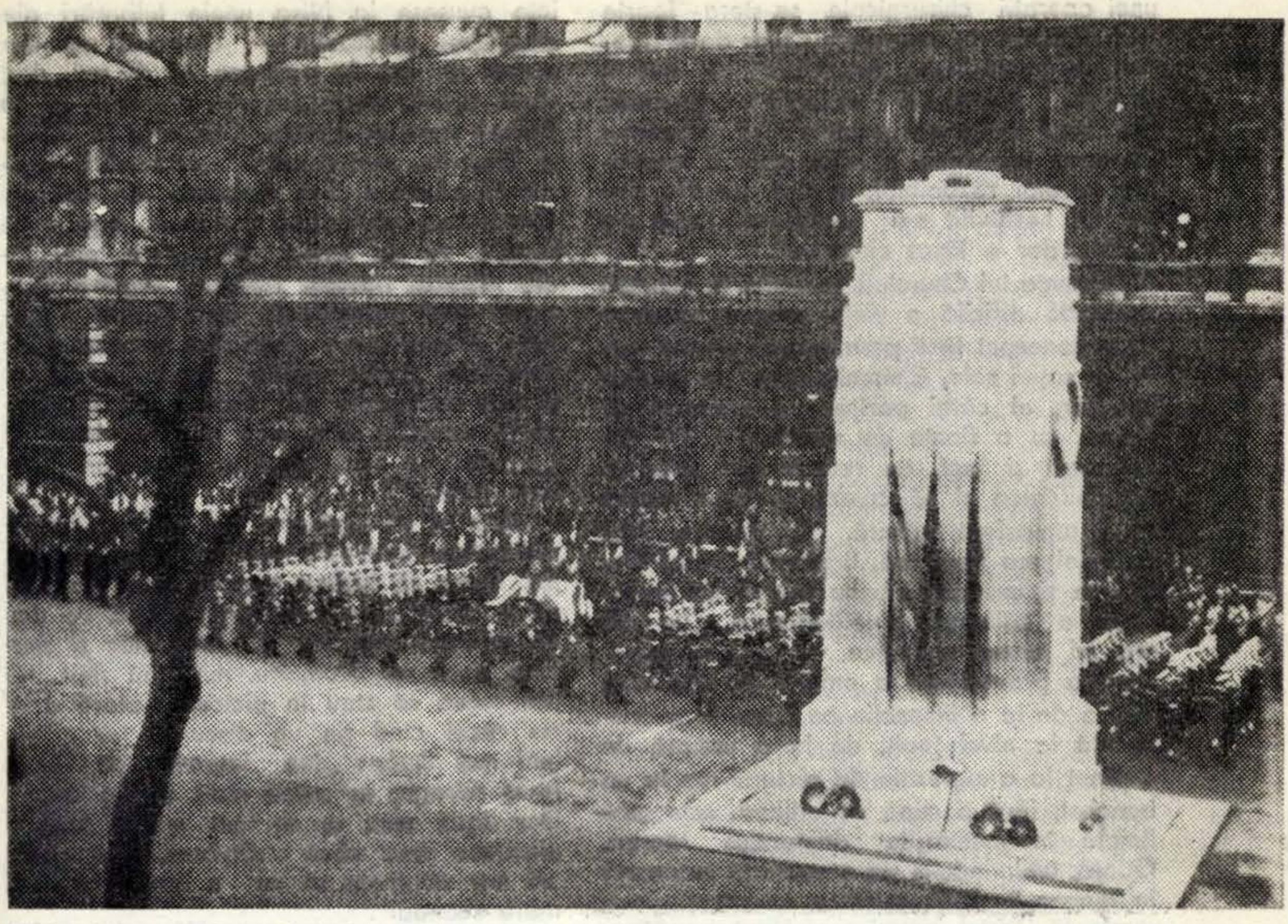

Ultimul drum : ianuarie 1965

îndoiesc că de astă dată a fost la înălțimea rolului..."

Capitolul se încheie cu sfîrșitul războiului. Cînd, în dimineața zilei de 7 mai 1945, aghiotantul premierului britanic i-a comunicat știrea capitulării Germaniei, Churchill exclamă cu umor : „Timp de cinci ani nu mi-ai adus decît vești proaste, de multe ori, unele mai rele decît altele. Astăzi însă le-ai răscumpărat pe toate". La rîndul său, Moran conchide această etapă din viața primului ministru cu următoarele cuvinte : „Gîndurile lui (Churchill — **n.n.**) se îndreaptă cu neliniște spre alegeri. Să poți dispune de puteri aproape dictatoriale timp de cinci ani, să vorbești în numele Marii Britanii fără încuviințarea cuiva și într-o bună zi să te găsești ca solicitator pe pragul ușii, cu pălăria în mînă, iată ceea ce îl irita..." Două curente opuse domneau în țară — după părerea lui Moran. Pe de o parte gratitudinea aproape unanimă față de premierul britanic, iar pe de altă parte, neîncrederea în capacitatea lui de a construi în Anglia „cea mai bună lume de mîine". Și medicul memorialist adaugă propriul său diagnostic : „Pare mult prea epuizat pentru a imagina o politică adecvată reconstrucției țării după pierderile grele pe care Anglia le-a suferit în război".

Lupta pentru supraviețuire

Înfrîngerea conservatorilor în alegerile din iulie 1945 a însemnat o grea lovitură morală pentru Churchill, nepermițîndu-i să mai asiste la cea de-a doua parte a conferinței de la Potsdam. Fidel și scrupulos, Moran notează despre pacientul său : „Ridică ochii spre mine : «Știi, prin urmare, ce s-a întîmplat ?»". Și cîteva zile mai tîrziu același Moran comentează : „Înainte de a fi primit lovitura, Winston nu-și dădea seama că națiunea nu mai era dispusă să accepte tot ce îi spunea el. Rezultatul alegerilor generale i-a redat însă luciditatea".

La puțin timp după aceea, ochiul scrutător al lui Moran observă : „Cu temperamentul său sanguin, nu va accepta multă vreme înfrîngerea..." Și comentează mai departe : „Cînd un om a depășit 70 de ani, efectele

unei operații chirurgicale se șterg foarte lent și destul de imperfect. Chiar dacă aparent se restabilește, organismul nu mai e același... Rezultatul alegerilor generale și-a lăsat amprenta asupra lui Winston... Suprema încredere în sine, care îl însuflețise în anii războiului, a fost minată, elanul lui nestăvilit s-a spulberat. Rana s-a închis, dar a lăsat cicatrice".

Existența lui Churchill, mai ales în această perioadă dificilă a vieții sale, e aproape de neconceput fără permanentul suport moral al soției sale, Clemmie, cum i se spunea familiar, al cărei portret e creionat de Moran cu o finețe de miniaturist. Cu devotament și tact, ea reușea să-i calmeze irascibilitatea și să creeze în jurul soțului ei o atmosferă vătuită, liniștitoare. Prezența ei era necesară, îi sporea încrederea în sine și exercita asupra naturii lui epicureice o influență binefăcătoare. Dar nimic nu putea împiedica venirea bătrîneții. Energia proverbială a omului de stat care trecea de la o inspecție pe front la o conferință la nivel înalt, de la o ședință de cabinet la o expoziție de pictură sau la un banchet, fără o clipă de odihnă, este subliniată în memoriile doctorului Moran. Odată, amintindu-și de o vacanță petrecută în Maroc în 1947, după o intervenție chirurgicală, fostul premier a făcut următoarea confesiune: „Nu tînjesc după odihnă. Iubesc activitatea intelectuală. Dar, din cînd în cînd, am nevoie de schimbare, de lumini diferite, de peisaje diferite și mai ales de culori diferite. Culoarea joacă un mare rol în viață".

Partea cea mai revelatoare a memoriilor lordului Moran este cea privitoare la anii de după război, la „etapa de convalescență", cum o intitulează autorul, și la perioada 1951-1955, care coincide cu al doilea guvern Churchill. Deplasările pe teritoriul britanic sau în străinătate, consacrarea unui timp mai îndelungat vechii sale pasiuni pentru pictură, lecturile perseverente și variate și îndeosebi redactarea lucrării sale în mai multe volume referitoare la cel de-al doilea război mondial, pentru care avea să obțină mai tîrziu Premiul Nobel pentru literatură, i-au readus lui Churchill calmul, echilibrul și aparenta sa vigoare. „Schimbarea cea mai remarcabilă care s-a produs în situația mea — mărturisește pacientul medicului său — este că nu mai sînt obligat să fac ceea ce n-am realmente dorința să fac".

În 1951, cînd se reîntoarse triumfător în Downing Street — după ce cu doi ani înainte avusese la Nisa unele tulburări ale circulației cerebrale —, Churchill nu era numai un om de aproape 77 de ani, dar, după opinia medicului său personal, și un bolnav care se ignora. Călătoria în S.U.A. și Canada, evenimentul încoronării reginei Elisabeta a II-a, disputele din Camera Comunelor, obligațiile cotidiene, legate de funcția sa de înaltă răspundere, nu-i lăsau răgazul necesar refacerii organismului, supus unei permanente uzuri fizice și psihice. Moran avea serioase probleme de conștiință profesională: unica soluție ar fi fost retragerea din viața politică a primului ministru. Dar cum să-l convingă pe Churchill să facă acest pas temerar și totuși necesar?

„Sînt în al șaptezeci și optulea an — mărturisea Churchill medicului său — și nu pot spera să trăiesc veșnic. Totuși nu cred că e cazul să ne neliniștim. După ce dau de mîncare vrăbiilor și lebedelor și parcurg circa un kilometru, mă simt sleit. Nu pot suferi să stau în picioare, afară doar de cazul cînd țin un discurs". Iar cîteva luni mai tîrziu: „Am impresia că dacă m-aș retrage, aș putea scrie o altă carte... Dar dacă ceea ce ar face guvernul după plecarea mea mi-ar displace, n-aș putea să mă stăpînesc să nu o spun și ar ieși mare scandal".

În ciuda ameliorării temporare, starea sănătății bătrînului lider era din ce în mai precară. Paralizia părții stîngi declanșată în iunie 1953 — poate cel mai îngrijorător moment din existența lui Churchill — a fost urmarea firească a degradării organismului său. Discuțiile provocate în presă de cartea lui Moran se referă îndeosebi la acest episod din viața primului ministru britanic. În buletinul de sănătate redactat atunci și în care se spunea doar că șeful guvernului a avut nevoie de un „repaus complet" vreme mai îndelungată, autorul memoriilor afirmă că ar fi menționat cuvintele „tulburări ale circulației cerebrale", dar că din motive de prestigiu politic miniștrii conservatori, lordul Salisbury și R. Butler, au modificat textul inițial. Presa s-a arătat indignată de această încercare de camuflare a adevărului, acuzîndu-l pe Moran de lipsă de fermitate și probitate profesională.

Dar prodigioasele sale resurse fizice i-au permis primului ministru, după o prelungită convalescență, să revină pe linia de plutire; cu prilejul aniversării vîrstei de 80 de ani, acesta și-a regăsit vechiul său umor: „Se va găsi poate cineva să constate că această reuniune, cu tot farmecul și stră-

lucirea ei, ar putea să-mi diminueze gustul pentru polemică și valoarea de polemist. Dar s-ar putea [...] să înving slăbiciunea vîrstei și să cobor curînd în arenă".

Paginile lui Moran descriind ultimele luni ale lui Churchill la conducerea guvernului sînt pline de patetism. Incertitudinea, nevoia de droguri „reconfortante", cramponarea de putere, incapacitatea de a-și pregăti succesiunea fac să pălească imaginea omului de stat. Din relatările lui Moran reiese că Churchill nu a avut față de Anthony Eden decît o stimă relativă și totuși i-a încredințat conducerea. Puțin timp după retragerea sa, Churchill a făcut medicului său următoarea confidență : „Am trecut prin schimbări psihice considerabile. A fost nevoie să las lucrurile să se decanteze în mintea mea, să îndepărtez noțiunea de responsabilitate și să mă transform în spectator... Nu-mi mai rămîne decît să-mi omor timpul înainte ca el să mă ucidă pe mine".

Măsura omului

In memoriile sale despre Churchill, doctorul Moran încearcă să stabilească ecuația personală a pacientului său. „Dacă virtuțile lui Winston erau excepționale — scrie el — defectele lui erau pe măsura calităților". Fiind prea aproape de model și exercitînd asupra acestuia o judecată critică, optica lui Moran se dovedește adesea necruțătoare. Din paginile cărții reiese că vocația lui Churchill a fost însăși viața. Actor și autor al marii istorii, a trecut o dată cu țara sa de la era victoriană la cea atomică. În multe privințe a fost omul evului trecut și prizonierul clasei sale, servind cu devoțiune instituțiile fundamentale ale burgheziei liberale, dar avînd în aceeași măsură și sensul contemporaneității, agrementat cu excentricitate și umor, căruia îi datorează în bună parte popularitatea. A rămas celebră de altfel caracterizarea unui copil de la școala din Blenheim care, întrebat cine e Churchill, a răspuns : un om celebru prin discursurile lui, trabucul lui și semnul degetelor în formă de V.

Timpul va stabili dimensiunile omului de stat, acțiunile pozitive sau erorile comise, dincolo de orice contingențe sau considerații subiective. Un omagiu fără rezerve adresează Moran șlefuitorului de cuvinte, care s-a născut parcă cu „o pană de scris în mînă". Churchill își stabilise reputația de istoric și memorialist încă înainte de ultimul război mondial prin lucrările sale : „Lordul Randolph Churchill" ; „Marlborough" ; „Criza mondială" ; „Marii contemporani" și altele.

Cît privește arta oratorului, Moran reproșează lui Churchill lipsa de spontaneitate, arătînd că fostul premier își elabora discursurile și nu improviza decît rareori, dar elogiază forma cuvîntărilor. „Guvernul — spune Winston, referindu-se la guvernul lui Stanley Baldwin — nu reușește să se hotărască și nici să-l decidă pe primul ministru să ia o hotărîre. Așa încît, printr-un ciudat paradox, e hotărît să rămînă nedecis, neclintit în nehotărîrea sa, plutind cu stăruință în derivă, urmărind cu fermitate situațiile vagi, socotindu-se atotputernic în neputința lui". Nu era nici grandilocvent, nici retoric, ci vorbea cu căldură și firesc, apropiindu-și auditoriul chiar atunci cînd acesta nu-i împărtășea părerile.

Moran subliniază adesea pasiunea lui Churchill pentru pictură. Nici o formă de artă nu l-a captivat mai mult, nu i-a procurat satisfacții mai profunde. „Ferice de pictori — a spus cîndva — pentru că ei nu sînt niciodată singuri. Lumina și culoarea le țin tovărășie pînă la sfîrșit..." Churchill a lăsat la Chartwell aproape 400 de uleiuri, portrete și peisaje, executate în decursul anilor, dintre care unele — după opinia cunoscătorilor — denotă un talent de netăgăduit.

Autorul memoriilor se ocupă mai puțin de ultimii ani ai lui Churchill — pe care l-a asistat pînă la sfîrșit cu devotament —, socotindu-i nesemnificativi. „Pe măsură ce treceau anii, el renunța la citit. Vorbea rar și cînd încerca să se exprime era greu să urmărești ce voia să spună. Părea că nu-și mai recunoaște prietenii. Ne ridicam în picioare cînd intra în salon susținut de subțiori de infirmierele sale. În timp ce-l duceau spre fotoliul care-i era rezervat, picioarele i se izbeau de parchet. Mic, chircit, părea îndesat în el însuși, cînd se afunda în adîncimea unui jilț mare. Își petrecea ceasurile de după amiază contemplînd focul din cămin, pe care îl atița cu vîrful bastonului cînd avea impresia că se răcește camera. Dacă în acești triști ani de decrepitudine progresivă a părut descurajat de viitorul omenirii, dacă a detestat schimbarea și s-a arătat indiferent față de critică, dacă n-a încercat să-și ascundă dezgustul pentru tot ceea ce îi rămînea din viață, nu pot să uit neliniștea acestei perioade din existența sa cînd a purtat el însuși doliul funeraliilor sale prelungite."

Nopțile bucureștene ale cuțitelor lungi (I)

A. SIMION

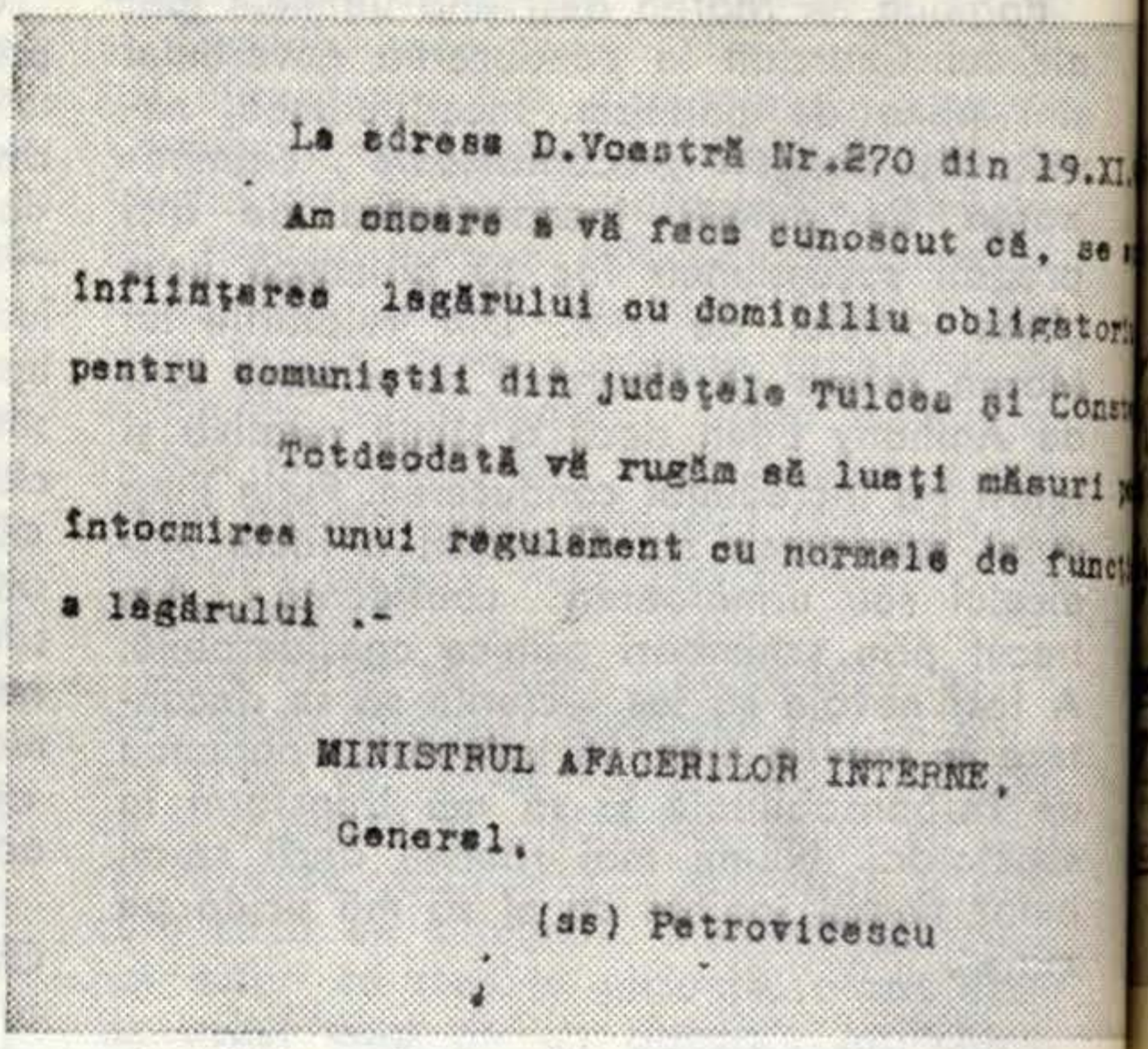

La adresa D.Voastră Nr.270 din 19.XI.
Am onoare a vă face cunoscut că, se
înființarea lagărului cu domiciliu obligator
pentru comuniștii din județele Tulcea și Cons
Totdeodată vă rugăm să luați măsuri
întocmirea unui regulament cu normele de funcț
a lagărului .-

MINISTRUL AFACERILOR INTERNE,
General,
(ss) Petrovicescu

Una dintre primele măsuri luate de guvernul legionar-antonescian a fost înteţirea prigoanei anticomuniste. Iată două facsimile grăitoare: primul priveşte „înfiinţarea lagărului cu domi-

La începutul lunii septembrie 1940, în condițiile crizei politice declanșate ca urmare a impunerii de către Germania hitleristă și Italia fascistă a odiosului dictat de la Viena, forțele profasciste din România au reușit, cu sprijinul direct al naziștilor, să instaureze regimul fascist în țara noastră. După îndelungi ezitări, Carol al II-lea, care era complet izolat, atît pe plan extern, cît și pe plan intern, fiind compromis în fața poporului pentru politica sa de înăbușire a libertăților democratice, pentru politica ce dăduse grave lovituri independenței și integrității teritoriale a țării, a fost nevoit să semneze, în dimineața zilei de 5 septembrie, decretele prin care suspenda Constituția, dizolva Parlamentul și încredința generalului Ion Antonescu conducerea guvernului cu puteri dictatoriale. A doua zi el abdica în favoarea fiului său Mihai și părăsea țara *.

După zece zile de tocmeli cu conducătorii Gărzii de fier — organizație fascistă înființată în 1927 și principal detașament al coloanei a cincea hitleriste din țara noastră —, Antonescu cădea la învoială, acceptînd principalele cerințe ale acestora, astfel că la 14 septembrie el proclama România stat „național-legionar" și constituia un guvern din legionari și militari, la care se adăugau cîțiva „tehnicieni" puși la dispoziție cu multă generozitate de partidele istorice.

Factorul hotărîtor care l-a determinat pe Antonescu să renunțe la intențiile sale de a forma un guvern de uniune națională cu participarea și a conducătorilor partidelor național-țărănesc și național-liberal a fost nu atît nemulțumirea acestora față de pretențiile exagerate ale legionarilor, care revendicau aproape toate posturile-cheie în guvern, cît, mai ales, atitudinea Berlinului, opoziția Legației germane de la București față de prezența în guvern a conducătorilor partidelor istorice, „compromiși" prin legăturile lor anterioare cu Franța, Anglia și Statele Unite.

În perioada celor zece zile cît au durat negocierile dintre Antonescu și conducătorii legiunii, cămășile verzi au făcut puternice presiuni asupra generalului cu scopul de a acapara cît mai multe posturi-cheie în guvern. Acest fapt demonstrează că încă de la începutul mariajului lor cele două grupări — militarii în frunte cu Antonescu și legionarii conduși de Horia Sima — se suspectau reciproc, neavînd încredere unii în ceilalți și căutau să-și întărească rapid pozițiile în aparatul de stat. De altfel, la 13 septembrie, la Berlin se recepționa un mesaj radiofonic transmis de colonelul Gerstenberg, atașat militar german la București, potrivit căruia „antagonismul dintre generalul Antonescu și Garda de fier s-a adîncit" [1].

---

* *Vezi în acest sens articolul* Agonia unui regim *în* Magazin istoric *nr. 4/1968.*

[1] *Documents on German Foreign Policy, 1918—1945*, series D., vol. XI, September 1, 1940, January 31, 1941, London . Her Majesty's Stationery Office, 1961, documentul nr. 36.

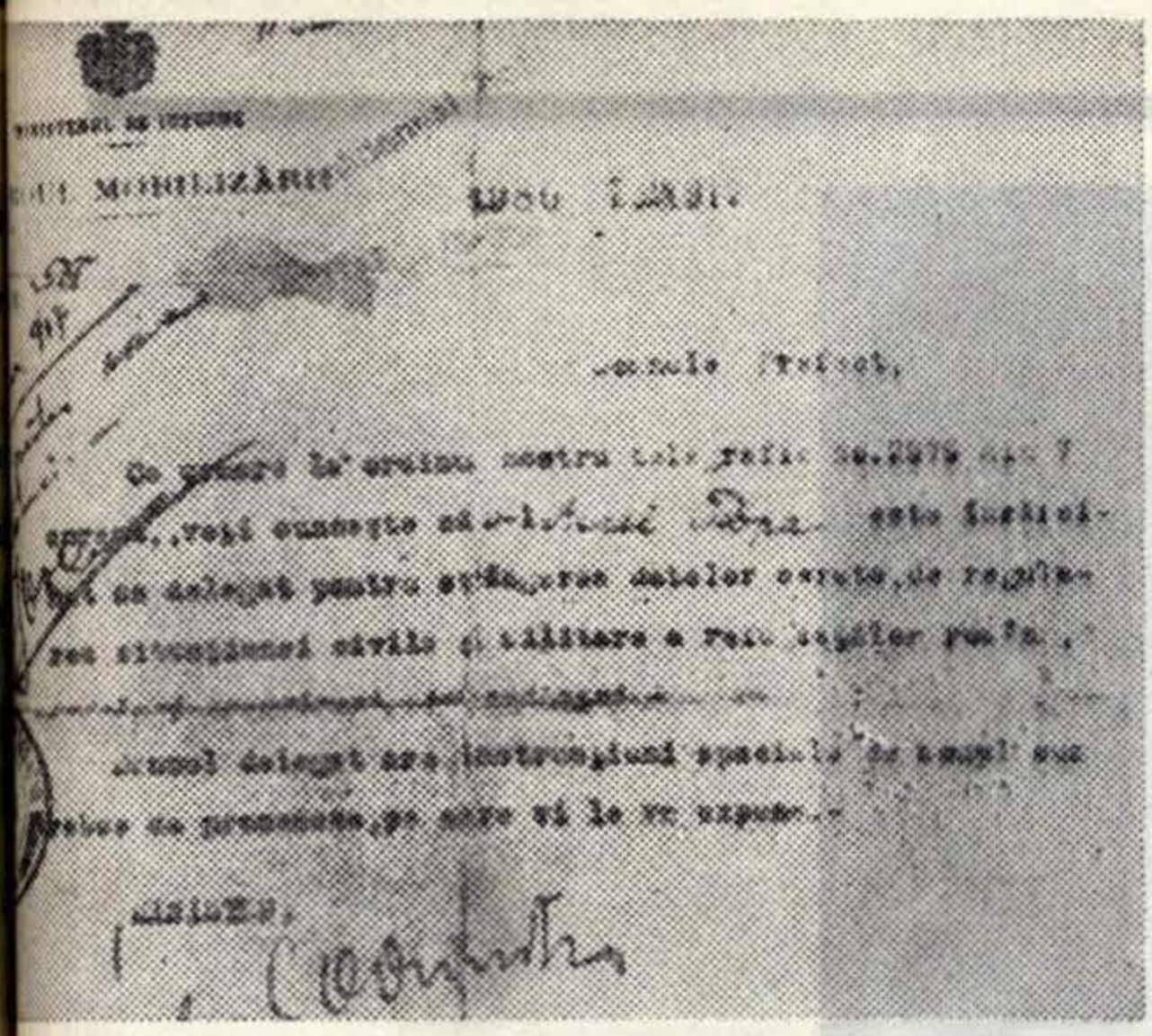

ciliu obligatoriu pentru comuniștii din județele Tulcea și Constanța" ; cel de-al doilea se referă la urmărirea comunistului Constantin David, care nu mult după aceea a fost asasinat de legionari

ÎN CULISELE CONFLICTULUI DINTRE ANTONESCU ȘI GARDA DE FIER

În guvernul alcătuit la 14 septembrie, Garda de fier deținea vicepreședinția Consiliului de Miniștri (Horia Sima), Ministerul de Externe (Mihail Sturdza), Ministerul Educației Naționale, Cultelor și Artelor (Traian Brăileanu), Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale (Victor Iașinschi), precum și cîteva subsecretariate de stat și direcții generale extrem de importante. Totodată, legionarii au reușit să-l impună la Departamentul Afacerilor Interne pe generalul Petrovicescu, adept convins al legiunii, care în întreaga perioadă a dictaturii legionare-antonesciene a executat cu fidelitate și sîrguință instrucțiunile și ordinele lui Horia Sima. Pentru a împiedica intrarea acestui important minister în întregime sub influența legionarilor, Antonescu a numit ca subsecretar de stat pentru poliție și siguranță pe fostul său aghiotant Alexandru Rioșanu, unul dintre oamenii lui de încredere. Îndeplinind cu devotament ordinele generalului, Rioșanu a intrat deseori în conflict cu legionarii și cu superiorul său, generalul Petrovicescu.

Antonescu a păstrat pentru grupul său departamentele militare și economice, pe care le-a încadrat cu specialiști devotați lui (generalii Gheorghe Dobre, Constantin Pantazi și comandorul Gheorghe Jienescu — la Departamentul Apărării Naționale, Gh. Leon la Departamentul Economiei Naționale, George Cretzeanu la Departamentul Finanțelor, Mihai Antonescu la Departamentul Justiției etc.).

În aceste condiții, s-a instaurat dictatura legionară-antonesciană, formă de guvernămînt teroristă a grupărilor celor mai reacționare —, inaugurîndu-se unul dintre cele mai dureroase capitole ale istoriei contemporane a României. Ultimele drepturi și libertăți cetățenești au fost suprimate, trecîndu-se la metode dictatoriale, teroriste de guvernare.

Teroarea legionară

Încă din primul moment după venirea la guvern au început să fiarbă pasiunile bandelor de criminali legionari, însetați de răzbunare împotriva comuniștilor, cei mai consecvenți luptători pentru libertate și dreptate socială, cei mai temuți dușmani ai fascismului. De asemenea, ura lor s-a manifestat împotriva oamenilor politici burghezi, cu convingeri democratice, precum și a foștilor demnitari și funcționari de stat care avuseseră vreun rol în măsurile luate împotriva lor în perioada precedentă.

Au fost asasinați de către legionari militanții comuniști Constantin David și Ocskó Tereza, numeroși alții fiind întemnițați ; au avut loc arestări ilegale ale foștilor oameni politici, ale unor polițiști, inspectori de siguranță etc., indiferent dacă existau sau nu acuzații împotriva lor ; au fost săvîrșite numeroase jafuri, asasinate împotriva populației, în special împotriva evreilor. În toată țara domnea o teroare

Printre victimele terorii legionare se numără și luptătorul comunist Constantin David, unul dintre organizatorii manifestației antifasciste de la Obor. Urmărit timp de mai multe luni de siguranța legionară, el a fost arestat în ianuarie 1941. A fost găsit împușcat în pădurea Pantelimon

deșănțată. Asasinatele, descinderile, arestările ilegale, maltratările, sechestrările de persoane, violările de domiciliu, însușirile de bunuri prin vînzări forțate, confiscările, ocupările de imobile, devastările erau la ordinea zilei, mobilul lor fiind răzbunarea politică, răzbunarea personală și pofta de jaf. „Toate aceste măsuri de jaf și tîlhărie — se arată în documentul **De la regimul legionar la dictatura militară,** elaborat de C.C. al P.C.R., — au fost încoronate prin furtul și jaful general dezlănțuit de către poliția legionară... România național-legionară, «țară ca soarele sfînt de pe cer», devenise paradisul borfașilor".

Prin intimidarea cu revolverul, cu bătaia, cu închisoarea și prin alte forme ale terorii, legionarii și-au însușit numai în provincie bunuri în valoare de peste un miliard de lei, pentru care au plătit numai 52 176 763, adică 5,21% din valoarea reală [1].

Crimele și samavolniciile legionarilor au provocat un val de indignare și de ură în întreaga țară, i-au compromis pînă și în ochii acelora ce se lăsaseră amăgiți, o vreme, de lozincile lor demagogice. De pretutindeni soseau plîngeri și proteste, se cerea să se ia măsuri împotriva bandelor de

[1] *Pe marginea prăpastiei*, vol. I, București, 1941, p. 433.

Arestată la Arad de copoli poliției legionare, Ocskó Tereza, membră a Comitetului regional al P.C.R. Banat, a fost asasinată la 16 octombrie 1940. Avea numai 23 de ani.

jefuitori. „...Revolta poporului muncitor crește, lupta revoluționară de masă a poporului muncitor se va dezvolta surpînd regimul actual... Noua dictatură, mai feroce și teroristă, reacționară, jefuitoare și războinică, este tot atît de șubredă, ba mai șubredă chiar decît dictatura regală.

S-au schimbat asupritorii, exploatatorii și jefuitorii. Au rămas asuprirea, exploatarea și jaful" — se sublinia în documentul P.C.R., intitulat **Punctul nostru de vedere.**

În documentele elaborate în această perioadă — **Punctul nostru de vedere, De la regimul legionar la dictatura militară, Platformele Comitetului Central din decembrie 1940 și ianuarie 1941** —, P.C.R. și-a expus poziția față de evenimentele interne și externe, s-a ridicat cu hotărîre împotriva dictaturii legionaro-antonesciene, demascînd caracterul ei fascist, a chemat masele la lupta pentru drepturi și libertăți democratice, pentru instaurarea unui regim pus în slujba intereselor naționale ale poporului. Riscîndu-și viața, comuniștii au organizat la 3 noiembrie 1940 cunoscuta demonstrație antifascistă din București (Obor), desfășurată sub lozincile „Jos fascismul!", „Jos teroarea!", „Afară cu armata de ocupație!".

Acțiunile legionarilor au sporit îngrijorarea și nemulțumirea unei importante părți

a burgheziei române, grupate în jurul P.N.Ț. și P.N.L. În memorii adresate lui Antonescu, liderii acestor două partide protestau împotriva monopolizării vieții politice de către Garda de fier, a împiedicării activității organizațiilor locale și centrale ale P.N.Ț. și P.N.L. Iuliu Maniu și Constantin Brătianu, care fuseseră de acord cu venirea la putere a lui Antonescu, îi imputau faptul că nu garanta „ordinea publică", „siguranța averii și vieții" (de fărădelegile legionarilor nu au fost scutiți nici oameni politici cunoscuți ; se citează astfel cazul însușirii de către gardiști a Fabricii „Letea", proprietatea lui Constantin Brătianu, conducătorul Partidului național-liberal), „siguranța individuală". Conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. arătau că monopolizarea vieții politice de către legionari constituia o greșeală, subliniind că „menținerea forțelor de rezervă este un imperativ nu numai în acțiunea militară, ci și în cea politică" [3].

Capitaliștii și moșierii, speriindu-se de adînca revoltă a maselor celor ce muncesc, vedeau un mare pericol în demagogia socială a Gărzii de fier și cereau de la guvernul Antonescu, prin reprezentanții lor, să ia măsuri... Pe de altă parte, legionarii, care și-au acaparat toate posturile în aparatul statului — afară de armată și jandarmerie —, au început să exproprieze, să jefuiască și să terorizeze și pe capitaliștii români legați de capitalul englez sau de partide politice (liberali, național-țărăniști etc.), denunțîndu-i ca „fracmasoni". Aceștia toți se adresau generalului Antonescu, cerîndu-i să ia măsuri contra șefilor legionari din fruntea prefecturilor, primăriilor și a poliției.

De la regimul legionar la dictatura militară

Antagonismul Garda de fier — Antonescu

În același timp se manifestau o serie de contradicții și în sînul echipei guvernamentale, între Antonescu și vechii săi prieteni, legionarii, cu care avea legături încă din anul 1937, sperînd că îi va putea utiliza în scopul acaparării puterii.

Chiar din primele zile de după instaurarea regimului fascist, între Antonescu și legiune apăreau deosebiri de vederi, care demonstrau că în spatele „unității" și „colaborării perfecte" dintre general și legionari, mult trîmbițate în presă și la întrunirile legionare [4], se ascundea de fapt o ascuțită luptă pentru putere, care începuse deja și care în perioada imediat următoare avea să ia forme violente și sîngeroase.

Astfel, Horia Sima redacta un manifest prin care înfățișa abdicarea lui Carol ca un rezultat exclusiv al acțiunii legionarilor, revendicînd astfel, în mod indirect, roadele acestui act în întregime pentru legiune. La rîndul său, Antonescu publica un comunicat în care prezenta opiniei publice succesiunea cronologică a evenimentelor care au dus la detronarea lui Carol al II-lea într-un mod mai apropiat de realitate, dar omițînd totuși unele aspecte esențiale. Din lectura comunicatului reieșea, bineînțeles, că numai lui îi aparțineau „meritele" instaurării noului regim.

Faptul că și după apariția comunicatului lui Antonescu, manifestul lui Horia Sima a fost reeditat și afișat, demonstra că între cei doi începuse deja competiția pentru acaparare puterii de stat, în exclusivitate.

După 14 septembrie, beneficiind de sprijinul nelimitat al ministrului de interne, generalul Petrovicescu, Garda de fier a trecut la acțiune în vederea întăririi pozițiilor în aparatul de stat. În acest scop, conducătorii departamentelor polițienești din Ministerul de Interne și alți funcționari superiori au fost înlocuiți cu legionari ; a fost creată poliția legionară, care se substituia tot mai mult poliției de stat.

În întreaga țară legionarii se organizau febril în numeroase formațiuni paramilitare, reușind să momească mai ales pe tineri cu demagogia lor națională și socială. În afară de poliția legionară, organism specific perioadei, suprapus poliției de stat, au fost constituite corpurile „Răzleții", „Corpul muncitoresc-legionar", „Ajutorul legionar", „Poliția socială", „Vestitorii", „Centrul studențesc" etc., înarmate și instruite pentru lupta de stradă. Armele au fost sustrase, cu sprijinul generalului Petrovicescu și al colonelului Ștefan Zăvoianu, prefectul Poliției Capitalei, din patrimoniul poliției și jandarmeriei ; de asemenea, a fost procurat

[3] Arh. I.S.I.S.P., fondul nr. 5, dosarele nr. 846 și 1 074. Memoriul lui C. I. Brătianu și Iuliu Maniu din noiembrie 1940 către Ion Antonescu ; Memoriul lui Iuliu Maniu din 4 decembrie 1940 către Ion Antonescu.

[4] În acest sens, în decretul publicat la 14 septembrie, odată cu lista guvernului, se sublinia unitatea dintre șeful Gărzii de fier și general, care erau puși pe picior de egalitate : Antonescu era desemnat „conducătorul statului național-legionar" și „șeful regimului legionar", iar Horia Sima „comandantul Mișcării legionare". De asemenea, într-un comunicat dat de șeful Gărzii de fier în aceeași zi se arăta că „Mișcarea legionară își exprimă întreaga mulțumire, și la apelul de colaborare al d-lui general Antonescu răspunde cu toată însuflețirea și cu toată bucuria". A doua zi, presa publica și un apel al lui Horia Sima către legionari, în care el recunoștea că Garda de fier a ajuns la guvern grație „înțelepciunii conducătorului statului și șefului regimului legionar, generalul Ion Antonescu". Tot ca o manifestare publică a „unității" dintre Antonescu și legiune apărea și actul solemn al declarațiilor de la Predeal din 20 septembrie 1940, cînd Horia Sima ceruse legionarilor „recunoștință și credință față de generalul Antonescu pentru că i-a înălțat și onorat cu participarea la guvernarea țării". La 6 octombrie, Horia Sima făcea noi declarații de fidelitate lui Antonescu, afirmînd că „Mișcarea legionară îl urmează", iar la 8 noiembrie, cu ocazia manifestației legionare de la Iași, conducătorul Mișcării legionare afirma : „În prigoană, generalul Antonescu a crezut în noi ; în biruință noi credem în el și mergem cu el împotriva tuturor..."

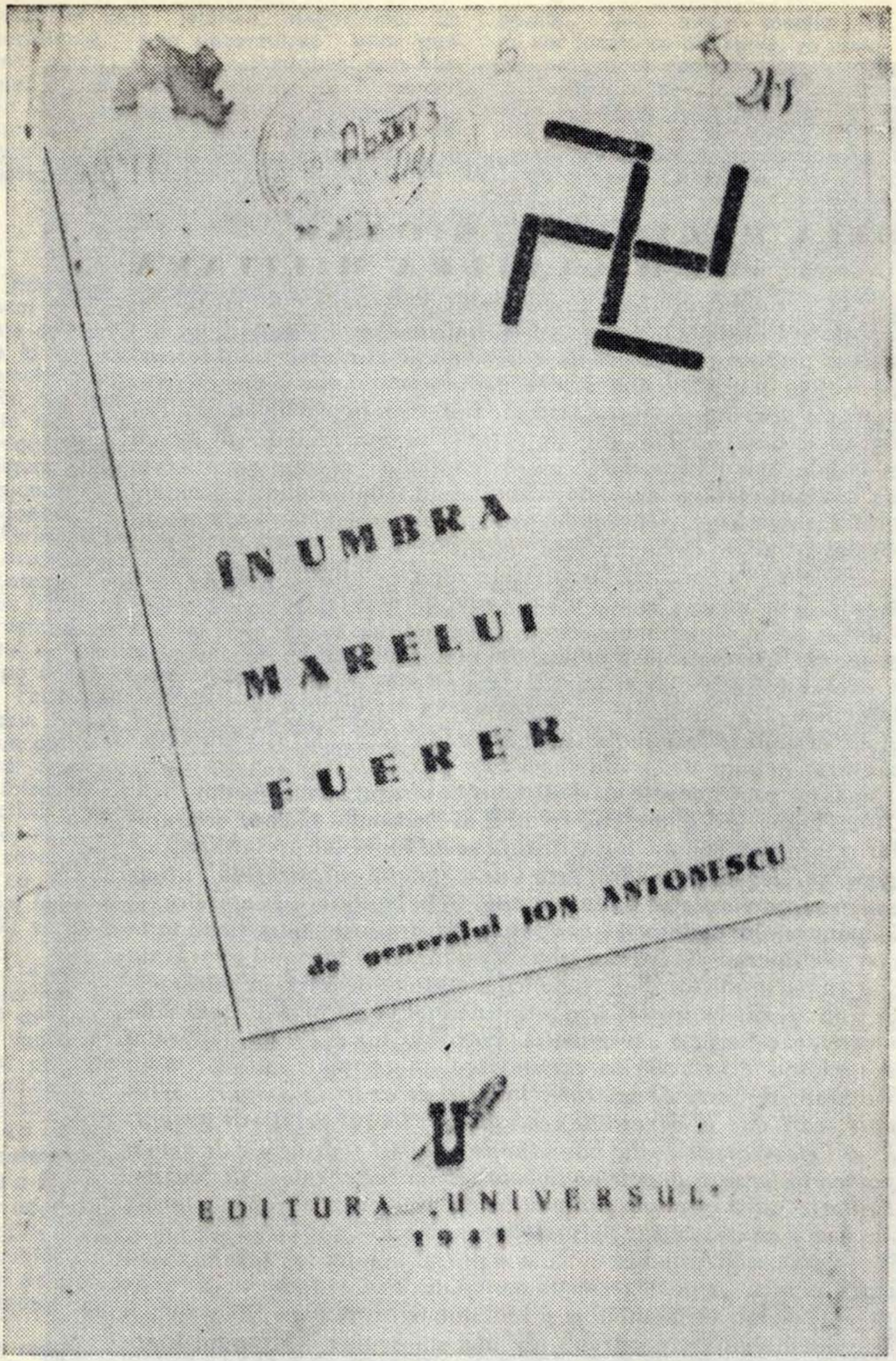

***Fiind nevoit să activeze** în condiții de adîncă ilegalitate, P.C.R. a folosit variate și ingenioase metode pentru a înșela vigilența organelor represive și a face cunoscut maselor punctul său de vedere față de evenimentele interne și externe. Intre aceste metode se numără și publicarea unor broșuri sub semnătura... generalului Antonescu. Era suficient însă ca cititorul să-și arunce ochii pe prima pagină pentru a lua cunoștință cu unul dintre cele mai demascatoare materiale la adresa regimului național-legionar elaborate de P.C.R. în acea perioadă :* De la regimul legionar la dictatura militară

Proletari din toate țările, uniți-vă!

DELA REGIMUL LEGIONAR LA DICTATURA MILITARA

Generalul Antonescu „conducătorul" statului legionar și căpeteniile legionare în frunte cu Horia Sima au tăgăduit poporului că vor preface țara ca „soarele stând de pe cer". Regimul lor național-legionar, înfeudat de cei mai mari capitaliști și moșieri români s'a prăbușit în rușine, sânge, foc și jaf. În măcelul dezlănțuit din zilele de 21–23 Ianuarie de către clica generalului Antonescu și conducătorii Legionari, marii capitaliști și moșieri români au susținut clica generalului Antonescu. Imperialiștii germani erau tot pe partea generalului precum generalul Hansen, comandantul trupelor germane a și mărturisit în scrisoarea sa de felicitare din 15 Februarie. Iar masele celor ce muncesc dela orașe și sate și-au manifestat adânca lor revoltă atât față de clica generalului, șef al regimului legionar, cât și față de bandele de tâlhari și asasini înarmați ale Legiunei în ciocnirea acesteia cu armata. Generalul Antonescu se laudă că a salvat țara de anarhie. El a lăsat hoardele înarmate ale Legiunei să măcelărească, jefuiască și să devasteze nestingherit în întreaga țară, fără a lua vreo măsură în timp de 3 zile.

Cari sunt cauzele cari au adus la sângerosul sfârșit din zilele 21–23 Ianuarie? Comitetul Central al Partidului Comunist a arătat poporului român în platforma sa de luptă din 15 Ianuarie că ***guvernul legionar a vârât țara într'o situație catastrofală în timpul guvernării sale de 4 luni de zile.*** Șefii legionari, „copii dragi" ai generalului dictator au ocupat toate posturile de comandă la stat și comune. Acești noi stăpâni au împânat întregul aparat de stat cu partizanii lor. Sub egida legământului de a trăi în „sărăcie", ei s'au dedat la un jaf organizat ne mai văzut încă în țară și la terorizarea bestială a populației. Patronul lor suprem, generalul Antonescu a fost silit să recunoască că „copiii" săi s'au făcut vinovați de ***„acte de anarhie, însușiri de averi în scopuri personale, cari duc la dezordine economică" (cazul demnitarului general-ului Petrovicescu, fostul ministru de interne) și de acte de nemaipomenită teroare împotriva populației (cazul chestorului Mazilu, Brăila).*** Astfel ei au paralizat industria, comerțul și transporturile, au dezorganizat întreaga viață economică a țării.

Guvernul Antonescu-Sima a pornit în întreaga țară pe baza legei pentru „românizarea personalului" să arunce pe drumuri zeci de mii de muncitori și funcționari evrei, maghiari și să înlocuiască cu partizanii lor mai cu seamă din rândurile re-

armament prin jefuirea magazinelor de specialitate, prin dezarmarea unor gardieni publici și a unor jandarmi, prin atacarea și devastarea Fabricii de armament din Cugir etc.[5] O importantă contribuție la înarmarea legionarilor a adus-o Germania nazistă, prin intermediul misiunii militare, al reprezentanților SS și SD în România[6].

Războiul comunicatelor

Înarmarea continuă a legionarilor a provocat neliniștea grupării militare din guvern, care se temea că va fi înlăturată prin forță de la conducerea statului. Folosindu-se de nemulțumirea pe care acțiunile samavolnice ale legionarilor o trezeau în țară, în cele mai diverse pături ale populației, Ion Antonescu a căutat să ia măsuri pentru a-și asigura propria securitate, slăbind mișcarea legionară sau încercînd chiar să și-o subordoneze.

Perioada septembrie-octombrie 1940 poate fi asemuită cu etapa unui „război al comunicatelor" între legionari și militari, în care s-au înfruntat mai întîi legionarul Al. Ghika, directorul general al poliției, cu subsecretarul de stat de la interne, Al. Rioșanu, iar după aceea au intrat în competiție generalul Petrovicescu, Horia Sima și Ion Antonescu. Astfel, la 23 septembrie 1940, printr-un ordin al lui Al. Ghika, se impunea tuturor organelor în subordine să colaboreze în întreaga lor activitate cu conducerea respectivă a Mișcării legionare. La 28 septembrie, Al. Ghika revenea cu un nou ordin, în care atrăgea atenția organelor de poliție că „neexecutarea ordinelor prefecților de județ (care erau, în majoritate, legionari — **A.S.**) va fi imediat sancționată cu destituirea".

La 4 octombrie 1940, Al. Rioșanu ordona prefecților de județe, inspectorilor regionali de poliție și șefilor polițiilor de orașe să vegheze la respectarea liniștii, subliniind că „atît poliția legionară cît și orice organizație a cămășilor verzi nu au dreptul să facă nici o arestare sau descindere și nici un act de autoritate ce intră în competența Ministerului de Interne și Siguranței Generale a Statului... Sînt nevoit să stăruiesc asupra acestui ordin, deoarece constat că dispozițiile categoric prescrise nu se execută" — sublinia Al. Rioșanu. Ordinul subsecretarului de stat reamintea poliției și siguranței obligația „de a aresta pe orice indisciplinat".

În repetate rînduri, în ședințele Consiliului de Miniștri, Ion Antonescu, alarmat de reacția nefavorabilă pe care samavolniciile legionarilor o trezeau în rîndurile poporului, le-a atras atenția că, dacă nu vor înceta cu abuzurile, va urma, inevitabil, prăbușirea regimului fascist. „Nu admit nici o injoncțiune a nimănui în treburile statului — arăta Antonescu la 14 octombrie 1940. Nu mai admit violări de domiciliu, pentru că inviolabilitatea domiciliului este asigurată prin Constituție. Noi am protestat totdeauna contra actelor arbitrare ale regimului trecut și acum le comitem pe o scară groaznică... Sînt lucruri care trebuie să înceteze, pentru că altfel se creează în opinia publică un curent împotriva regimului..."[7]. Îngrijorarea lui Antonescu pentru soarta regimului național-legionar era întemeiată, el fiind bine informat asupra nemulțumirilor profunde care frămîntau masele populare.

„Primul conflict de anvergură"

Somația pe care Antonescu a adresat-o legionarilor în Consiliul de Miniștri din 14 octombrie de a înceta abuzurile a avut darul de a determina o cristalizare a pozițiilor și de a provoca o confruntare deschisă — „primul conflict de anvergură", cum avea să raporteze Fabricius la Berlin, — între „conducătorul statului" și „comandantul Mișcării legionare". Care erau cauzele conflictului ? În ce constau divergențele ce puneau sub semnul întrebării „unitatea" și „colaborarea perfectă" atît de zgomotos anunțate ?

În politica externă, atît legionarii, cît și Antonescu, erau adepții unei alianțe totale cu puterile Axei. Garda de fier, prin conducătorul său, Corneliu Zelea-Codreanu, încă din 1937 anunțase că, dacă va veni la putere, în 48 de ore România se va alătura Axei. La rîndul său, în vara anului 1940, Antonescu ajunsese la o înțelegere cu Germania asupra orientării prohitleriste a României, după ce el va ajunge la cîrma țării.

În ședința Consiliului de Miniștri din 21 septembrie, Antonescu declara : „Noi mergem sută la sută, pînă la moarte, alături de Axă. Ori triumfăm cu Axa, ori cădem cu Axa"[8]. El și-a dat asentimentul pentru intrarea și staționarea trupelor germane în țară. La mijlocul lunii octombrie, trimisul special al lui Antonescu în capitala Reichului, Valer Pop, primea instrucțiuni să comunice lui Hitler că dorea să adere la Pactul Tripartit[9] încheiat la 27 septembrie 1940 între Germania, Italia și Japonia. Singura diferență în concepțiile celor două grupări consta în aceea că legionarii erau partizanii orientării prohitleriste fără rezervă, în timp ce Antonescu se temea, totuși, de pierderea

---

[5] *Pe marginea prăpastiei*, vol. II, p. 137—163.
[6] Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu. Die Deutsch — Rumänische Beziehungen 1938—1944*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1954, p. 116.
[7] Arh. C.C. al P.C.R., fondul nr. 103, dosarul nr. 8 206, filele 2—4. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 14 octombrie 1940.
[8] *Ibidem*, fondul nr. 25, dosarul nr. 1 074, fila 16. Stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 21 septembrie 1940.
[9] Arh. M.A.E., fondul nr. 71 Germania, vol. 80, filele 322—323.

6. IX. 940 — 23. I. 941

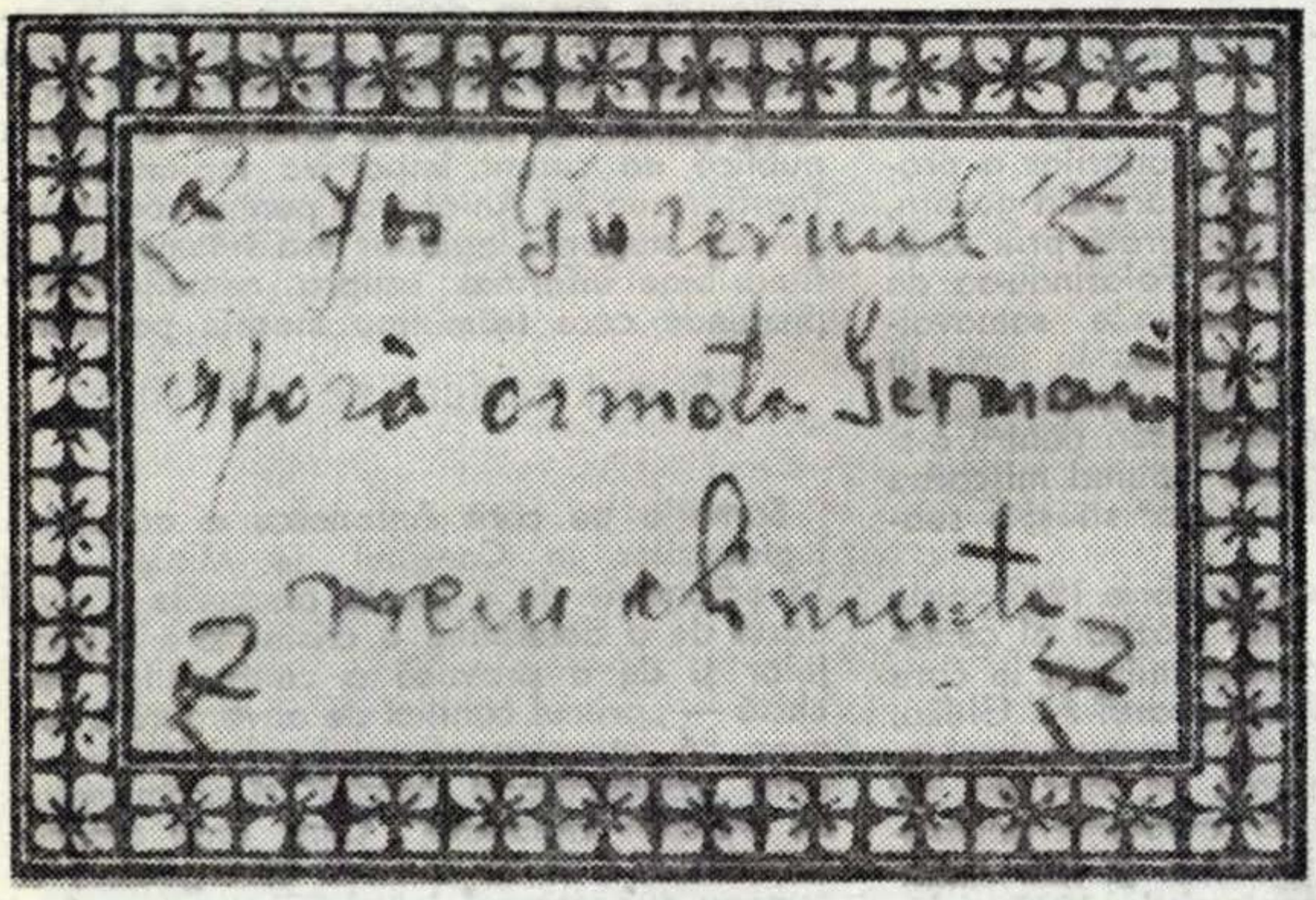

totală a independenței politice și economice a țării.

Cauzele conflictului trebuie căutate mai ales în deosebirile de vederi privind unele probleme ale politicii interne. Garda cerea „guvernare în spirit legionar, guvernare totalitară", „monopolul politic", instituirea, deci, a unui guvern format în exclusivitate din legionari și luarea de măsuri energice pentru curmarea activității oricărui alt partid politic, inclusiv a celor de orientare fascistă. „În România legionară — arăta Horia Sima într-o scrisoare trimisă lui Ion Antonescu la 28 octombrie 1940 — nu mai există loc pentru nici un alt partid, pentru nici o altă grupare. Cine îndrăznește, trebuie să fie sancționat". Horia Sima îl acuza pe Antonescu că nu lua măsuri energice împotriva P.N.Ț. și P.N.L., din contră, acestea erau „încurajate și, în taină, îndemnate să se reorganizeze".

Domeniul în care concepțiile celor doi se aflau în totală contradicție era cel al economiei. Horia Sima, influențat de ministrul german Neubacher, care în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941 s-a aflat mai tot timpul în România, ca „însărcinat special al Germaniei cu problemele economice", insista asupra necesității unor rapide transformări în economie, a unei „revoluții economice". El preconiza aplicarea principiilor economice național-socialiste în România, trecerea la o economie dirijată, după propria-i expresie, și dirijată de către elemente legionare, amenințînd că, în caz contrar, „falimentul se apropie" și „prăbușirea este inevitabilă".

„Revoluția economică" cerută cu atîta insistență de legionari le-ar fi oferit acestora noi prilejuri de îmbogățire pe seama capitaliștilor evrei și români, prin preluarea întreprinderilor acestora de către membrii legiunii. Intențiile gardiștilor au trezit însă îngrijorarea unor importante cercuri ale capitaliștilor și moșierilor, care-și dădeau seama că Garda de fier, puiul crescut de ele cu grijă, hrănit din abundență și ferit de primejdii pentru a putea fi folosit împotriva mișcării revoluționare, amenința să-și devoreze și propriii părinți. Într-adevăr, era foarte greu de stabilit unde și pe seama cui sfîrșeau poftele de jaf și dorințele de căpătuială ale membrilor legiunii.

Cunoscînd incapacitatea și spiritul anarhic al legionarilor și avînd experiența tristă a „comisarilor de românizare" gardiști, ale căror acțiuni aveau grave consecințe economice, Antonescu, reprezentant al burgheziei și moșierimii, se împotrivea din răsputeri ingerințelor cămășilor verzi în economie. El era sprijinit de Fabricius, reprezentantul la București al Germaniei naziste, care era

deosebit de interesată, în perioada respectivă, în bunul mers al economiei românești.

„Personal... nu cred că în acest gingaș capitol și vast domeniu al economiei trebuie să primim elemente care nu au fost verificate" — sublinia Antonescu într-una din scrisorile de răspuns către Horia Sima. El respingea acuzațiile pe care i le aducea comandantul legiunii, arătînd că vinovați de situația grea economică în care se afla țara nu erau alții decît legionarii, introduși la recomandarea lui Horia Sima în administrație și economie. „«Falimentul», d-le Sima, va veni, dar nu din cauza nepriceperii sau relei credințe a generalului Antonescu, ci din cauza faptului că și în administrație și în economie am introdus, la cererea d-tale, elemente care fac ceea ce zilnic semnalează și siguranța, și striațele de alarmă care ne vin din toate părțile".

S-au format două clici în conducerea regimului legionar : pe de o parte clica generalului Antonescu, care se baza pe sprijinul marilor capitaliști și moșieri, pe al conducătorilor tuturor partidelor burgheze, mai cu seamă pe sprijinul cercurilor militare superioare, pe de altă parte conducerea centrală a Gărzii de fier, în frunte cu comandantul său, Horia Sima, sprijinită pe capitaliștii și moșierii cei mai șovini și huligani, care căutau să se îmbogățească și mai mult pe contul capitaliștilor evrei sau „români fracmasoni" și pe bandele înarmate ale organizațiilor legionare.

De la regimul legionar la dictatura militară

„Trebuie unitate în conducere". Dar cine va fi conducătorul?

In scrisorile către Horia Sima, generalul încerca să demonstreze că concepțiile lui erau identice cu cele ale legionarilor, că și el urmărea **aceleași scopuri, dar prin alte metode și într-un alt ritm.** „Generalul Antonescu — arată el — este legat pe viață și pe moarte cu d-voastră... Inima lui bate la unison cu a d-voastră. Sufletul lui simte și dorește la fel cu al d-voastră". Ambițiosul general voia însă ca să înceteze sistemul de „dualitate a puterii" care se întroncse, de fapt, o dată cu aducerea Gărzii de fier la conducerea statului. „Dacă sînt : două poliții în stat ; două justiții ; două concepții și două conduceri politice și economice ; dacă toți se amestecă, dacă toți ordonă și toți intervin cînd vor și cum vor, prăbușirea, în circumstanțele interne și externe în care se găsește țara, va veni vertiginos. Trebuie unitate în conducere. Nu se poate doi șefi de orchestră să conducă în același timp aceeași orchestră" — sublinia Antonescu.

De fapt, în ceea ce privește stabilirea „unității în conducere", vederile generalului concordau întru totul cu ale lui Horia Sima. Problema care se punea era însă cine va rămîne „șeful unic care să conducă orchestra" și să asigure „unitatea în conducere". Horia Sima voia să fie el acela ; la rîndul său, generalul nu numai că nu înțelegea să abandoneze puterea în favoarea legionarilor, dar nu mai voia nici să o împartă cu aceștia. Antonescu cerea legionarilor să-i

acorde „depline puteri" și „deplină libertate în conducere și acțiune", ceea ce ar fi echivalat cu un act de supunere totală din partea Gărzii de fier. Pentru a-și atinge scopurile sale dictatoriale, arată istoricul englez Arthur Gould Lee, Antonescu „avea nevoie de o putere incontestabilă și să nu împartă autoritatea nici cu Coroana, nici cu Garda de fier" [10].

Ceea ce dădea o notă aparte relațiilor dintre Antonescu și legionari, ducînd la agravarea conflictului, erau și anumite trăsături de caracter ale generalului. Milităros și autoritar, cu vădite apucături dictatoriale, dar bucurîndu-se de o oarecare faimă de om integru, Antonescu îi disprețuia pe legionari pentru spiritul lor anarhic, de jaf. El nu avea încredere în conducătorii Gărzii, îi considera incapabili și se arăta plin de aroganță în relațiile cu ei. „În general — arată Ion Gheorghe, fost atașat militar și apoi ministru al României la Berlin — el (Antonescu — **A.S.**) îi trata foarte de sus pe miniștrii, subsecretarii de stat, secretarii generali etc. legionari... Mulți dintre ei evitau să-i iasă în față sau să vorbească cu el... Era vorba de două lumi dușmănoase, care nu se puteau înțelege decît cu multă greutate. Legionarii aveau evidente complexe de inferioritate ; ei aveau aerul unor oameni jigniți și însetați de răzbunare".

Descriind una dintre multele scene ce aveau loc zilnic între Antonescu și legionari, semnificativă pentru definirea relațiilor cotidiene dintre conducătorul statului și conducătorii legiunii în perioada „mariajului", Ion Gheorghe arăta : „Generalul Antonescu a dat în vagonul restaurant al trenului special (pe drumul de întoarcere de la Berlin — **A.S.**) o masă în cinstea oaspeților germani care îl însoțeau. În timpul mesei m-a chemat la el și m-a însărcinat să-l fac atent pe subsecretarul de stat Papanace, care stătea mai spre coada mesei, că în timpul mesei nu se citește ziarul. Am îndeplinit penibila însărcinare fără voie, căci, la urma urmelor, Papanace era totuși ministru ! Acesta s-a înroșit pînă în vîrful urechilor, a împăturit ziarul la loc și l-a băgat în buzunar, aruncînd priviri pline de ură asupra generalului" [11].

O chestiune esențială: părerea Berlinului

Într-o altă conjunctură internațională, conflictul dintre Antonescu și Horia Sima s-ar fi îndreptat, probabil, încă de atunci spre o înfruntare de pe poziții de forță ; în octombrie 1940 ambii „combatanți" au evitat însă să se angajeze pe această cale fără a se asigura mai întîi că se bucură de sprijinul Germaniei hitleriste.

În rîndul cercurilor conducătoare germane existau la acea dată două curente : primul, reprezentat în special de funcționari ai aparatului partidului nazist, ai SS-ului și SD-ului, sprijinea în întregime pretențiile agenturii lor legionare, văzînd în prezența la putere a Gărzii de fier garanția respectării intereselor Germaniei hitleriste și calea cea mai sigură a aservirii complete a României ; al doilea curent, care cuprindea mai ales funcționari ai aparatului diplomatic și militar, considera că Garda singură era incapabilă să asigure conducerea statului și a activității economice fără a se produce perturbări, ceea ce ar fi contravenit intereselor Reichului. Ca urmare, ministrul Germaniei la București, Fabricius, a avut mai multe întrevederi cu Ion Antonescu și Horia Sima pentru a le cunoaște punctele de vedere și a aplana divergențele.

Spre deosebire de Neubacher, care știindu-se pe linia dorită de „mărimile" din partidul nazist, adică pe linia „reglementării național-socialiste" a lucrurilor în România, îi încuraja pe legionari, le dădea sfaturi și se afla alături de ei, ministrul Fabricius, prezent de mai mulți ani în România, era conștient de incapacitatea legionarilor de a conduce economia românească. El considera că Antonescu oferea cea mai bună garanție a respectării acelei ordini în România în care Germania hitleristă era foarte interesată în acel moment. În consecință, rapoartele trimise de Fabricius la Berlin, deși menționau și unele chestiuni în care dădea dreptate legionarilor, erau, în problemele esențiale, favorabile lui Antonescu [12].

„În oarecare măsură — raporta Fabricius la Berlin în ziua de 1 noiembrie — reproșurile față de general sînt absolut justificate din punct de vedere legionar, **altele însă, mai cu seamă cele cu privire la domeniul economic, dovedesc păreri naive în ce privește reconstrucția economiei românești...** În multe probleme generalul mai are păreri învechite și nu ia măsuri destul de energice față de manevrele foștilor conducători de partide și politicienilor, care mereu îi dau de furcă. **În ce privește domeniul economic însă trebuie să ne opunem, în interesul nostru, intențiilor lui Sima și tinerilor săi consilieri... Nu putem permite experimente economice".** În încheierea telegramei sale, Fabricius sublinia necesitatea sprijinirii atît a lui Antonescu, cît și a lui Horia Sima, dar nu unul împotriva celuilalt, ci pentru o „colaborare fără incidente", deoarece, re-

---

[10] Arthur Gould Lee, *Crown against sickle. The Story of King Michael of Rumania*, Hutchinson and Co., p. 27.

[11] Ion Gheorghe, *Rumäniens Weg zum Satellitenstaat*, Kurt Vowinckel Verlag, Heidelberg, 1952, p. 92, 98—99.

[12] Fabricius confirma astfel impresia pe care Antonescu o făcuse generalului V. Tippelskirch, care, după tratativele purtate în zilele de 15—17 septembrie 1940 la București, raporta, printre altele : „Generalul Antonescu se găsește cu mult deasupra nivelului pe care-l are conducătorul legiunii, Sima...". (D.G.F.P., 1918—1945, vol. XI, documentul nr. 75).

marca el, „Garda singură **este prea slabă ca să redreseze viața economică și politică grav atinsă a României, și generalul ne garantează liniște și ordine în România**" [13] (s.n.).

Prima întrevedere Hitler — Antonescu

La 20 noiembrie Fabricius raporta din nou Berlinului asupra celor ce se petreceau în România, semnalînd că „în ultimul timp experiențele diletantiste, lipsa de disciplină și abuzurile de tot felul se înmulțesc în domeniul economic și administrativ. Situația politică și economică a României, precum și interesul nostru ca administrația, comunicațiile și economia să funcționeze, necesită ca tulburările revoluționare în domeniul economic să ia sfîrșit. Am discutat astăzi această problemă cu generalul Antonescu și i-am exprimat temerile mele... Generalul Antonescu mi-a spus că este hotărît să restabilească cu orice preț ordinea..." [14]

Dîndu-și seama că Fabricius, spre deosebire de Neubacher, nu era favorabil intențiilor sale și, probabil, primind indicații în acest sens de la Berlin de la anumiți conducători ai partidului nazist, Horia Sima s-a prefăcut receptiv la indicațiile lui Fabricius, dîndu-i acestuia impresia că a renunțat la cererile sale și că se va supune lui Antonescu. El și-a jucat așa de bine rolul încît l-a convins pe ministrul german, astfel că, la 21 noiembrie, acesta raporta Berlinului că „relatiile dintre general și Sima sînt absolut satisfăcătoare" [15].

În realitate, Horia Sima, care-l considera pe Fabricius principalul obstacol în drumul său spre putere, datorită rapoartelor favorabile generalului pe care le trimitea la Berlin, nu numai că nu intenționa să se supună lui Antonescu, ci pregătise în secret o acțiune extrem de abilă, prin care lovea atît în general, cît și în ministrul Germaniei. Acțiunea pregătită de Sima urma să fie realizată în timpul vizitei la Berlin a conducătorului statului.

După ce a vizitat mai întîi Roma, unde a purtat discuții cu Mussolini și Ciano, la 21 noiembrie 1940, Ion Antonescu a făcut prima sa vizită oficială la Berlin. La dorința cercurilor conducătoare germane, mai ales a conducătorilor partidului național-socialist, el a fost însoțit de aproape toți fruntașii legionarilor, cu excepția lui Horia Sima, care a rămas în țară ca locțiitor al său la conducerea statului.

Scopul principal al vizitei dictatorului român în capitala celui de-al III-lea Reich era de a semna aderarea României național-legionare la Pactul Tripartit, eveniment consumat la 23 noiembrie 1940. România a fost înglobată astfel în blocul politic militar al statelor fasciste.

Regimul legionar care se fălește de a fi și „național" **a aderat la Pactul Tripartit al marilor puteri imperialiste de la Axă și a transformat țara într-un stat vasal al imperialismului german, vînzînd independența națională a poporului român...**

Regimul legionar a adus armata germană în țară sub titlul de „instruire" a armatei române. Însă adevărul este că marii capitaliști și moșieri români au adus armata germană de ocupație pentru susținerea dictaturii lor reacționare, împotriva maselor trudite care pășesc la luptă contra regimului legionar...

Platforma C.C. al P.C.R. din 15 ianuarie 1941

Declarația hotărîtă a dictatorului român că era gata să meargă pînă la capăt alături de Axă a făcut o puternică impresie asupra lui Hitler. Mai tîrziu, Führerul avea să mărturisească Ducelui că „generalul Antonescu, care este un adevărat fanatic, a făcut asupra lui o bună impresie". Istoricul vest-german Hillgruber arată că „deși în cursul primelor întîlniri dintre Hitler și Antonescu marile probleme din Est și din Vest nu au fost discutate sau au fost atinse doar în treacăt, totuși convorbirea din 22 noiembrie... a fost hotărîtoare pentru raporturile viitoare dintre Germania și România. **Din ziua aceea Hitler vedea în Antonescu pe omul de încredere al cauzei comune a Germaniei și României,** acordîndu-i o încredere fără limite, pînă la răsturnarea sa la 23 august 1944" [16].

După vizita la Berlin

Paralel cu discuțiile purtate de Antonescu cu Hitler, Ribbentrop și Keitel, au avut loc convorbiri ale șefilor legionari cu diferiți conducători ai partidului nazist. Potrivit instrucțiunilor prealabile primite de la Horia Sima, **legionarii au cerut, prin intermediul ministrului de externe Mihail Sturdza, înlocuirea lui Fabricius din postul de ministru al Germaniei la București,** obținînd promisiunea că dorința lor va fi îndeplinită.

După vizita la Berlin din noiembrie, Antonescu și-a simțit poziția consolidată, deoarece își dădea seama că a cîștigat încrederea lui Hitler. La rîndul lor și șefii Gărzii de fier primiseră asigurări că Germania național-socialistă nu se baza pe nimeni altcineva în România în afară de legionari. Ca urmare, disensiunile dintre Antonescu și Garda de fier s-au amplificat după întoarcerea delegaților români de la Berlin.

---

[13] D.G.F.P., vol. XI, documentul nr. 269.
[14] Arh. I.S.I.S.P., fondul nr. 10, dosarul nr. 9. G. filele 70—71.
[15] *Ibidem*, filele 69—70.
[16] Andreas Hillgruber, *Lucr. cit.*, p. 114.

Micro arhiva magazin istoric:

Din vremea lui

Alexandru Moruzi Vodă

Ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea concentrează parcă, asemenea unui focar, toate vitregiile de ordin intern și extern cu care poporul român se confrunta de sute de ani. Îndoitul jug al exploatării domnești-boierești și al asupririi otomane făcea tot mai apăsătoare orînduirea economico-socială feudală din țările române, aflate sub regimul politic fanariot. Starea principatelor dunărene și a maselor populare era agravată de faptul că pe teritoriul lor s-au întîlnit, în trecere sau staționare, armatele marilor imperii vecine aflate în război (1787—1792). La toate acestea se adăugau urmările unei secete pustiitoare și ale teribilului flagel al ciumei.

Pe acest fundal sumbru se circumscrie și prezența lui Alexandru Constantin Moruzi în scaunul domnesc al Moldovei și în cel al Țării Românești.

*Descendent al unei familii bizantine, pe care istoricii o consemnează printre acelea care au urmat pe Alexis Comnenul în 1204, cînd a pus bazele Imperiului Trebizondei, Alexandru Moruzi, după cum ne informează „Livre d'or de la noblesse phanariote et des familles princières de Valachie et de Moldavie" (Athènes, 1904), a fost al doilea purtător al titlului de prinț din acest neam. Primul din cei nouă copii ai lui Constantin Moruzi (fost domnitor al Moldovei între 1777 și 1782), Alexandru Moruzi * s-a născut în jurul anului 1750 și a ajuns domn în țările române ca urmare a serviciilor aduse Porții, în special ca ambasador al sultanului la tratativele de pace care au pus capăt războiului turco-austriaco-rus, prin pacea de la Iași din 1792. Prezența lui de două ori pe tronul Moldovei (1792 ; 1802—1806) și tot de atîtea ori pe cel al Munteniei (1793—1796 ; 1799—1801) este o dovadă grăitoare a instabilității domniilor fanariote în acest sfîrșit de veac.*

Perioada de timp de care ne ocupăm era ilustrată de tendința de a menține cu orice preț rînduielile feudale, pe de o parte, și de orientarea producției pentru schimb, care anunța un nou mod de producție — cel capitalist, pe de altă parte.

În acest cadru în care o lume se înversuna să nu moară, iar alta se zbătea în durerile nașterii, însăși cîrmuirea se vedea obligată ca o dată cu eforturile pentru conservarea raporturilor sociale feudale care rămîneau predominante, să manifeste o anumită sensibilitate față de noile stări de spirit care frămîntau Europa, mai ales ca urmare a Revoluției franceze. De aceea,

---

* *Informativ, menționăm că Al. Moruzi, căsătorit cu Zoe, fiica lui Lazăr Rosetti, a avut cinci feciori, dintre care prințul Constantin Moruzi a fost numit mare dragoman al Porții în anul 1821 și, după cum arată aceeași „Livre d'or...", a fost decapitat, din porunca sultanului, după 40 de zile de la instalarea în această funcție, acuzat că a sprijinit cauza revoluției de eliberare a grecilor. Memoria lui este venerată în Grecia, care îl socotește drept unul din martirii luptei sale pentru independență.*

acțiunile pe care le întreprind unii domnitori, printre care și Alexandru Moruzi, împletesc normele feudale, menite să mențină vechea orînduire, cu unele măsuri concesive, mai receptive față de interesele noii clase aflate în embrion — burghezia.

Personalitatea lui Alexandru Moruzi este apreciată de istorici și cu cuvinte aspre, dar și laudative. Foarte meșter în arta de a strînge bani — îl caracterizează Dionisie Eclesiarhul ; speculant asupra nenorocirilor țării, lacom de bani — îl apostrofează A. D. Xenopol, socotind că aceste trăsături îi umbreau însușirile „eminente" pe care realmente le poseda ; un om care putea promite o administrație corespunzătoare speranțelor ce se născuseră în acea vreme — notează Nicolae Iorga.

Aspectele contradictorii ale acestui domnitor, legat prin toate fibrele de trecut, dar și trăgînd cu ochiul pe furiș spre ceea ce în situația de atunci prefigura viitorul, sînt sesizabile și în documentele (provenind din timpul primei sale domnii în Țara Românească — 1793—1796) pe care le reproducem în această microarhivă. Ele reflectă din partea lui Alexandru Moruzi și hotărîrea de a apăra prin toate mijloacele privilegiile domnești și boierești, dar și tendința de a opera unele înnoiri, de a pune cît de cît ordine în viața economică, pe plan administrativ și judecătoresc.

Pretențiile crescînde ale Porții Otomane, propriile interese de îmbogățire, fenomenele pe care le genera dezvoltarea comerțului, marile probleme ridicate de aprovizionarea Bucureștiului și a celorlalte orașe au determinat pe Alexandru Moruzi să se preocupe de situația economică. Astfel, o serie de pitace domnești, pe care le reproducem, oglindesc măsuri ce vizează în primul rînd asigurarea respectării reglementărilor feudale în organizarea și funcționarea comerțului intern, frînarea acțiunilor speculative ale negustorimii, dornică să obțină cîștiguri cît mai mari, precum și ameliorarea aprovizionării populației urbane.

Din alte pitace rezultă preocuparea lui Moruzi de a nu se știrbi regimul fiscal și vamal (de unde impuneri excesive, acțiuni drastice împotriva eludării licențelor domnești privind exportul de vite și cereale, sector în care contrabanda devenise de-a dreptul fabuloasă), care reprezenta principala sursă de venituri pentru acoperirea tributului Porții, în bani și sub formă de furnituri materiale (zaherea), precum și a îmbogățirii Curții domnești.

Altă categorie de acte lasă să se vadă venalitatea și corupția caracteristice aparatului administrativ, de ordine și judecătoresc, precum și încercarea de a remedia unele din viciile sale fundamentale.

Se apreciază chiar, cum o face tratatul de istorie a României, că dacă unele măsuri preconizate de Al. Moruzi (ca delimitarea atribuțiilor judecătorilor de județ și cele ale ispravnicilor) ar fi fost aplicate, ar fi reprezentat un progres. Dar, după cum se știe, orice tendință reformatoare era anihilată de opoziția boierească, decisă să nu renunțe la unul din izvoarele avuției sale — practicile și abuzurile care formau baza întregului sistem administrativ, judecătoresc și fiscal al statului feudal.

*Mai notăm, în încheiere, că măsurile și pedepsele aspre pe care le preconizează documentele ce le înfățișăm cititorului, precum și referirile la soarta celor „obijduiți" dau expresie și dorinței de a apăra pozițiile clasei dominante, dar și îngrijorării față de eventualitatea acțiunilor sociale protestatare ale tîrgoveților și sătenilor împotriva nesuferitelor rînduieli feudale, acțiuni care ar fi zdruncinat înseși temeliile domniei *.*

C. A.

PITAC
[CĂTRE MITROPOLIT ȘI DIVAN]

Io Alexandru Constantin Moruzi Voevod grd. Zemle Vlachiscoe. Fiind înștiințați de mulțimea jalbelor că cea mai mare parte din negustori, pe această vreme de înfrigurare cu care Dumnezeu ne pedepsește pentru prea multele nelegiuiri săvîrșite de oameni caută și soumpesc din zi în zi alimentele necesare omului.

Aceste răutăți negustorești nu-s decît îndemnuri diavolești ale acestui rău voitor al neamului omenesc, care caută aruncarea în brațele păcatului celui mai mare. Ne-am îngrozit că mintea slabă a acestora se lasă să fie tîrîți de diavol prin mărirea prețului hranei oamenilor, numai a strînge averi pămîntești, nefolositoare lumei cerești, să strîngă aur din ultima picătură de sudoare a semenului său. Noi am chibzuit în sinea noastră, zi și noapte. Ne-am frămîntat mintea în toate chipurile și am judecat mult, că trebuie să se puie stavilă scumpetei.

Pentru aceasta Prea Sfinția Ta păr. mitropolite și voi iubitorilor de Dumnezeu episcopilor și credincioși boierilor veliți ai Divanului Domniei Mele, *halea* și *mazilii* măcar că dumnealor *nazirii* epitropiei după datoria ce au a treburilor de obște spre a îngriji a cerceta și a arăta Domniei Mele cele de trebuință hranei omului de ce s-a scumpit și de îndată să fie luate toate măsurile de îndreptare, lucru ceea ce dumnealor nu au făcut, stînd în nepăsare puțin păsîndu-le dacă obștea au sau nu pot plăti

---

* *Documentele reproduse aici au mai apărut în diferite perioade în „Analele Academiei Române", precum și în culegerea „Din trecutul nostru" întocmită de Lumină Popescu.*

costul cerut de acele viperi veninoase și nelegiuiți negustori. Acești efori pe care norodul i-au numit părinți orașului, nume care bine le-ar fi spus tovarăși hrăpăreților negustori, oameni fără suflet, fără milă, căutînd a se îndopa ei și pungile lor din oboseala muncitorului și gîrbovitului român.

Deci Înalt P. S. Ta părinte mitropolit, cu iubitori întru Cristos episcopi și cu toți boierii sus pomeniți, veți lua lucrurile din scurt, cercetînd în fiescare zi pricina măririi prețurilor alimentelor, adică la pîine, verdețuri, carne, ale băcăniei cum și la celelalte felurimi [...]

Cercetările pe care le veți face zilnic la ceasurile împrăștiate vor fi înștiințate și Domniei Mele. În urmă să se facă anafora însoțită și cu părerile dv. cu toate că este vrednică de primirea și pliroforia Domniei Mele, dar aceasta ca o treabă ce este pentru obște.

Găsim de trebuință ca dimpreună cu socoteala ce veți face să se dea nizamul lor cel din urmă în ce chip să se îndrepte. Deci, adunați-vă toți dimpreună la un loc, unde fiind și Vel Aga, să puneți stavilă lucrurilor de hrană a obștei, cîte sînt trebuincioase și trebuința poliției și de obște răle, chibzuiți cu luare aminte într-adînc și cele drepte și au cale întocmindu-le și puindu-le la nizam să arătați Domniei Mele pentru tot *nartul* cel drept ce urmează a se da fieșcare cu ce preț orînduiți, de a se ști păzi îndată, prin catahrisis anume și cu anafora deslușită.

Dacă odată hotărît de dv. prețurile cumpărăturii și ele nu sînt luate în seamă de negustor, de îndată el să fie ridicat cu toată marfa lui de către oamenii Agii, și să nu fie bătut, nici huiduit, dar nici hulit, ci dus în piața de la Curtea Veche ; norodul să fie înștiințat prin baterea tobei și strigătul crainicului. Și cînd lumea s-a strîns, Armașul să aibă lîngă el un vas plin cu gaz să-l toarne pe hainele negustorului lacom de îmbogățire, să-i dea foc, suferind și el usturimile trupului ars, ca sărmanul cumpărător ; chiar d-ar muri veninosul negustor. Iar cel orînduit cu cercetarea în acea zi, fiindcă nu a spus adevărul, în fața lumei să-l atingă cu 200 lovituri fără suflarea Armașului și băgarea la ocnă de îndată .

Așa am poruncit, așa să se facă, ori cărui de rîng, de or-ce ar fi, dacă datoria nu-și va îndeplini.

PITAC LA VEL AGA

Io Alexandru Constantin Moruzi Voevod i Gpd. zemle Vlachiscoe. Am luat Domnia Mea însciințare cum că brutarii din București, după multe vicleșuguri și vinovății trecute ale lor, acum unii își închid cuptoarele și fug și se ascund, și așa din nelucrarea lor și împuținarea cuptoarelor, se pricinuesc lipsă de pînea cea trebuincioasă a hranei populației Bucureșcilor, poruncim : să strîngi pe toți brutarii la Agie ca să le arăți porunca Domniei Mele și să le spui că Domnia Mea le-am făcut atîtea și atîtea musaadale spre ajutorul lor, și la toate ei, făcîndu-se necunoscători, în feluri de chipuri și înmiite ori s-au aflat vinovați în cît de ar fi căutat domnia a face răsplătirea cea dreaptă la vinovățiile lor, pururea erau vrednici de cea mai grea pedeapsă aceea ce cu dreptate li se cădea ; acum dar a o face și aceasta cu a-și închide FURNURILE și a fugi și a se ascunde cu pricină că n-au zahereaua sau că n-au SERMAIA să cumpere zaherea, fără a nu arăta mai înainte și a da de scire la Agie și a pătimi un norod din pricina lor, nu vom mai putea suferi. Pentru aceasta poruncim : D-ta Vel Aga tuturora să le spui să-și deschidă FURNURILE și fiecare brutar pe toată ziua să aibă a scoate pîne de cît mai multe cuptoare se va putea spre îndestulare iar de 2 cuptoare să fie dator negreșit a scoate fiecare brutar... Asemenea trimitem în scire brutarilor fugari că s-a poruncit să fie căutați în București și în toată țara și prinzîndu-i pe unii ca aceia îi vom trimite la ocnă pe toată viața... și cari acum se va fi aflînd dosiți a cărora cuptoare stau închise prinzîndu-i de vor da chezășie că vor fi următori a-și lucra meșteșugul lor și a scoate pe toată ziua în 2 cuptoare să le ia chezășie la Agie. Iar cei care vor spune obrăsnicii, vor da lipsă la cîntar sau vor scumpi pîinea mai cu osebire pe ăst timp, fără milă și multă zăbavă să fie spînzurat în piața de la Curtea Veche.

Să fie ținut în spînzurătoare trei zile necurmate și în fiecare zi barabanciul să bată a se strînge lume, iar crainicul să spună pățania de ce este spînzurat.

PITAC
[CĂTRE ISPRAVNICI]

Mai întîi ne adresăm vouă ispravnicilor ot sud Vlașca, Ilfov, Ialomița și Dîmbovița... sănătate ! Îndată ce veți primi porunca Noastră să aveți a face cercetare acolo într-acel județ, ca să aflați toate vitele măcelarilor din București, ce le fi avînd puse la pășune în partea locului atît cele mari, vaci și boi, cît și cele mici capre, oi și făcînd catastih curat, fără zăbavă să-l trimiteți la Domnia Mea, cu arătare de suma vitelor și unde le-au puse la pășune și ale cui anume!

Și acum mă adresez vouă măcelarilor să căutați să vă părăsiți de lăcomie și de arătări nedrepte și ne adevărate la cîntar, urmînd poruncii și hotărîrii Domniei Mele, a vinde după *nartul* ce vi s-au dat și a îngriji de îndestularea norodului, mulțumindu-vă cu mila ce v-a arătat Domnia Mea, de v-am dat voie a vinde *ocaua* de carne de vacă *cîte 5 parale* ; cum și pentru scaunul de beilic, să vă părăsiți de cererea ce

faceți *a vinde mai mult cu o para, că nu se poate*. Nu fiți necunoscători și nesupuși, că să știți că pe lîngă pedepse ce vă va da, pe toți la ocnă vă vom trimite. Poruncim și d-tale bivvel vist, epistatule al Agiei, adunînd pre toți măcelarii înaintea d-tale, să-i faci să-și vie în fire, că iată Domnia Mea, eșind din păcat, am hotărît :

Măcelarul care se va dovedi pentru întîia dată că a scumpit prețul cărnii sau a dat lipsă la cîntar, fără nici o milă, va fi gîdilat cu 50 lovituri la tălpile picioarelor.

De se va dovedi a doua oară că a căzut în aceeași greșeală, i se va da 50 lovituri la tălpi și 50 la partea moale a trupului ; lovituri fără odihnă, ci una după alta.

Dacă nelegiuitul se va dovedi a treia oară, se va tăia din pielea vitei o jumătate, se va înfășa cu ea trupul necinstitului și lacomului de îmbogățire a măcelarului, lăsîndu-i doar capul neînvelit spre a răsufla. Armașul și ajutorul lui pregătiți din vreme cu cîte o vargă groscioară și mlădioasă, față fiind și un boier de la Divan și să înceapă a-l răsfăța pe măcelar, aplicîndu-i pînă la 250 lovituri ori unde va nimeri, neținînd seamă de părțile trupului. Măcelarul de se va văita, Armașul să-i spună că nu-l lovește pe el, ci pe vita tăiată de ce s-a lăsat a fi vîndută carnea sa cu alt preț decît cel poruncit de Noi. După împlinirea loviturilor taman cîte am poruncit Noi, necinstitul va fi pus într-o căruță ale cărui scoarțe să nu le aibă, ca să-l poată vedea la față toată obștea ; la căruță, în cele 4 colțuri să fie cîte un țăruș, în care să aibă înfipte 4 căpățîni de vită tăiată, iar crainicul să nu se deslipească de căruță, așa pe ulițele și ulicioarele Bucureștiului, pe unde va fi purtat să nu înceteze a striga : *Sînt măcelarul cutare, cine va face ca mine, tot ca mine să pățească*.

Și din căruță vipera veninoasă de măcelar să nu fie dat jos, ci tocmai spre namiază. De se va dovedi că încă va mai făptui, atunci aruncat să fie ca orice criminal la ocnă pe viață.

PITAC
[CĂTRE SPĂTAR]

Io Alexandru Constantin Moruzi Voevod i gospod. Zemle Vlachiscoe.

Vel Spătare — Sănătate !

Fiind înștiințat de un fapt îngrozitor și ne mai pomenit în Țara noastră a lua și căuta pe căi ascunse a jefui stăpînirea, deci avutul obștei Ne am frămîntat cu mintea în toate chipurile cu ce pedeapsă trebuie tratați. Chibzuind mult, am ajuns la buna judecată că fapta acestora cu uciderea de om este foarte asemănătoare : Să te îmbogățești pe spinarea stăpînirei este grozăvie mare. De aceea pedeapsa ucigătorilor să o dăm și acestora ; pentru aceasta : Poroncim.

Răilor acestui fapt atît de mare, sărăcind stăpînirea prin neplata vămilor, lucru ne mai pomenit la noi, să li se mîngîie părțile moi ale trupului și să li se gîdile tălpile picioarelor pe fiește zi cu cîte 50 lovituri cu varga mlădioasă de oțel ; la caz de lipsa vergii, cu vîna de bou sau cu gîrbaciu.

La această grozavă zi a răi voitorilor cum și la cele ce vor urma în vreme de 20 de zile, va fi față pe lîngă Armașul care le vor da loviturile și un logofăt al Spătării spre a se încredința de adevăratul număr al mîngîierilor.

Ca hrană în vremea alintărilor nu se va da decît turtă nesărată și necoaptă făcută din făina ce voiau s-o treacă vama, înșelînd stăpînirea.

În cea din urmă zi de suferință, pe cap și față li se vor turna cîte un găvan de făină, ca la măscărici și vor fi duși în tîrg. Barabanciul va suna, iar crainicul cu glas tare va spune la lume fapta netrebnică a acestor răi voitori și cine va voi să facă la fel, tot la fel vor fi alintați.

După aceasta cu străjeri, Numbașirul și omul armășii îi vor duce la fiecare vamă din Vlașca, și la fiecare străjuire vor fi alintați cu cîte 50 lovituri, unde va voi Numbașirul, ca să vadă toți fapta lor și să nu cadă în aceeaș greșeală.

Și după ce vor fi plimbați pe la toate vămile din această parte a județului să fie aruncați în Ocna Telega pe viață, că și ăștia-s ucigași...

PITAC
[CĂTRE BOIERI ȘI DREGĂTORI]

Noi Alexandru Moruzi, Domn al Țării Românești, vă facem înștiințare pentru rîndul judecăților norodului de obște care este treaba cea dintîi și datoria fieștecăruia dregător ca Domnia Mea pe lîngă toate altele a Ne ocupa îndeaproape de treaba judecăților, orînduindu-se judecarea lor mai grabnic voind mîntuirea și dreptatea norodului. Logofeții Divanului Domniei Mele să zorească scrisul hotărîrilor și să nu mai aștepte a fi mîngîiați cu sfănțuială. Să piară urîtul obicei de jecmăneală a norodului după cum sîntem înștiințați chiar personal.

Noi aceasta urmăm și o facem fără de pregetare cu cît mai vîrtos se cade. D-voastre boierilor și dregători ai Domniei Mele să vă interesați în mai de aproape a vedea din ce pricină jalbele nu au o rînduială cuvenită a se judeca la soroc și de ce atîta nelegiuire pă sermanii jeluitori, că ieșind din

maidanul Divanului își îngrădesc chipul cu semnul sfintei cruci zicînd : Bine că scăpai cu atît, că de mă mai țineau, despuiat rămîneam și de straele de pe mine.

Vedeți-vă de treabă, nu vă țineți numai de taifasuri, de fumat și alte năzdrăvănii ; sau cînd judecați nu vă lăsați a fi furați de somn, dormind cu ochii deschiși iepurește și așteptînd a fi împinși de cel din dreapta sau din stînga deșteptîndu-vă spre a hotărî cele spuse de pîrîtor. Nu lăsați pe acei flecari apărători a bate apa în piuă clănțănind cîte e în lună și stele ; retezați-le din vreme vorbirea și țineți-i strîns în frîu dacă îi vedeți pologhind vorbe de prisos. Ne vom scîrbi amarnic și Ne vom turbura rău, dacă vom auzi întîmplîndu-se iarăș asemenea isprăvi în judecarea jalbelor. Înlăturați lenevirea, ridicați-vă, cercetați și răscoliți condicile cu sorocuri ca să nu mai vedem maidanul Divanului taman ca la tîrg plin de căruțe cu cai deshămați și stăpînii lor lîngă ele, pentru că a mai pătimi norodul din pricina întîrzierii și a nesilinții divaniților, la treaba judecăților este neomenesc. Nădăjduim Domnia Mea ca să auzim dela d-tale Caimacanule și dela d-voastră boierilor judecători ce vă avem orînduiți la Divan că ați adus la îndeplinire poruncile Mele. Și mai poruncim d-tale Caimacanule că după nizamul ce v-am dat pentru rîndul obicinuitului havaet al serviciului Logofeților, să se facă catahrisis și să se păzească buna orînduială, să însemnezi cu condeiul Domniei tale dedesupt, ceea ce este cu cale a da celui ce cîștigă dreptatea păzind dreapta cumpănă după ființa și felurimea pricinei. Așișderea și la departamenturi să se urmeze : cel I-iu dintre judecători să însemneze în fiștecare carte havaetul Logofătului.

Și așa să curgă treaba cu lesnire, fără zăbavă și cu dreptate, după cum poruncim și fiți sănătoși.

PITAC
[CĂTRE VEL LOGOFĂT]

Ne am înșcințat Domnia Mea că la treaba condicei judecătorești care o avem Domnia Mea orînduită cu Logofeți condicari într-adins se face mult cusur neurmîndu-se ponturile și povățuirile Domniei Mele cari pe larg și cu bună orînduială sînt coprinzătoare prin cărțile de condicărie ce le trimet ori pentru nizamuri ori pentru orînduieli în judecăți, ori pentru alte trebuincioase pricini de obște și în parte care sînt numite în domneasca Noastră carte.

Dumneatale Vel Logofete Ne înscințați de este aceasta din lenevire și nepurtare de grije a condicarilor că nu face slujba cum este orînduită sau din pricina ispravnicilor că nu dau poruncile cîte vin a le trece. Vom trimite întradins să cerceteze și cînd nu le vom găsi așa cum trebuie, să sciți că nu le vom trece cu vederea. Pe lîngă acestea să sciți că judecătorul nu este slobod numai cu scirea și voia isprăvnicească a lipsi din treaba judecătoriei și a merge cu pricina de treaba sa la alt județ sau a se afla șezător într-alt județ, ci judecătorul să se afle nelipsit în județul unde este rînduit și la locul sciut ca și jăluitorul să scie unde să tragă și unde să-l caute și treaba judecăților să se caute necontenit. Iar cînd va avea trebuință de a merge undevași într-alt județ va însciința prin d-lor veliți Logofeți aici la Domnia Mea și cu scirea și porunca Domniei Mele va face urmare. Peste aceste toate, mai vedem la pricina soroacelor celor ce se judecă acolea, un cusur că nu se urmează porunca care totdeauna este dată, spre a da adecă ispravnicii sau judecătorul la toți cei ce n-au rămas odihniți pe judecata de acolea și se cer la Divan, soroc înscris cu zi orînduită cînd s-a pus amînarea unor părți soroc să se afle la Divan și pururea ne supărăm dintr-aceasta cînd vedem pe jeluitor întorcîndu-se în deșert făr de nici o luminare și dovadă în scris dela D-voastre sau dela judecător. Încă unii Ni se jeluiesc că au venit cu porunca Domniei Mele la d-voastre de v-au arătat-o și nici o căutare nu ați făcut pricinei, avînd și chiar porunca Noastră în mîinile lui, lucru care ne turbură în vreme ce Domnia Mea pentru aceasta avem orînduiți într-adins judecători osebiți de ispravnici, cu lefi din Visteria Domniei Mele ca să culeagă cu lesnire și făr de zăbavă căutarea pricinilor de judecăți ale norodului, să nu-și piarză locuitorii vremea, ducîndu-se și viind de cîte 2, 3 ori.

Drept aceea poruncim ca nu numai să lipsească acest cusur și a fieș-căruia pricină să se caute, ci și cînd vin locuitorii ori către d-voastră sau către judecători cu porunca Noastră de aici, ori fără de poruncă, să-i primiți cu fața blîndă, să căutați pricinile lor cu luare aminte și pe cel cu drept să-l îndestulați, cum și pe cel ce n-are dreptate să-l faceți cu cuvîntul să înțeleagă și însuși el, fără de alte dojeni sau ocări, avînd fieș-care judecător cugetul său și mîinile sale în tot chipul curate și chibzuindu-și mintea cu scumpătate, să nu greșească la hotărîrea dreptății, nu numai la

pricini mari, ci și la cea mai mică și la toți într-un fel ; nici să se prelungească oamenii cu pricinile de judecăți cu zile îndelungate pierzîndu-și vremea la curtea ispravnicilor și a judecătorului. Fiind-că după cum zicem, pentru aceea avem judecător osebit orînduit numai pentru această treabă, ce încă și bună cuviință trebue a se păzi în ceasul ce se caută.

Așișderea și cei ce au A FACE APELAȚIE la Divan pentru datorii și pricini de judecăți să nu se ție închiși la grosurile d-voastre, ci de este bănuială că va dosi și nu va veni la soroc să se dea pe chezășie ca să fie slobod a veni la Divanul Domniei Mele.

Toate aceste cîte poruncim într-această carte și cîte se cuprind în cartile condicarilor, să le arătați și să le faceți cunoscute și judecătorului precum și condicarului, ca să le urmeze negreșit.

După ce veți ceti atît d-voastră și judecătorului i condicarului cartea aceasta, poruncim să se treacă și în condica județului întreagă și să avem răspuns.

PORUNCĂ LA DUMNEALUI VEL SPĂTAR I VEL AGĂ

Cinstit și credinciosul boierul Domniei Mele, dumnea-ta Ianache Văcărescule și dumnea-ta Constantin Filipescule bi Vel Vist, epistatule al Agii sănătate ! Fiindcă scopul și voința noastră este a petrece fieș-care locuitor al țării Domniei Mele în odihnă, nu numai despre ale nedreptății și supărării, ci și despre hoți și făcători de rău a fi fără nici o grijă și a nu se bănui nimeni cu cît mai vîrtos cu cît orășenii bucurescenі, cari fiind locuitori aproape de scăunul Domniei Mele, se cade a fi fără nici o temere despre oameni răi ! De aceia dar, nu vom suferi nici de cum a auzi cum că în mijlocul Bucurescilor, aci lîngă noi, într-atîtea și atîtea caraule și zapcii, s-au călcat de hoți casa cutăruia ori s-au jefuit și s-au furat lucrul cuiva și nu s-au prins cei vinovați sau alte *ataxii* s-au făcut. Deci între alte folositoare *obștei*, cari gîndim cu ajutorul Marelui Dumnezeu a le pune în faptă socotind și pe aceasta : a pune la orînduială ce trebuie străjuirea orașului Bucurescilor pentru odihna obștei, de ori-ce fel de furi, cari ar căuta să fure din oraș lucruri sau ori-ce și să iasă afară.

Aflînd Domnia Mea că și înainte de Noi condicile Divanului vorbind, porunci au fost date ca și de Noi, ca numărul carauelor să fie înmulțit, lucru ce ca și azi s-au făcut, dar numai în condică și nici decum în ființă ; iar banii datoriți celor lipsă s-au sfeterisit în pungile pe care din ai nostru proest nu voim a-i numi fiindu-ne scîrbă de niște oameni lipsiți de mîndria și cinstea ce trebue a și-o păstra ca om, nu ca rang.

Mai aflînd Domnia Mea, că furturile s-au înmulțit din pricina lipsei de caraule, mulți în loc a fi întrebuințați acolo unde le e datoria, sînt ținuți ca slugi pe la casele zapciilor cum și a altor mărimi dela Agie (poliție) lipsind astfel orașul de pază.

Domnia Mea, am chibzuit și astfel am hotărît a se face, dela opincă la Vlădică :

1) *Dumneata Vel Spătare la toate străjile, cîte sînt orînduite în locurile trebuincioase pe margine, să așezi caraule după orînduiala ce este făcută mai dinainte, oameni vrednici și harnici de pază, pentru cari să porți d-ta grijă ca în toată vremea nelipsind a fi orînduiți slujitori deplini, cari să stea nepristant la locul străjei cu bîta în mîini deștepți toată noaptea, iar să nu se risipească încoace încolo după năravul lor a zăcea prin cîrciumi. Să cerceteze întrebînd pe toți cei ce intră și ies din Bucuresci : Cine este anume ? orice boier mare, ori mic, veri cine ar fi, de orice treaptă, cum și pe însuși Măria Mea are să ne întrebe cînd vom fi tiptil și dela fieșcare trecător de obște să aibă a lua răspunsul cine este anume, care cu aceasta nu se cade cinstea nimănui a răspunde caraulei că este cutare boier... sau cutare om, în vreme ce înșine Noi ne dăm la cercetare caraulei ; iar care va face tăcere la întrebarea caraulei și va fi calabalîc de răsvrătire, fără nici o întîrziere caraula să-l înhațe și cu voia ne voia lui, să fie adus la Agie.*

2) *Tot felul de oameni, negustori, iznaf străin sau pămînteni cînd vor voi a se duce unde-va să ia teșcherea de drum dela dumneata și să nu se ia mai mult de fiecare teșcherea decît numai 2 parale ; logofătul care scrie aceste teșcherele îi sînt destui bani pentru cîteva slove ce scrie și mai mult să nu se cuteze a lua, că de vom dovedi aspru îl vom pedepsi.*

3) *Așișderea și d-ta Vel Agă să întăresci caraulele dinlăuntru tîrgului, la toate locurile obicinuite ale ocolului d-tale, cu oameni harnici și vrednici de slujbă pe cari pururea să-i cerci și d-ta fără de veste, dă străjuiesc sau zac prin cîrciumi.*

Noi am putut vedea pe mulți, amorțiți prin cîrciumi, moțăind în fața unui pahar

cu vin, pe alții răzămați în bîta ce o au cu ei, vîrîți într-un ascuns al zidului unei case, dorm da-npicioarele, pe alții, ceva și mai dehaia, am găsit vărît într-o magazie și printr-o spărtură a scîndurilor răcnea din toate băirile inimei : Te văd, te văd. *Pe cine o fi văzut el, nu ne putem da cu seama, căci știm, Noi am trecut pe lîngă magazia aceea cu mare sgomot, și nu numai că nu ne-a văzut, dar nici nu a auzit sgomotul ce-l făcea pașii noștri.*

Pentru aceasta Noi poruncim că de azi încolo, caraula de noapte să înceteze a mai striga : *Te văd, te văd,* și mai bine pe tiptil a vedea fără a se da de gol că vede și nu vede pe nimeni.

PITAC LA CAIMACAN ȘI AGIE

„Cinstiți și credincioși boieri ai Domniei Mele Alexandru Calfoglu biv vel clucer caimacan și biv vel aga, sănătate !

Vă facem în știre că în vreme ce domnia are orînduite atîtea și atîtea capitănii cu o mulțime de slujitori i de poterași pretutindenea și la fiecare județ și capitala Bucureșci pentru paza și străjuirea de hoți și de oameni răi, încît nici o țară nu are atîtea poteri și atîta mulțime de oameni la treaba aceasta, a auzit Domnia Mea cînd la un loc, cînd la altu, cete de hoți și de oameni răi ivindu-se pe aici, pe colea și umblînd prin mijlocul atîtor slujitori ai agiei și poterași, care avem orînduiți, aceasta ne aduce multă turburare și neodihnă care nu urmează din alt fără numai că nu sînt căpitanii la treaba lor cu toți slujbașii și poterașii deplini, pentru că pe unii îi provaliscesce cu ispravnicii de îi fac oameni ai lor, de care-i au slujitori, ce sînt orînduiți pentru treaba hoților și nu are cine să îmble după hoți ; iar alții căpitani și pentru interesurile lor, nu-și țin pe toți oamenii în slujbă, metarhisîndu-i la alte trebi și alte slujbe ale lor.

Ba la agie, am auzit, ba le iau și bani, lăsîndu-i slobozi rămîind la slujbă numai cîte doi-trei ; alții nu-i au deloc și așa numai cu numele sînt atîți străjeri și poterași, fără a fi la slujbă și la treabă. Pentru care chibzuindu-ne, într-adins am trimis din spătărie un zapciu cu catastih anume dela visteria Domniei Mele de suma străjerilor și poterașilor ce sînt și cu cărțile mele deschise către polcovnici și către căpitani care cetindu-le veți înțelege pe larg.

De care poruncim D-voastră strașnic, ca după catastihul visteriei ce se trimite, să faceți căutare și cercetare și să-i îndatorați, ca atît ispravnicii cît pe toți căpitanii mai întîi a-și face slujitorii deplin fieșcare la poziția lui, și al doilea nici ispravnicii să nu ia mai mult pe străjeri și potera și dela treaba ce sînt orînduiți a străjui și a prinde hoții. Nici căpitanii să nu se cuteze mai mult a-i metarhisi la alte trebi și interesuri ale lor, sau a le lua bani, ci pe deplin pururea să-i aibă la treabă și străjuirea hoților".

PREA ÎNĂLȚATE DOAMNE,

Înștiințăm Măriei Tale, că la închisoarea pușcăriei se află liude doi, anume Barbu și Ienache ot tam trimes de d-lor Ispravnicii acelui județ cu examen de la 14 ale acestei luni, prin care li se arată că în trecutele păresimi nemerind la cîrciuma satului un Adam ot satul Ghițiora dintr-acel județ și scoțînd vorbă că a cumpărat un rîmător, numitul Parcălab a trimes pe un săitean să-l cheme spre cercetare, că de va fi cumpărător fără sinet dela Agie să-l zatignească a nu cumpăra și întorcîndu-se, trimes cu răspuns de nesupunere. S-a invitat numiții amploeați că ei-l va aduce și acel Adam nici lor nesupunîndu-se a merge i-a dat două gîrbace peste cojoc și fără de voie l-a adus la Agie unde fiind cercetat l-a lăsat de s-a dus, dar ori dintr-acele două gîrbace, sau că va fi fost bolnav de mai nainte, cum se [arată] la ispravnicescul examen, pliroforisindu-se și dumnea-lor dela unii din locuitori, ce s-a întîmplat și a văzut la acea cîrciumă, nu se știe că peste șase zile omul a murit. Față fiind și Stoica femeea mortului la cercetare se împotrivi acestui examen și scoase foae scris și iscălită de un popă Ioan duhovnicul ce l-a spovăduit și l-a precistuit pe cel mort, i de un Iene Barbierul ce l-a căutat cu doftorii, i de un Radu săteanu ce l-a scăldat și de un Radu logofătul ot tam, care dau tacrir că au văzut pe mort strivit la trup în multe locuri și la boașe și la șolduri și cum că la spovedanie s-ar fi marturisit duhovnicului că moartea i se trage dela oamenii Agii.

Noi însă după ce i-am pus față în față, a născut că amploiații Agii n-au nici o vină și că după pravilă negăsindu-se vină, urmează a se slobozi cei doi amploiați ai Agii ca nefiind vinovați. Ceva mai mult numbașirul a fost prin marafetul tuturor și n-a găsit vină celor dela Agie. Noi îi găsim nevinovați și fără nici o greutate pe sufletul lor. Măria Ta veți da dreapta hotărîre.

[PORUNCĂ]

Io Alexandru Constantin Moruzi

Cu multă sfințenie am citit cele cuprinse în anaforaua de aici alăturată și chibzuind

în sinea Noastră, am ajuns să judec : Este adevărat că această ramură de slujbă a stăpînirei numită Agie a fost făcută ca prin asprime şi chiar prin bătae să poată stîrpi pe răii voitori, pe furii nelegiuiţi de avutul oamenilor, cum şi pe îndărătnicii de nerespectarea poruncilor stăpînirei. Cu toate că pravila şi chiar Noi am poruncit că cei de sus pomeniţi cum şi alte soiuri nărăvaţi în răutăţi să fie mîngăiaţi cu blîndeţe la părţile moi ale trupului şi gîdilaţi cu varga de oţel mlădios la tălpele picioarelor, totuşi sîntem înpotriva înghesuelei capetelor celor vinovaţi de zidurile Agiei, de călcare cu picioarele i de multe alte marafeturi născocite de amploiaţii Agii, căci din acestea se poate trage moarte.

Deci nu spunem ca la Agie să piară bătaia, dar să nu se omoare. Din anaforaua înaintată Nouă cu privire la îndărătnicul Adam Manole că i s-a alintat cîteva gîrbace şi astea peste cojoc, nu putea să i se tragă moartea şi credem cu temei din pricina vre-unei boli de care suferea cu mult înainte, venindu-i sorocul morţii după 6 zile dela cele întîmplate.

Nimic nu Ne miră mai mult din toate astea decît cum s-a putut ca Duhovnicul să spună cea ce a mărturisit un muritor, cînd canoanele bisericeşti pe care le trebuie să le ştie sînt cu totul oprite.

Noi le socotim ca născociri pentru care nici să nu se mai facă nici o cercetare în această privinţă. Ne crezînd că un Duhovnic să facă o asemenea faptă înpotriva canoanelor.

Deci, toţi fiind nevinovaţi cu privire la moartea lui Adam Manole poruncim ca bănuiţii ce sînt închişi, de îndată să se sloboadă.

Aşa am zis, aşa să se facă şi toţi să tacă.

PREA ÎNĂLŢATE DOAMNE!

„Cinca a fost polcovnic la Vîlcea prin jalba ce a dat-o arată că avînd o fată a sa ar fi căsătorit-o după un Florea sin Diaconu Barbu, comisar din jud. Argeş, june fiind şi după trei săptămîni aruncîndu-i pricină că nu ar fi găsit-o întru curăţia fecioarei, muncind-o cu casne înfricoşate, de au rămas şi la boală a trimes-o acasă la tată-su cu mare necinste. Se roagă a-şi avea dreptate ; întru a căruia jalbă trimiţîndu-se numbaşirul că să meargă şi prin scirea ispravnicului de judeţ şi să ia pe Florea.

Şi aducînd aici am cercetat pe amîndouă părţile şi am văzut la mîna lui Cinca deosebită carte de judecată a fratelui Episcopului Sevastie Chiru de cercetare ce a făcut cînd se afla la Rîmnic tot pentru această pricină cu leat 1792 Iulie 15 în care cu mărturie arată că după două săptămîni dela căsătoria lor, aruncîndu-i acest ponos că nu a găsit-o întru curăţia fecioarei *ar fi băgat-o în lanţ de gît şi în fiare şi în acest fel a ţinut-o 10 zile, bătînd-o în toate zilele de moarte ca pe hoţi şi înfricoşîndu-o că va să o împusce de nu-i va spune vre-un nume de om cu care a păcătuit, şi aşa ea speriindu-se de moarte a arătat pe un Mihai Gosa ot Otesani, şi spuind acest nume de om, a pus-o pe un cal şchiop, şi a trimis-o la trei săptămîni acasă cu multe hule şi vorbe proaste, pe care Mihai Gosa trimiţînd de l-au adus faţă, a făcut cu totul tăgăduire cu însuşi Florea faţă şi arată că nici au dat bănuială la unul ca acela fiind om trecut de vîrstă, şi mai cu seamă bolnav neputincios.* Şi întrebînd pe Florea ce răspunde şi pentru aceasta ce a pătimit soţia lui, nu tăgădui, fără nu mai zise că părinţii lui i-ar fi făcut aceste chinuri, iar nu el ; iar pentru că nu s-a găsit soţia întru curăţenie şi acum tot asemenea arată. Cinca a spus dacă nu a găsit-o întru curăţia fecioarei, trebuia de a doua zi să o fi trimes-o la părinţi, şi făr de a nu ocărî şi a o necinsti, iar nu după trei săptămîni şi cu atîtea casne şi munci înfricoşate, de azi zace la pat. Că a arătat pe acel bătrîn, a fost ca să scape de chinuri, care nici pe vite nu le-a chinuit cum a chinuit pe fata lui."

După cîteva zile din cauza chinurilor, sermana femee fu găsită fără suflet în mijlocul grădinei părinţilor sei, unde nu se auzea de cît cîntul fermecător al mierlei sub mîngăierea umbrei plăcută şi la adăpost de vînt ; pierdută în sînul unei îmbrobodişi de albăstrele micşunele, lăcrămioare şi alte multe flori acoperită şi îmbrăţişată de ele ca pe o soră a lor.

PITAC
[LA ANAFORAUA DE MAI SUS]

Citind anaforaua Înalt Sfinţii Sale Mitropolitului Nostru faptă ne mai pomenită şi fără suflet a unui oarecare Florea cu fata lui Cinca fostul Polcovnic, Ne-am îngrozit şi cutremurat la fapta acestuia netrebnic, numit om. Noi chibzuind în sinea Noastră, am tot judecat mult ce pedeapsă să-i dăm, şi am putut înjgheba nu a fi ucis dintr-o

dată, adică a scăpa de suferință iute, ci cum a chinuit pe femeea lui, așa merită și el. Deci poruncim : Să se lege ferecîndu-se în lanț de fer, legătura lui să fie în așa chip, ca mîinile, grumajul și genunchii cu restul trupului încovoiat să formeze un ghem. Cine va căuta să pue o vorbă bună în partea lui de îndată fără altă poruncă să-l lege pe acela, făcîndu-l și pe el ghem, ori ce rang ar avea.

Mîncare, băutură sau alte nevoi așa să le facă, cătușa să nu i-o desfacă nici mort fiind.

Din duminică în duminică, vreme de o lună să fie dus în piața Curtea-Veche, barabanciu să-și înstruneze bine toba, bătîndu-o cu tărie, iar crainicul să nu înceteze a striga cu glas tare fapta mișeleasică săvîrșită cu muerea lui de acest Florea.

După o lună de ținere la Agie, să fie dus la Ocna Telega, așa cum este legat „ghem", ne fiind descătușat nici mort ci cu cătușele să fie îngropat acest netrebnic chinuitor față de femeea lui.

PREA ÎNĂLȚATE DOAMNE,

După jalba ce au dat Înălțimei Tale Ioan Holtea din jud. Argeș, arătînd că tatăl său se află slujitor de scaun cu pecetluit domnesc și el este holtei cu capul, neînsurat și nedespărțit de casa tătînes-o, că ar fi jeluit la Isprăvnicie, că are pe capul lui mai multă dajdie decît ceilalți de obște, ispravnicul întîi l-a prădat cu tal. 11,60, apoi l-a dat cu un *liude* la satul său Isbășeștii, l-a băgat la gros, în care vreme i s-au răpus și un cal ce l-a avut. Cerînd la Măria Ta ca să-i dea dreptate și fiind orînduită la mine a cerceta pricina aceasta, am dovedit : Am fost la visterie ca să văd cele de cuviință și am văzut că la *cetvertii* seamă este pus la extract deosebit cu un liude, asemenea și la *haraci*, iară de la *zaherea* este dat cu satul Isbășești, și deci nu este cu mai multă dajdie după cum ar merita și ne mirăm dece nu se ia măsură ca aceste flecării de oameni fără nici un căpătîi, umblînd toată ziua besmetici după cîte și cîte năsdrăvănii, povățuiți și nărăviți numai în răutăți și în a sparge casele liniștite al oamenilor.

Cererea făcută Măriei Tale este împotrivă, nu numai a plăti dajdie mică ca unul ce nu are nici o greutate, ba mai mult, voește a nu plăti nici un harac, ci a se limfăi rîzînd de alții. Socotim că tuturor acestor holtei dajdiile să fie mult mărite și la nesupunere chiar întemnițați, ne fiind acești oameni de nici un folos, atît nouă ca oameni, și nici țării, căci sînt pomii fără roade.

Prin această anafora așteptăm Înalta hotărîre a Măriei Tale, cum să urmeze cu acest soi de oameni.

PITAC
[CĂTRE VEL-VISTIER]

Poruncim Domnia Mea dumitale vel-vistierule după pliroforia ce dai Domniei Mele, să se înmulțească dările tuturor holteilor, oameni fără obraz.

Din cele înștiințate Nouă, reese că dăjdiile ce s-au pus lor, s-au pus ca ale obștei ; Ne mirăm cum Visteria i-a lăsat pe holtei nehărăciți cu mult mai mult. Soiul acestor oameni, plopi fără floare, crescuți numai pe spinarea altora, hrănindu-i și aducîndu-le felurite bunătăți de cele lipsite de îngeri, ne fiind folositori nici pentru ei înșiși, da nici pentru țară. Altă dorință ei neavînd de cît a-și petrece vremea în hai-hui și a-și face de rîs de cel care muncește din greu pentru a-și susține casa și spuza de copii ce-i au. Noi chibzuind mult în sinea Noastră, socotim că a fi holtei, tot una este cu a fi rușinea rușinilor oamenilor, cum am zice, *hîrb de vase spurcate*.

Sfătuind și cu boierii Țării, am hotărît : Fie-care holtei să fie pus la o dajdie de 100 taleri pentru holteire, peste celelalte dăjdii ce se dau de obște. Să se dea un răgaz de 6 luni spre a se căpătui ; la caz de nu se căpătuesc luînd fată sau femee legitimă, să fie scoși, odată pe săptămînă la muncă de drumuri, iar odată pe săptămînă să fie duși a munci pentru cei cu copii mulți.

Duminica și sărbătorile, în ceată să fie duși la biserică, spre a-i vedea lumea și în batjocura copiilor. Cei din capitala scaunului Nostru Domnesc de se va dovedi vreunul că se preface sau chiar că este bolnav, de îndată să fie dus la spitalul Nostru dela Dudesci, așezat într-o cămară osebită de ciumați ; iar dacă locurile nu vor fi încăpătoare pentru acești bolnavi, sau prefăcuți bolnavi, să li se facă colibe pe cîmpia Vitanului lîngă apa Dîmboviții ; păzitorii lor grijă să aibă de două ori pe zi să-i ude strașnic la cap cu apă rece, în acest chip vor scăpa de înferbînțeala ce au în cap și se vor limpezi la minte.

Asemenea să se facă și cu cei din districtele îndepărtate de scaunul Nostru Domnesc.

Dacă se va dovedi vr-unul numai din holtei că a fugit sau furișîndu-se de poruncile Noastre, apoi toți holteii să fie adunați și intemnițați la Plumbuita fără osebire de rang sau avuție.

Așa am poruncit, așa să se facă și să fiți sănătoși.

Un anonim din Cîmpulung Muscel ne trimite

O scrisoare inedită a lui I. HELIADE RĂDULESCU

„Trimit alăturat ca ecou al articolului d-lui G. Potra, din nr. 7—8/1968 al revistei „Magazin istoric", o scrisoare inedită a lui I. Heliade-Rădulescu, pe care am descoperit-o între hîrtiile mele mai vechi, dăruită mie pe vremuri de un fost elev al meu, al cărui nume i-am uitat. Scrisoarea, adresată unui tînăr, e foarte importantă pentru concepţia lui Heliade relativ la învăţămînt şi cultură. E originală şi inedită, putînd fi predată Academiei Române pentru dosarul cu acte al lui Heliade."

Cu deosebită consideraţie
Un profesor pensionar

N.R. Am primit scrisoarea ce ne-aţi trimis-o şi — omagiindu-vă gestul — ne permitem s-o inserăm alăturat. Cu voia dv. o vom păstra însă în colecţia noastră. Astăzi, cînd orice document original şi mai ales inedit este preţuit cum se cuvine, gestul dv. ne onorează. Vă adresăm mulţumirile şi urările noastre cele mai calde.

Deşi scrisoarea lui Heliade reflectă un anume punct de vedere îngrădit faţă de ştiinţele sociale ale vremii sale, totuşi opiniile ilustrului om de cultură cu privire la necesitatea însuşirii ştiinţelor naturii sînt de reţinut, după cum şi îndrumările ce le dă pentru pregătirea cît mai temeinică a viitorilor intelectuali.

Amatul [dragul] meu Costache[1]

Cu mare mulţumire am priimitu scrisorea d-talle din 24 Decem. trecute, din preună cu a d-lui Boierescu[2]*. Îmi pare bine căce ai astfel de amici şi te aduni în dilele [zilele] de recreaţio cu d. Grădişteanu*[3]*. Te bine cuventu, copilul meu pentru sciintele ce ţi ai alesu a urma; Tote sciinţe esacte şi folositore sciinte adeverate. Amat [drag, dragul, dragostea de... n.n.] pentru filosofia anse [însă] şi economie politica să nu ţi pierdi timpul mul [mult] căce unde audi [auzi] de sisteme şi de doctrine acolo nu e adeverul, [.] Pentru Matematice nu a fostu nici o dată luptă, căci adeverul e unul.*

De vei asculta filosofia şi economia politică, ascultă numai ca să aibi o idee iar nu ca să devii fanaticu pentru nisce păreri sau umbre de adevĕruri. Peste un anu de voiu trăi[4] *îţi voi scrie ce cărţi să citesci cu luare aminte spre a te convinge mai bine de cîte îţi scriu acum. De astă dată nu te distrage din studiul sciintelor în care ai intratu.*

De cînd e lume [a] doe [doi] şi [cu] doe [doi] a [u] făcut patru şi trei unghiuri alle triunghiului au fost egale la doe [două] drepte; nimeni n-a demonstrat din contra; Cînd însе vedem atîte sisteme şi doctrine filosofice contrari una alteia, este semn că ori tote suntu mincinose sau în retacire sau că numai una e verĕ. Şi care e aceea? Filosofii ţinură lumea în rătăcire 3 000 de ani şi doctrinele lor produsseră atîtea religii, şi atîte versări de sînge.

Învaţă copille cît poţi din Matematice, din sciinţele fisice şi pentru celle laite citesce, ca să nu fii străin de dênsele.

Fia Dumnedeu cu D-ta şi binecuventarea părinţilor

A revedere

I. ELIADE

1853 Ian. 20/2, Chio

Într-o altă scrisoare, comunicată nouă de prof. dr. doc. George Potra (care elaborează în prezent o amplă bio-bibliografie I. Heliade-Rădulescu), renumitul cărturar îndemna în aceeaşi ordine de idei :

...Lumea cu doi su patru sau o sută de umeri nu se îndreptează; lumea se îndreptează cu umerii lumii întregi. Şi cînd va veni acel timp, vedeţi de-acum s-aveţi umeri ţeapeni, minte luminată şi inimă pură. Vedeţi a nu vă deprinde a deveni servi despoţilor şi mai vîrtos patimilor depravate, care în asemenea timp de concurenţă generală fac pe unii a trece în cîmpul lumii cei vechi şi a-şi pune umerii pentru susţinerea şi menţinerea ei"...

I. ELIADE

1852, august 18/30, Chios

---

[1] Costache sau Constantin Racottă, văr primar cu I. Heliade-Rădulescu. În 1853 cînd Heliade îi trimite această scrisoare — care nu e nici prima nici ultima — se afla pentru studii la Paris. Întors în ţară este numit profesor şi apoi director la şcoala din Pantelimon.

[2] Vasile Boierescu (1830—1883), jurist şi om de stat, profesor la Facultatea de drept din Bucureşti ; deputat în 1859, are un rol deosebit în lupta pentru unirea Principatelor, colaborator la *„Pruncul român"* şi fondator al ziarului *„Naţionalul"* în 1857 şi *„Pressa"* în 1870.

[3] Grigore Grădişteanu (1816—1892), cunoscut om politic, participă la revoluţia de la 1848 în Ţara Românească, director la Ministerul din Lăuntru ; membru al deputăţiei trimisă la Constantinopol. Exilat, la întoarcerea în ţară, ia parte la acţiunile privind unirea Principatelor române.

[4] Între anii 1848—1853, I. Heliade-Rădulescu se află în exil. Stabilit în insula Chios întreţine o vastă corespondenţă. De acolo trimite şi vărului său, mai tînăr, Costache Racottă, cîteva scrisori, şi unde (printre care aceea pe care o inserăm alăturat) „dascălul" Eliade nu se dezminte.

MISIUNEA AGENTULUI MERSER

UN CAZ FĂRĂ PRECEDENT ÎN ANALELE SPIONAJULUI

AL. GHEORGHIU

La prima vedere, temerile lui Merser păreau justificate : în 1940, Teheranul avea aerul unui oraș de provincie din secolul trecut, unde nu se petrecea niciodată nimic. Populația, care număra pe atunci șapte-opt sute de mii de locuitori, era repartizată după avere și puncte cardinale în două categorii bine distincte : la nord, în cartierul rezidențial, cu bulevarde largi și vile de 1—2 etaje, trăiau bogătașii autohtoni și reprezentanții lui „Anglo-Iranian Oil Company" și ai altor societăți străine care exploatau petrolul Iranului ; în mahalalele din sudul orașului, pe ulițele strîmte și întortocheate, unde șobolanii se fugăreau ziua în amiaza mare și unde singura sursă de apă era cea din șanțul de la marginea drumului, se înghesuiau năpăstuiții vieții (după statisticile din 1940, 48 la sută din locuitorii Iranului erau șomeri).

Dar dacă mizeria era reală, tînărul expert-contabil își dădu repede seama cît de înșelătoare era liniștea aparentă a vieții politice în Teheran. Printre cei peste două mii de germani stabiliți în Iran, o mare parte erau agenți ai lui Canaris. Ei acționau din umbră, țesînd intrigi, distribuind mite și recurgînd chiar la crime, pentru a aduce la cîrma țării un regim pronazist. Răscruce importantă a căilor de comunicație între Asia, Europa și Africa, Iranul, încăput pe mîinile hitleriștilor, ar fi servit drept excelentă bază de operații nu numai împotriva britanicilor din India, ci și a Uniunii Sovietice, pe care Reichul se pregătea s-o atace. În plus, acapararea bogatelor zăcăminte de petrol ar fi furnizat **Wehrmacht**-ului o sursă de energie practic inepuizabilă.

Uneltiri în umbră

Mai bine de un an după sosirea sa la Teheran, Ernst Merser nu avu altă misiune decît aceea de a-și crea relații. Frecventă asi-

duu oficina de propagandă nazistă **Deutsches Haus,** de pe bulevardul Ghavam-as-Saltaneh, unde recepțiile, balurile și cocktailurile se țineau lanț. Elvețianul cîștigă cu ușurință simpatiile cîtorva milionari iranieni care complotau în favoarea unui puci hitlerist, reușind să afle de la ei detalii asupra loviturii puse la cale și transmițîndu-le mai departe **Intelligence Service**-ului.

Merser fu astfel unul dintre agenții gratie cărora U.R.S.S. și Marea Britanie putură lua măsuri de prevenire a conspirației ce urma să transforme vechea țară a perșilor într-un satelit al Reichului. În august 1941, după ce o ultimă notă comună a Moscovei și Londrei primi un răspuns nesatisfăcător din partea Teheranului, forțele armate sovietice și engleze pătrunseră în Iran, semănînd panica în rețeaua de spioni și complotiști germani. O lună mai tîrziu, Reza șah Pahlavi abdică în favoarea fiului său, Mohamad Reza Pahlavi, iar guvernul de la Teheran semnă un acord cu U.R.S.S. și Anglia, angajîndu-se să păstreze o strictă neutralitate și să lichideze agentura nazistă aflată pe teritoriul țării. Șeful ei, comandorul Schulze-Holthus, acreditat oficial ca diplomat (fiind consul al Reichului în orașul Tabriz) era în pericol de a fi arestat în orice clipă. În calitatea lui de cetățean elvețian, Merser nu avea însă de ce să se teamă și rămase unul dintre puținii oameni de încredere ai **Abwehr**-ului în Iran. Dar el lucra numai pentru **Abwehr,** nu și pentru serviciul de spionaj nazist — **Sicherheits Dienst** (SD) — aflat sub conducerea generalului SS Walter Schellenberg, subaltern direct al Reichsführerului SS Heinrich Himmler. Ambele căpetenii ale sinistrelor „batalioane de asalt" îl detestau pe Canaris și se străduiau să-l compromită în fața lui Hitler, sperînd că odată cu înlăturarea sa, **Abwehr**-ul va putea trece în subordinea lor.

Oamenii lui Schellenberg dublau de obicei agenții lui Canaris trimiși în străinătate. Procedară la fel și de rîndul acesta. Tinerii SS-iști Franz Mayr și Roman Gamotha sosiseră acolo în 1940, înaintea lui Schulze-Holthus și a lui Merser. Ambasadorul Germaniei la Teheran, Adolf von Ettel, își dădu osteneala să plaseze cît mai bine pe protejații temutului șef al **SD**-ului și le găsi de lucru, în calitate de „consilieri tehnici", unuia la o societate de navigație și celuilalt la o companie de construcții feroviare.

Multă vreme Mayr și Gamotha nu furnizară Berlinului nici o informație mai substanțială. Evenimentele din august 1941 îi luară pe neașteptate și Gamotha se grăbi să fugă în Turcia. Mayr, însă, care învățase între timp limba persană, rămase pe loc, beneficiind de protecția ambasadorului japonez, care îi furniză bani și utilajul radio necesar activității sale. Stabilindu-se pentru o vreme la Ispahan, SS-istul luă contact cu liderii mișcării de extremă dreaptă

Refugiată din patria sa cotropită de naziști poloneza Ida Kovalska continuă la Teheran lupta contra fasciștilor

„Mellyiun-i-Iran", cunoscuți ca fervenți admiratori ai lui Hitler.

Comandorul Schulze-Holthus nu stătu nici el degeaba. Tabrizul unde toată lumea îl cunoștea pe consulul german devenise primejdios. Agentul principal al **Abwehr**-ului își găsi refugiu la cartierul general al lui Nasr Khan, conducătorul marelui trib nomad **kașgai,** care număra peste 600 000 de oameni. Nasr Khan avea o avere fabuloasă, o armată personală cu un efectiv de 20 000 de soldați, bine dotați cu armament de fabricație germană, și uneltea împotriva tînărului șah și împotriva forțelor anglo-sovietice.

Schulze-Holthus se bucură de o primire princiară la curtea lui Nasr Khan, unde i se puseră la dispoziție, conform tradiției de ospitalitate a kașgailor, un somptuos cort de mătase, un armăsar pur sînge și o pușcă Manlicher cu patul țintuit în nituri de aur. În schimb, comandorul servi drept intermediar pe lîngă autoritățile naziste pentru a obține viza de intrare în Germania nazistă a fraților lui Nasr Khan, Hussein și Malek Mansur, ca „ambasadori extraordinari" pe lîngă Hitler.

La Berlin, cei doi kașgai puteau fi frecvent întîlniți pe culoarele Ministerului de Externe, în anticamerele **Abwehr**-ului sau în birourile **Gestapo**-ului. Pretutindeni unde se duceau, repetau același refren : marii și generoșii aliați germani trebuie să ajute poporul iranian, trimițînd la Teheran o eroică echipă, capabilă să omoare pe șah

și pe comandanții trupelor britanice și sovietice. Imediat după atentat, kașgaii se vor răscula și, punînd mîna pe putere, vor oferi Reichului un post de acțiune în inima Asiei.

Propunerea era tentantă. Himmler și Canaris nu știau însă cît era de realizabilă și nici cum ar face s-o ia fiecare înaintea celuilalt. Amiralul îi avea în Iran pe Schulze-Holthus, omul de legătură cu Nasr Khan și pe Ernst Merser, în capacitatea căruia se puneau mari speranțe. Schellenberg, în schimb, nu se bizuia decît pe Mayr, care îi trimitea un torent de mesaje disperate, cerînd mereu bani, aparate de emisie-recepție, acte false etc. Avea nevoie de încă un agent, care să conducă „comandoul de șoc" solicitat cu atîta stăruință de Hussein și Monsur Malek. Acestea se întîmplau în ianuarie 1943.

Rivali și adversari

Alegerea lui Schellenberg se opri asupra lui Winifred Ohberg, vechi membru al „cămășilor brune" SA, al căror șef, Ernst Roehm, fusese lichidat de Hitler în celebra „noapte a cuțitelor lungi" din 30 iunie 1934 (vezi „Magazin istoric" nr. 3/1967). Ohberg și alți cîțiva scăpaseră cu viață, dar dosarele lor se aflau în posesia **Gestapo**-ului și, la cea mai mică dovadă de insubordonare, puteau fi reactualizate. Sabia lui Damocles înceta, în asemenea împrejurări, să mai fie o simplă figură de stil : securea călăului (folosit în Germania nazistă pentru îndeplinirea sentințelor de condamnare la moarte) atîrna, cu adevărat, deasupra capului lor.

În plus, Ohberg, ca și defunctul său șef, de altfel, era un homosexual înveterat ; codul penal hitlerist aplica pedeapsa capitală celor vinovați de această perversiune. De obicei însă, delictul era „descoperit" numai atunci cînd cel în cauză trebuia exterminat dintr-un motiv care nu avea nimic de-a face cu patologia sexuală.

De aceea, cînd Schellenberg îi încredință o misiune plină de riscuri în Iran, Ohberg nu cuteză să ridice nici cea mai mică obiecție. Își notă docil îndatoririle ce-i reveneau și, la începutul lunii februarie, plecă la Istanbul de unde, după două săptămîni, urma să se îmbarce pe un vas neutru, cu destinația Abadan, port în Golful Persic. Voia să se dea drept medic veterinar suedez, specializat în pesta cabalină ; lui Schellenberg, care venise și el pe malul Bosforului pentru a da agentului său ultimele instrucțiuni, nu-i plăcu ideea și Ohberg fu expediat din nou la Berlin, urmînd ca problema plecării lui în Iran să fie reexaminată ulterior.

„Comandoul de șoc" plecă totuși. El era alcătuit din șase SS-iști, recrutați personal de către Schellenberg în tabăra de

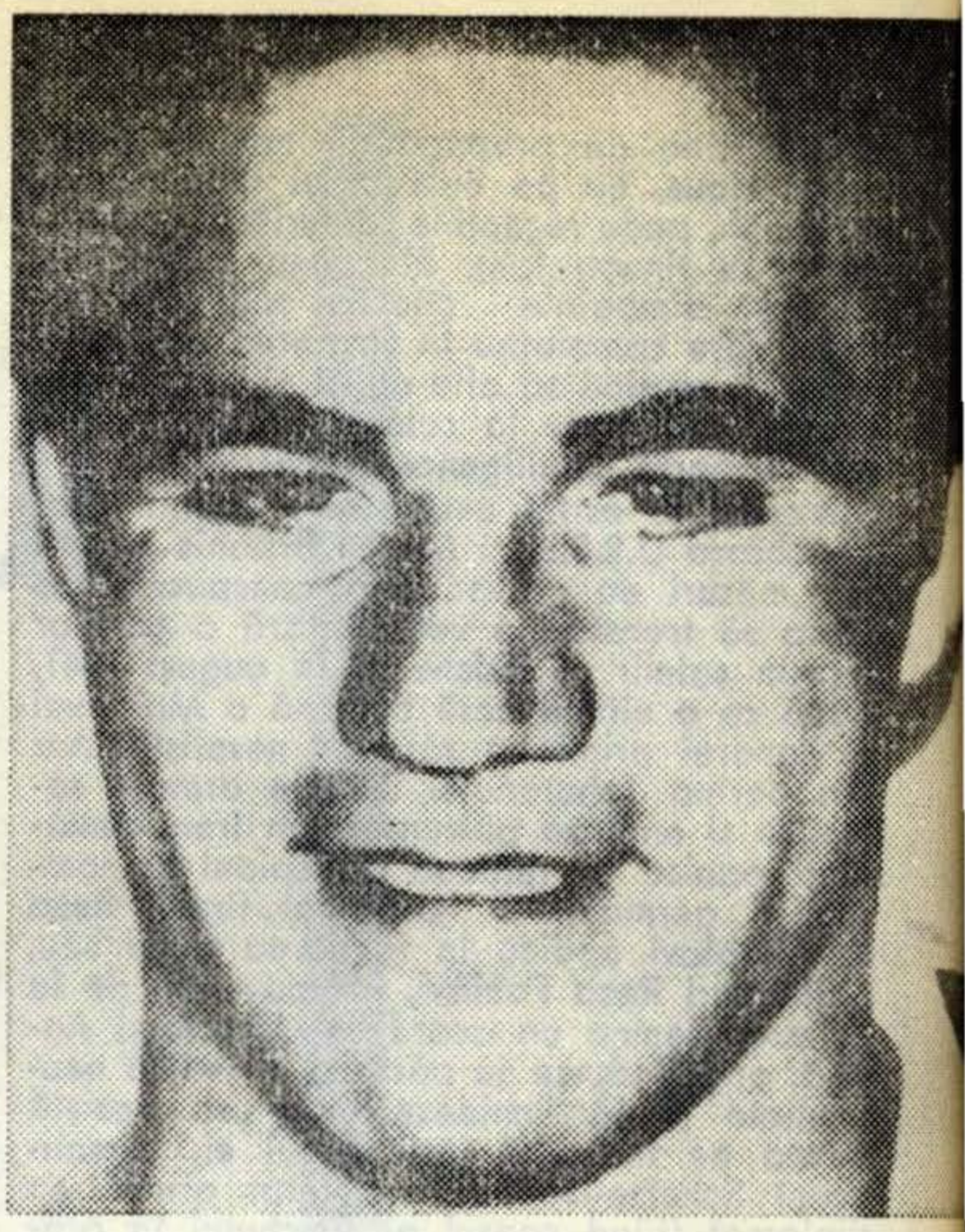

Libanezul Khalil Chapat, profesor de liceu, recrutat de Office of Strategic Services

instrucție de la Friedenthal. Toți șase vorbeau perfect persana și aveau asupra lor o importantă cantitate de arme și muniții, 200 000 de lire sterline, înscrise în contabilitatea lui Schellenberg la capitolul „cheltuieli de reprezentare", și trei posturi de radio, cu o rază de emisie de peste opt sute de kilometri, prin intermediul cărora trebuiau să păstreze legătura cu agentura **SD**-ului din Ankara.

În noaptea de 30 martie 1943, un avion de bombardament **Junkers-290** decolă de pe un aeroport din Crimeea ocupată de hitleriști. La bordul său se aflau cei șase membri ai „comandoului de șoc" ; în vecinătatea unui lac sărat, la cîțiva kilometri nord-vest de localitatea iraniană Qoum, fură parașutați. Două zile mai tîrziu, Mayr stabili contactul cu ei. Tot atunci primi ordin de la Berlin să colaboreze în viitoarele sale operații cu Merser și Schulze-Holthus. Rivalitatea dintre **SD** și **Abwehr** nu se limita numai la sferele conducătoare ale celor două organizații : agenții lor se urau și se disprețuiau reciproc cu aceeași patimă ca șefii lor.

Merser fu încîntat de această ocazie, care-i dădea putința să capete detalii asupra activității desfășurate de SS-iști. **Intelligence Service**-ul își alcătuise o formație specială în Teheran, așa-numitul C.I.C.I. (**Counter Intelligence Corps Iran**), în fruntea căreia se afla Percy Downward, secretar al ambasadei Marii Britanii. În ciuda faptului că printre colaboratorii săi se numărau agenți englezi deosebit de capabili,

ca Fitzroy Mac Leon și Laurence Lockhart, Downward își dădea seama că expertul-contabil din Geneva îi era foarte necesar în permanenta înfruntare cu spionii naziști. De aceeași părere era și Peter Ferguson. reprezentantul în Iran al serviciului de informații american recent creat, **O.S.S. (Office of Strategic Services).** Practicînd spionajul ca diletant, asemenea lui Merser, Ferguson reușise să antreneze în această muncă pe cîțiva dintre prietenii săi personali din Teheran — arheologul Mervin Wollheim, profesorul de liceu Khalil Chapat, de origine libaneză, și tînăra poloneză Ida Kovalska, refugiată din patria sa cotropită de germani.

Atît grupul britanic, cît și cel american erau la curent cu existența mai tuturor agenților naziști din Iran. Dar Downward și Ferguson erau singurii care știau că Merser nu lucrează decît în aparență pentru **Abwehr.** Colaboratorii lor îl considerară multă vreme un inamic periculos. Nici Franz Mayr nu-l simpatiza de loc ; instinctul lui de ucigaș îi spunea că Merser e un personaj prea cinstit, prea curat, deci suspect din punctul de vedere al naziștilor. Nu avea însă nici o dovadă și ordinele **SD**-ului erau categorice — deci trebuia să lucreze mînă în mînă cu elvețianul. Obligația de a colabora cu Schulze-Holthus îi era aproape la fel de dezagreabilă, deși împotriva acestuia nu avea nici un fel de suspiciune. Din fericire pentru el, Mayr dispunea de o echipă de teroriști gata oricînd să intre în acțiune, lucru cu care nu se puteau lăuda rivalii săi din **Abwehr.**

Iranul rămăsese multă vreme un teatru secundar de operații pentru specialiștii războiului din umbră. Deodată însă — și tocmai cînd protagoniștii se așteptau mai puțin — Iranul trecu pe primul plan.

3×3 sau saltul cel lung?

Atentatul făcea de mult parte din arsenalul „politic" al naziștilor. Regele Alexandru al Iugoslaviei, cancelarul Austriei Dolfuss, ministrul de externe francez Barthou — iată numai trei dintre nenumăratele victime ale asasinilor cu zvastică. Era un lucru cît se poate de firesc, așadar, ca în cursul celui de-al doilea război mondial ei să fi reflectat la posibilitățile de a ucide pe unul sau altul dintre conducătorii statelor aliate în cadrul coaliției antihitleriste.

După cît se pare, atenția lor s-a concentrat o vreme asupra lui Churchill și unele documente, descoperite în anii postbelici, vorbesc despre organizarea cîtorva comploturi împotriva premierului britanic. A urmat apoi la rînd Franklin Delano Roosevelt, președintele Statelor Unite, dar, ca și în cazul lui Churchill, proiectele fiind fanteziste și în contradicție cu realitatea, au eșuat.

Generalul SS Walter Schellenberg răspundea din partea SD de operația „Saltul cel lung"

Pe măsură însă ce războiul lua o întorsătură tot mai nefavorabilă Reichului, unora dintre căpeteniile naziste ideea unui atentat împotriva lui Churchill, Roosevelt sau Stalin li se părea din ce în ce mai atrăgătoare. De pildă, Ernst Kaltenbrunner, adjunctul lui Himmler și șeful direct al lui Schellenberg, credea că asasinarea unuia dintre conducătorii menționați va duce în mod obligator la ieșirea statului respectiv din război, deci la reducerea forțelor împotriva cărora trebuia să lupte Germania. Această concepție primitivă și simplistă începu să fie împărtășită și de alte „personalități" din anturajul Führerului, chiar și de Goebbels, socotit drept cel mai lucid dintre miniștrii naziști, care în cele din urmă reuși să-l convingă pe Hitler de eficacitatea unui asemenea plan.

Încă din primăvara lui 1943, înainte de a stabili măcar care anume dintre cei trei oameni de stat trebuia să fie omorît cel dintîi, autorii proiectului se grăbiră să-i dea un nume de cod : **SD**-ul botează operația **Der lange Sprung** („Saltul cel lung"), în vreme ce **Abwehr**-ul optă pentru o formulă aritmetică —**Drei mal drei** („Trei ori trei"). Hitler le promise lui Himmler și Kaltenbrunner că executarea planului va fi încredințată în exclusivitate **SD**-ului. Dar nu trecură decît cinci zile de la această făgăduială și Schellenberg raportă cu amărăciune celor doi șefi ai săi că Führerul îl pusese la curent și pe amiralul Canaris cu operația ce urma să aibă loc. Concurența dintre **Abwehr** și **SD** avea să se manifeste deci și de astă dată sub obișnuita mască a unei curtenitoare colaborări.

(Va urma)

Memento

Ianuarie 1969

• Prima zi a lui 1969 coincide în Cuba cu a zecea aniversare a zilei eliberării, care evocă încununarea victorioasă a luptei poporului cubanez împotriva dictaturii sinistrului Batista și a protectorilor săi de peste hotare, crearea primului „teritoriu liber al Americii".

• 4.I.1643—326 de ani de la nașterea lui Isaac Newton, vestit matematician, astronom și fizician englez.

• Acum 557 de ani, la 6.I.1412, s-a născut la Domrémy Jeanne d'Arc, eroina națională a Franței.

• Gloanțele care în sumbrul an 1933 au sfîrtecat trupul utecistului Vasile Roaită au curmat firul unei vieți fragede de la începutul căreia, la 8 ianuarie 1969, se împlinesc 55 de ani.

• Ziua de 12.I.1919 a marcat începutul tratativelor pentru elaborarea Tratatului de pace de la Versailles, care a pus capăt primului război mondial.

• Vestitul navigator portughez Magellan ajungea acum 449 de ani la Rio de la Plata : 12.I.1520.

• Medic și bacteriolog, întemeietor al școlii românești de microbiologie și medicină experimentală, Ion Cantacuzino — de la moartea căruia, la 14 ianuarie, se împlinesc 35 de ani — a jucat un rol important în viața socială a țării noastre. A sprijinit la Iași gruparea din jurul revistei „Contemporanul", iar la București editarea gazetei „România muncitoare", a militat în mișcarea muncitorească și și-a ridicat cu hotărîre glasul alături de țărănimea răsculată în 1907.

• Ștefan Gheorghiu a fost una dintre figurile cele mai luminoase ale vechii mișcări muncitorești din țara noastră. Ca membru al conducerii cercurilor „România muncitoare" și apoi al conducerii Uniunii socialiste din România, el s-a numărat printre inițiatorii bătăliei pentru reorganizarea Partidului Social-Democrat din România, jucînd în același timp un rol de seamă în organizarea sindicatelor. La 15 ianuarie se împlinesc 90 de ani de la nașterea lui.

• Voluntară, în primul război mondial, Ecaterina Teodoroiu rămîne prin exemplul și jertfa ei un simbol al eroismului poporului în lupta pentru apărarea libertății și independenței naționale. La 16 ianuarie se împlinesc 75 de ani de la nașterea ei.

• Plecat din București în noaptea de 18 spre 19 ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu a aprins flacăra mișcării populare pe care a condus-o și care a marcat începutul luptei revoluționare pentru înlăturarea orînduirii feudale și a dominației otomane.

• Se împlinesc 45 de ani din ziua cînd, la 21 ianuarie 1924, în localitatea numită astăzi Gorki, s-a stins din viață Vladimir Ilici Lenin, genialul teoretician și conducător al proletariatului mondial, întemeietorul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Numele său rămîne de-a pururi legat de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, de instaurarea și consolidarea primului stat socialist din istorie.

• Se împlinesc la 21.I.1793 176 ani de cînd Ludovic al XVI-lea, din dinastia de Bourbon, condamnat la moarte, a fost ghilotinat.

• Se împlinesc 408 ani de cînd s-a născut la Londra în ziua de 22.I.1561 Francis Bacon, ilustrul filozof englez de mai tîrziu.

• La 22 ianuarie, aniversarea a 100 de ani de la nașterea istoricului Demostene Russo, specialitatea sa, bizantinologia.

• 24 ianuarie — Unirea țărilor române.

• La 26 ianuarie 1918 s-a născut Nicolae Ceaușescu, secretar general al C.C. al Partidului Comunist Român, președintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, Erou al Muncii Socialiste.

• Filozof și literat erudit, autor al multor studii fundamentale de istorie, literatură, artă, Franz Mehring — de la moartea căruia, la 28 ianuarie 1969, se împlinește o jumătate de veac — a fost unul dintre cei mai înzestrați propagandiști ai marxismului.

• Apărut ilegal la 28 ianuarie 1943, din inițiativa Partidului Comunist Român, ziarul „România liberă", organ de luptă patriotică și antifascistă, și-a adus o importantă contribuție la mobilizarea maselor și la pregătirea insurecției armate din august 1944.

VALAH = ROMAN

GABRIELA IONESCU-VARO

Cuvintele „român" și „România" sînt atît de transparente din punct de vedere etimologic încît nu trebuie să fii lingvist ca să deduci că ele provin din „roman" și „Roma".

Nu tot atît de directă este calea pe care a parcurs-o cuvîntul „valah", deși sensul lui este același : valah nu înseamnă altceva decît tot roman sau populație romanică.

Românii s-au numit întotdeauna pe sine români, și, dacă în unele hrisoave a fost acceptat pentru țara de baștină termenul de Vlahia, Matei Basarab l-a înlocuit în scrisorile diplomatice românești ulterioare prin „Térra Romanésca". Mai tîrziu, în 1848, marea adunare populară de pe Cîmpia Libertății de la Blaj a cerut ca „popoarele conlocuitoare să ne numească în actele publice și în limbile lor cu numele nostru adevărat de român și nu de olah sau valah."

Străinii ne-au desemnat însă cu numele de valahi și derivatele sale : **vlah, voloh, olach, Wälsch, Blach, Wlosk** și altele. Este foarte semnificativ însă că acest nume l-au dat și altor populații de origine romanică.

Asupra acestui cuvînt, prima rază de lumină cade în secolul al VI-lea. Procopius, istoricul împăratului Justinian, pomenește de o suburbie a orașului Constantinopol ce purta denumirea de **vlakeroi,** suburbie în care elementul roman era deosebit de puternic.

Mai tîrziu, în anul 640, o cronică anglo-saxonă menționează pe galii romanizați sub numele de „Galwalas", lucru foarte important și demn de reținut pentru argumentația noastră ulterioară.

După alt secol, între anii 726 și 780, o notiță păstrată la mănăstirea Costamonitu, de pe muntele Athos, pomenește de vlacho-rîchni, care năvăleau din părțile Dunării în Imperiul bizantin.

Scriitorul bizantin Kekaumenos, din secolul al XI-lea, vorbește mai pe larg de românii din Peninsula Balcanică. După acesta, românii își păsteau turmele prin munții Bulgariei, unde petreceau cu familiile lor din aprilie pînă în septembrie. Dar ei nu ar fi fost originari din ținuturile acelea, ci ar fi trăit mai întîi în niște locuri întărite și inaccesibile, în apropierea Dunării și a Savei, sub numele de daci și besi. De aici făceau dese incursiuni de pradă în Imperiul roman răsăritean pînă cînd au fost învinși și supuși de romani.

Cam în aceeași perioadă scria și cronicarul italian Lupus Protospatarius, care menționează pe vlahi printre luptătorii trimiși de greci în 1027 pentru cucerirea Siciliei : **„Descendit cum ingentibus copiis Bulgarorum, Blachorum, Macedonum ad Siciliam capiendam".**

În „Arhiva istorică", Hasdeu citează descrierea făcută de rabinul Benjamin din Tudela, care în călătoria sa din Spania spre Palestina, întreprinsă pe la 1170, a întîlnit în Macedonia români. „Aceștia — scria rabinul — își dau numele de vlahi și sînt așezați în munți ; în iuțeală sînt asemenea căprioarelor și nimeni nu cutează a-i înfrunta în război și nici un rege nu-i poate birui".

Cronica lui Nestor (secolul al XI-lea), vorbind despre așezarea ungurilor în Panonia, arată că ei au trebuit să lupte mai întîi cu vlahii și bulgarii, pe care i-au găsit pe aceste meleaguri. Iar notarul anonim al regelui Bela al Ungariei, descriind în amănunt sosirea ungurilor în Panonia, pomenește adesea pe români ca popor sub numele de **blasi** sau **blachi.**

În secolul al XII-lea, istoricul grec Kinnamos relatează războiul împăratului bizantin Manuel Comnen cu ungurii (1143—1180). Ducele care a fost trimis împotriva ungurilor număra în oastea sa puternică și mulți vlahi, „care — afirma Kinnamos — se zic a fi din vechile colonii ale Italiei".

În epopeea germană „Der Nibelungen Not", care constituie partea a II-a a cunoscutei opere „Das Nibelungenlied", scrisă cam prin secolul al XII-lea, românii apar, de asemenea, sub denumirea de vlachen. În cîntul 22 se descrie primirea făcută de Atila, regele hunilor, miresei sale, Krimhilda. Printre viteji invitați la festivitate erau și valachii, conduși de principele lor, Ramung. În traducere liberă, versurile din amintita epopee ar suna astfel : „Printre ruși, greci și polonezi soseau în goană și valahii. Ramung, ducele din țara valahilor, se afla înaintea celor 700 de viteji ai săi. Toți goneau ca niște păsări zburătoare".

Ne oprim aici cu enumerarea diferitelor consemnări istorice ale cuvîntului valah

pentru a aminti în continuare cum au explicat cărturarii de mai tîrziu existența sinonimului român-valah.

Cronicarul Miron Costin spune în „Letopisețul" său : „Nemții zic italienilor Wälschen, nouă moldovenilor și muntenilor iar așa : Walachen. Franțozii italianului îi zicu Vallon și nouă moldoveniloru și munteniloru Vallaques. Leșii italianului îi zicu Vloch, iar nouă moldoveniloru și munteniloru Woloszyn".

Istoricul dalmat Lucius, în cartea sa „De regno Dalmatiae", scrisă în 1666, amplifică această constatare în felul următor : „La bulgari, la sîrbi și croați, vlah înseamnă roman, latin și italian, la polonezi și alte popoare nordice vloh înseamnă același lucru, dar de unde și cînd au început valahii să se numească astfel, nu știu. În limba polonezilor nu numai aceste popoare, ci și altele care sînt de origine italică se numesc Wlassi și Wlossi, ceea ce reprezintă chiar argumentul că neamul valahilor este italic".

La acest argument, gîndul ne fuge la o scenă petrecută în secolul trecut în casa boierului George Golescu, fratele lui Dinicu Golescu. Acolo locuia un căpitan de geniu din armata rusă, Mințiaki, care fusese numit încă din 1829 președinte al unei comisii, alcătuită din opt boieri de seamă, moldoveni și munteni, ce aveau să se ocupe de organizarea viitoare a principatelor din punct de vedere administrativ și să propună reformele necesare. Ion Heliade Rădulescu istorisește că acest căpitan s-a prezentat într-o zi la el spre a-i cere cîteva referințe privind naționalitatea, limba și moravurile românilor cu scopul de a întocmi o monografie despre țară. Conversația a decurs astfel :

„— Care este originea limbii dv. ? Ce origine are ea ?

— Limba latină rustică, limba romană pe care o vorbeau legiunile romane care au venit să colonizeze și să repopuleze Dacia.

— A ! Va să zică pentru acest motiv locuitorii acestor ținuturi se numesc rumâni ?

— Da, domnule, replică Eliade, «o» scurt latin se pronunță în limba noastră ca în franțuzește : «u» : mori-mourir, dolor-douleur, roman-roumain.

— Dar asupra numelui «valah», nume ce li-l dau alte popoare, ce părere aveți ?

— Eu nu pot avea altă părere decît aceea a strămoșilor și istoricilor noștri. Cred că sînteți polonez, domnule ?

— Da !

— Cum numiți în limba dv. pe italieni ?

— Ei bine, Vlosky !

— Cunoașteți puțin slava veche ?

— Puțin.

— Ce nume li se dădea în slava veche romanilor din timpul lui Brutus și Caesar ?

— Chiar... Wloss. Minunat ! Ce simplu ! Dv. îmi puneți întrebări care cuprind chiar răspunsurile dorite. Așadar, numindu-vă valahi sau vlahi, noi, slavii, nu facem altceva decît să confirmăm că sînteți romani. Vă mulțumesc foarte mult, domnule, pentru acest adevăr istoric pe care mi l-ați făcut cunoscut."

După cum am arătat, nu numai noi, ci și alte populații de origine latină au purtat acest nume, sub diferite derivări. Astăzi doar valii britanici care ocupă teritoriul Wales (walis), apoi valonii belgieni și valii elvețieni sau retoromanii sînt singurele insule romanice ce mai poartă aceeași denumire cu noi, românii-valahi.

Au fost multe teze filologice care au încercat să urmărească evoluția acestui cuvînt, dar, pornind de la premise greșite, ele s-au înfundat repede în neadevăr. Socotim că nu mai este cazul să readucem în discuție argumentațiile definitiv respinse cu neîntrecută iscusință de Hasdeu și alți filologi. Astfel au căzut ca nefundate tezele după care termenul „valah" ar proveni din numele generalului Flaccus, care a sălășluit pe meleagurile noastre, sau că ar desemna ocupația de cioban, după cuvîntul slav care are această accepție. Nu putem admite mai ales această ultimă teză, fiindcă atunci ar însemna să acceptăm și contrariul, anume că slavii sau serbii provin din cuvîntul servus-servi și sclavus-sclavi, care în limba latină înseamnă rob. Cade ca nefondată și proveniența cuvîntului din „Latinum", neputînd explica existența sunetului „v" de la începutul cuvîntului. Legile de dezvoltare ale limbii ne-au dovedit că sunetele își au rădăcini adînc împlîntate, iar explicațiile lingvistice care nu țin seama de ele sînt, fatal, greșite.

Mai interesant este, desigur, a prezenta noile cercetări în această privință. Ele se leagă de unele afirmații din trecut. Astfel, Lucius — citat mai înainte — continuă în lucrarea amintită : „Numele valahilor se pronunță în limba germanilor Walli, Walchi și Valischi, prin care ei desemnau pe italieni și pe gali. Cuvîntul a ajuns printr-o pronunție îndulcită «vlahi»". Aceeași afirmație o fac și filologii Dobrowsky și Šafařk. Ei susțin că termenul „Vlah" ar fi fost dat de germani celților. Întrucît aceștia au trăit în Galia și în Italia de nord, termenul s-a extins apoi și asupra altor naționalități romanice.

Aceste puncte de vedere coincid în mod fericit cu spusele recente ale germanistului Wilhelm Schmidt, care duce raționamentul mai departe. În cartea sa „Deutsche Sprachkunde", apărută în 1962, autorul susține că germanii au fost invadați și supuși de tribul celtic, foarte războinic, al volcilor, după cum atestă și Cezar în „De bello Gallico". Denumirea de volci germanii au extins-o apoi asupra tuturor celților, iar

Țărani români din Transilvania în costume naționale. După lucrarea „Wersuch uiber das Siebenbürgische Kostum", Brașov, 1807

după romanizarea celților asupra tuturor romanilor. În limba veche germană de sus (Althochdeutsch), care s-a vorbit pînă pe la anul 1000, „roman" se spunea „Walh" și „Walah". Sufixul adjectival, care desemna proveniența, era în germana veche de sus **isk.** Acest sufix a dat în germana modernă sufixul **isch** : rumänisch înseamnă românesc, italienisch = italienesc, französisch = franțuzesc etc. Romanic se spunea în Althochdeutsch **walahisk**. Vocala „**i**" din ultima silabă a determinat înmuierea vocalei **a** în **e** din silaba premergătoare, fenomen foarte frecvent în limba germană. După aceste legi fonetice, valahisk s-a transformat după anul 1000, în perioada germanei mijlocii de sus (Mittelhochdeutsch), în **welhisch,** apoi în **welsch.**

Filologul Sbiera spune : „Sînt învățați care susțin cu mai mult temei că originea adevărată a cuvîntului valah este germanică, derivînd cuvîntul de la calificativul **welsch,** care înseamnă **străin,** în special **străin franțuz** sau **italian".** Sensul modern al cuvîntului **welsch** este într-adevăr acela explicat de Sbiera, numai că nu walach a fost derivat din adjectivul welsch, ci, după cum am arătat, welsch din walach. Din aceeași familie de cuvinte au rămas în limba germană modernă mai multe cuvinte, dintre care și **Welschland,** prin care se înțelege Italia și Franța. Termenul a fost apoi cu ușurință preluat de populațiile conlocuitoare slave.

În cartea sa „La Linguistique", Abel Hovelacque și după el mulți alții s-au alăturat aceleiași teze, potrivit căreia numele de valah ne-a fost dat de germani pentru că acest nume însemna în limba lor „roman".

Este, de altfel, interesant faptul că acești doi termeni sinonimi se întîlnesc alături și în unele acte oficiale. Astfel, bula papei Clement VI, în 1345, vorbește de „vlachi-romani".

Valach-roman, frați buni, cu destine deosebite ! Cîndva romanii au fost stăpînii lumii. Este ușor de înțeles că o dată cu decăderea Imperiului roman și cuvîntul valah a căpătat rezonanțe peiorative.

Curățind cuvîntul „valah", ca pe o amforă veche, de zgura confuziei voite sau nevoite, filologii îl readuc în conștiința noastră cu sensul lui adevărat, prea adesea uitat, acela de „roman".

Am plecat de la premisa bunei credințe...

Credincioasă tinerelor sale tradiții, revista noastră găzduiește cu regularitate în coloanele ei criticile adresate de cititori materialelor publicate și, implicit, redacției. De data aceasta am considerat că problema ridicată de corespondentul și colaboratorul nostru N. Koslinski merită un spațiu mai mare decît cel pe care l-ar fi găsit la Poșta redacției. O altă scrisoare semnată de prof. Ion Marinescu confirmă și completează observațiile lui N. Koslinski.

Fără îndoială, verificarea tuturor surselor posibile ale unui articol privind istoria universală este practic imposibilă. Nu-i mai puțin adevărat că am plecat de obicei de la premisa bunei credințe și elementarei onestități științifice și publicistice ale tuturor autorilor. Cazuri asemenea celui de față ne fac să ne întrebăm dacă premisa noastră este totdeauna valabilă.

Către

REDACȚIA REVISTEI „MAGAZIN ISTORIC"

După părerea mea, unul dintre meritele revistei „Magazin istoric" îl constituie marea diversitate a subiectelor istorice publicate. Deși în general sînt bine cunoscute evenimentele legate de personalitatea împăratului Napoleon I, un articol ca cel publicat în nr. 9 (sept. 1968) — „Din insula Sf. Elena la Domul Invalizilor", a prezentat un real interes atît din punct de vedere al conținutului, cît și prin forma atractivă a textului.

Nu s-a specificat însă că articolul este în mare parte o prelucrare după istoricul francez Octave Aubry *(Sainte Hélène*, vol. II — *La mort de l'Empereur)*. Poate că în textul trimis, autorul a făcut această precizare și redacția a omis-o. (Nu! — *n.n.*). Nu e vorba aci de o incriminare, ci de o chestiune de principiu. Colectivul de redacție nu se poate transforma, desigur, într-un ordinator electronic cu memorie istorică publicistică care, „programînd" orice material primit, să afle de îndată dacă, unde, cînd și de cine a mai fost publicat un text asemănător. Am întîlnit în paginile revistei și alte materiale prelucrate sau traduse, cu mențiunea respectivă, ceea ce nu scădea cu nimic interesul articolelor respective...

Din cele cca. 290 fraze pe care le cuprinde articolul, aproximativ 200 se referă la partea descrisă și de Octave Aubry. Din acestea, 25 sînt traduse, 75 sînt prelucrate, iar fondul celorlalte este, în cea mai mare parte, cuprins în textul francez. Desigur, „cărțile se fac și din cărți". Dar utilizarea chiar critică a unui **singur** izvor documentar impune **cel puțin** menționarea lui **la începutul**, în corpul sau la sfîrșitul articolului.

N. KOSLINSKI

Profesorul Ion Marinescu ne scrie despre același material:

Acest articol este în proporție de 90% tradus din cartea lui Octave Aubry „Sainte Hélène" — ed. Flammarion — vol. 2 — La mort de L'Empereur — cap. II. L'Évangile de Sainte-Hélène, pag. 304 și cap. III — Le retour, pag. 308—327 [...] Ca să nu înșir textele originale în limba franceză și corespondențele lor în limba română, voi indica doar paginile (în stînga cele ale articolului, în dreapta ale lucrării lui Aubry):

pag. 15, coloana I — pag. 304 din cap. II, La mort de l'Empereur
pag. 16, coloana II — pag. 306—307 din cap. II, La mort de l'Empereur
pag. 17, coloana I — pag. 307 din cap. II, La mort de l'Empereur
pag. 17, coloana II — pag. 309, cap. III, Le retour
pag. 18, coloana I—II — pag. 313 și 314, cap. III, Le retour
pag. 19, coloana I—II — pag. 318 și 319, cap. III, Le retour
pag. 20, coloana I—II — pag. 320 și 321—322, cap. III, Le retour
pag. 21, coloana I—II — pag. 324, cap. III, Le retour

POȘTA REDACȚIEI

FERICITĂ ȘI NOROCOASĂ

AUREL I. GHEORGHIU, **Tîrgoviște.** Din interesantul, dar inegalul dv. articol, alegem cîteva fragmente pe care le publicăm în rîndurile ce urmează. Una dintre fotografii o reproducem, celelalte rămînînd, cu voia dv., în fototeca noastră.

.....La 18 km de Sibiu, pe șoseaua modernizată nr. 14 (Sibiu-Mediaș-Sighișoara), apare în fața călătorului, asemenea castelelor din povești, o falnică cetate ce domină cu zdrențuitele ei ziduri împrejurimile. Este Slimnicul, una dintr.. numeroasele cetăți țărănești din țara noastră și important avanpost al Sibiului în Evul mediu...

...Săpăturile arheologice desfășurate în ultimul timp în vatra satului au scos la lumină numeroase monede datînd din secolul al XI-lea, dovadă evidentă a unui intens schimb de mărfuri : satul Slimnic era un centru meșteșugăresc cu intense legături.

Așa cum ni se înfățișează astăzi, cu labirintul ei de încăperi sfîrtecate și tainițe prăbușite, ne sugerează vicisitudinea prin care a trecut de-a lungul celor cîteva sute de ani.

...Zidită în secolul al XV-lea, a fost continuată și completată cu noi construcții în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, lucrări ce se remarcă la latura sudică a zidului protector. În interiorul incintei apar astfel primele elemente arhitectonice : turnul cel mare și bazilica, căzută în ruină încă înainte de terminarea construcției. Cetatea Slimnicului devine o veritabilă redută. Deși este atacată în dese rînduri, ea nu e niciodată cucerită de invadatori.

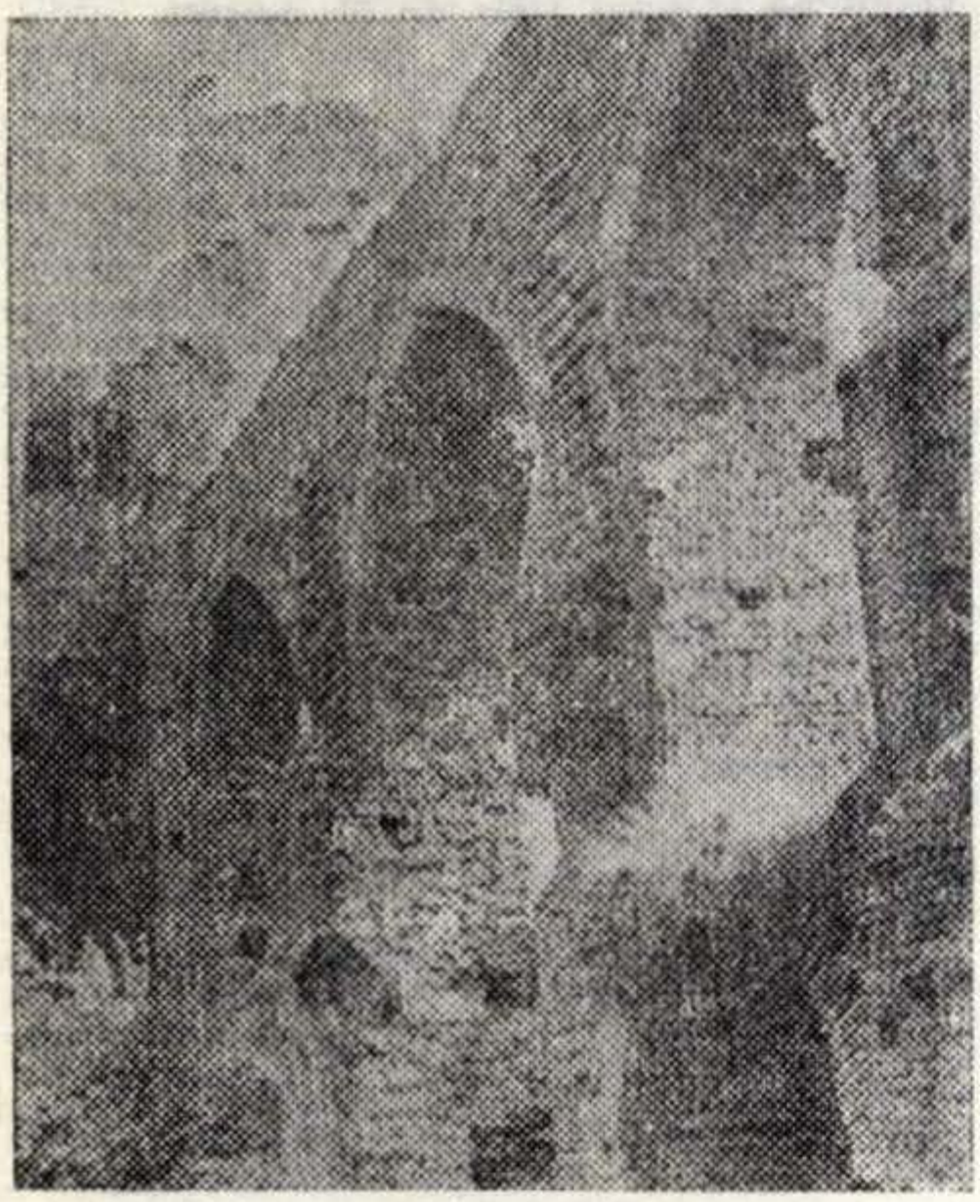

...Și azi — după mai bine de 200 de ani de abandonare totală — cetatea Slimnicului se impune prin vestigiile sale. Curtinele exterioare sînt impresionante prin relieful, dimensiunile și factura lor. Ceea ce reține atenția și stîrnește admirația cercetătorilor sînt însă cele două turnuri — inițial au fost trei — admirabil conservate (turnul cel mare ocupă o suprafață de 144 m²) și îndeosebi planul bazilicii care după V. Vătășianu în a sa «Istorie a artei feudale din țările române» pare a fi o construcție gotică arhaică. Deopotrivă de interesante sînt dublele ziduri exterioare ale nartexului, construite din cărămidă, cu excepția celui vestic, ridicat din piatră brută ; cei patru pilaștri, înălțați tot din piatră, rîndurile suprapuse de arcade și ancadramentele ferestrelor în arc frînt ; pilastrul etajului, tribuna colaterală, urmele abia vizibile ale bolților trasate pe ogive, contraforturile puternice și organele de flancare ale fortificațiilor.

Recent a fost descoperită — singura de altfel — o inscripție dăltuită pe o lespede de piatră : Ut felix et fausta sit (să fie fericită și norocoasă). Cît de fericită și cît de norocoasă a fost la vremea ei Cetatea Slimnicului ne-o sugerează vestigiile ei. Azi, un alt dicton latin i se potrivește : Sic transit gloria mundi !"

ION SALVET, **Ploiești.** Fotografia pe care ne-o trimiteți nu este inedită : schița sanctuarului de la Sarmizegetusa circulă de multă vreme în publicațiile noastre de specialitate. Ca atare n-o putem publica, dar... intenția a fost bună. Interpretările dv. în legătură cu semnificațiile sanctuarului de la Sarmizegetusa și religia vechilor daci, nefiind argumentate, nu sînt convingătoare.

ȘTEFĂNUȚ GH., **Miniș-Lipova.** Despre afacerea Skoda revista noastră a publicat un articol în numărul 6/1968. Prin urmare dorința v-a fost împlinită cu anticipație.

UN MEMENTO — STEJARII UNIRII

IONIȚĂ GH., **Cluj.** Consemnăm cu plăcere știrea că dv. sînteți unul dintre cei ce au sădit, acum aproape 40 de ani, un „stejar al unirii". Inserăm cîteva rînduri din scrisoarea ce ne-ați trimis :

„Există și în orașul Roman un «stejar al unirii». El se află în parcul orașului pe aleea principală, aproape de poarta ce dă în str. Ștefan cel Mare. Acum are peste 20 de metri înălțime și o coroană foarte frumoasă, aș zice simbolică.

Eram elev și îmi aduc bine aminte cum în 1929, cu prilejul manifestărilor organizate pentru sărbătorirea unirii tuturor românilor, în orașul Roman (ca și în alte localități de altfel), au fost sădiți, în memoria acestui eveniment, arbori ai unirii. Stejarul din Parcul orașului a fost sădit cu o deosebită solemnitate...

...Ar fi bine ca azi, consiliile municipale să depisteze «stejarii unirii» din parcurile orașelor noastre, ca un memento al acelui an memorabil : 1918..."

1918 : UNIRE

VAL. CIOFU, **București.** Am reținut din amplul dumneavoastră reportaj cîteva fragmente, care aduc o notă particulară în seria de articole primite la redacție în legătură cu evenimentele din anul 1918. Reproducem și frumoasa fotografie a vornicului din Poieni, Vasile Ciofu, unul dintre înflăcărații susținători ai ideii de desăvîrșire a statului național român.

.....Înainte și în timpul primului război mondial, devenise o tradiție în nordul Moldovei ca intelectuali, însoțiți de elevi în majoritate de la Liceul «Ștefan cel Mare» din Suceava, îmbrăcați în minunate costume populare și purtînd pe piept cocarda tricoloră, să meargă pe jos zeci de kilometri, din sat în sat, pentru a participa la hore, hramuri, nunți, clăci, la orice întruniri de masă. După caz, ei foloseau aceste întruniri pentru a propaga, sub diferite forme, idealul de unire care a ani-

POȘTA REDACȚIEI

mat atîta timp poporul nostru. În repertoriul lor figurau : „Hora Unirii", „Ce al nostru steag", „Trei culori", „Trandafir de la Moldova", dar și nemuritorul „Deșteaptă-te, române". Acesta devenise de altfel marșul de onoare cu care în fiecare duminică erau întîmpinați la sosire, în sate, la hore și apoi conduși la plecare intelectualii și «studenții»...

...În ziua de 23 aprilie 1918, de Sfîntul Gheorghe, era hramul bisericuței din satul Poieni pe Suceava. După tradiție, veniseră în sat profesori și liceeni din Suceava. Într-una din căruțe s-a urcat și Andrei Trîmbițașul, neîntrecutul artist de la Udești, al cărui renume trecuse granițele provinciei și pe care Eusebiu Camilar îl evocă în atîtea povestiri. La intrarea în sat au început a țîșni din trîmbița lui mărunțică și veche, pe care o purta de obicei sub bondită, acordurile marșului «Deșteaptă-te, române», de se auzea pînă dincolo pe malul stîng al Sucevei, la Verești și Cotul-Dobrei. În cîteva ceasuri, imașul satului unde era hora a devenit cu totul neîncăpător. A fost una dintre cele mai emoționante manifestări ce au avut loc, din primăvară pînă în toamnă, în anul acela care a adus României unirea..."

EXPULZAT DE LA CURTEA LUI GHICA

ȘERBAN OPREANU, București. Am citit cu plăcere articolul dv. „Verdictul", pe care ni-l cereți vi-l dăm mai jos, publicînd cîteva fragmente :

„Născut la Pont-de-Veyle (Ain) în 1743, Jean-Louis Carra s-a amestecat încă de tînăr în iureșul intrigilor politice din Franța, făcîndu-se vinovat — se crede — și de un mare furt. Acestea și poate și altele au fost motivele care l-au determinat să-și părăsească patria la vîrsta de 24 ani, și să cutreiere numeroase țări din Europa.

După peregrinările care au durat aproape 9 ani, a fost recomandat domnitorului Moldovei, Grigore Alexandru Ghica, pentru a se ocupa de educația fiilor săi și pentru a-i redacta, în limba franceză, o parte din corespondența oficială. La Iași, Carra a rămas însă numai un an : 1775 — februarie 1776. De ce ?...

În loc să se ocupe de însărcinările primite din partea domnitorului, Carra s-a amestecat în intrigile celor două grupuri de boieri : unul, în frunte cu marele vornic Balș, sprijinind pe Grigore Ghica, iar celălalt, ostil domnitorului, condus de vornicul Manolachi Bogdan și Iordache Darie Dărmănescul. Francezul s-a raliat celui de al doilea, uneltind împotriva stăpînirii. Grigore Ghica, aflînd, l-a destituit, obligîndu-l să părăsească țara.

Întors în Franța, Jean-Louis Carra a publicat în 1777 un mic volum despre țările noastre, «Histoire de la Moldavie et de la Valachie avec une Disértation sur l'état actuel de ces deux provinces». Peste două treimi din lucrare sînt reproduse din «Istoria imperiului otoman» a lui Dimitrie Cantemir. Partea originală și singura cu adevărat valoroasă este doar «Dizertația» care conține o serie de observații interesante cu privire la Moldova, paralel cu unele caracterizări caustice la adresa domnitorului moldovean, care-l izgonise peste graniță.

Volumul lui Carra a cunoscut la timpul său un deosebit succes, apărînd două ediții în limba franceză, două în limba germană și una în românește (Paris 1777 ; Neuchâtel-Elveția 1781 ; Frankfurt-Leipzig 1789 ; Nürnberg 1821 ; București 1857), și a fost una dintre cărțile de căpătîi ale călătorilor ce au trecut prin țările române : Johan Christian Struve, contele de Langeron și alții. Ediția din limba română poartă titlul : «Istoria Moldavii și a Românii, cu disertare asupra stării acestor două provincii pe la anul 1781» de M. Carra.

«...Am văzut aproape toate țările Europei — notează francezul — cu adevărat n-am aflat nici una unde distribuirea cîmpiilor, a colinelor și a munților să fie atît de favorabilă pentru agricultură și atît de atrăgătoare, ca în Moldova și Valahia... Natura este mai măreață și mai majestuoasă în Elveția, dar aici (în Moldova — n.n.) ea este mai blîndă și mai îmbietoare...»

Autorul remarcă că «limba românilor (a locuitorilor din Muntenia — n.n.) este doar prin cîteva cuvinte deosebită de cea a moldovenilor. Această limbă e derivată în cea mai mare parte din cea latină».

Deși obligat să plece în grabă din Moldova, în împrejurările știute, Carra a încercat să se reîntoarcă. Astfel, la 26 mai 1782 el a adresat lui De Vergennes, primul ministru al Franței, un memoriu prin care propunea înființarea unui consulat francez la București, solicitînd pentru el — bineînțeles ! — postul de consul. Cererea i-a fost însă refuzată, deoarece, probabil, nu se bucura de încrederea oficialităților franceze..."

CORINA MUREȘANU, **Arad.** V-am trimis prin poștă o copie după fotografia lui N. Iorga publicată pe coperta interioară a revistei noastre. Aprecierile dv. la adresa revistei noastre ne onorează și ne obligă. Vom căuta să împlinim — în funcție de echilibrul tematic al revistei — deziderатul dv.

PRIMIM LA REDACȚIE :

„Am citit cu emoție articolul *Pentru unitatea poporului român* apărut în nr. 9/1968 al revistei dv., conținînd o corespondență inedită a bunicului meu Ștefan D. Grecianu. Deoarece în dreptul anului nașterii sale ați pus un semn de întrebare, mă grăbesc a vă informa că s-a născut în 1825. Anul morții sale, 1908, este exact ; rămăși-

țele sale pămîntești se află în cavoul familiei noastre de la Mănăstirea Cernica.

Pentru orice date biografice privind pe Ștefan D. Grecianu stau cu plăcere la dispoziția cercetătorilor de specialitate pe care această chestiune i-ar interesa".

N.R. *Adresa semnatarului acestor rînduri : ing. Radu Grecianu, Intrarea Moraviei, nr. 10, București, sectorul 8.*

PRO ȘI CONTRA

VICENȚIU GHEOLDUM, **municipiul Gh. Gheorghiu-Dej, județul Bacău.** *Cum redacția și-a făcut obiceiul să găzduiască în paginile revistei opiniile — pro și contra — ale cititorilor săi, inserăm mai jos fragmente din scrisoarea ce ne-ați trimis :*

„Aș dori mult să cunosc izvoarele folosite de autori în elaborarea articolului din nr. 9/1968 : *Războiul catanelor și răzbunarea lui Vasile Ceaurul* și aș fi recunoscător redacției dacă m-ar pune în legătură cu d-lor.

De ce ?

Autorii spun : *Ceaurul își stabilește cartierul general la mănăstirea fortificată Cașin, ctitoria sa...* ceea ce nu e adevărat. Mănăstirea Cașin este ctitoria voievodului Gheorghe Ștefan (1653—1658), al cărui mormînt se află acolo. A fost construită în anul 1654, odată cu palatul (domnul a avut și o curte domnească acolo) ale cărui ruine nu se mai văd. Gheorghe Ștefan, fiul lui Dumitrașcu Ceaurul și al Zinicăi Mogîldei, a avut doi frați — Grigore și Vasile —, ultimul fiind tatăl conducătorului răzmeriței din 1717—1718. Familie foarte bogată, ei stăpîneau moșii întinse, de la Buciulești, pe Bistrița pînă la Trotuș (Răcăciuni, Valea Rea, Bogdana, Cașin etc.)...

...Subscriu la ideea că mănăstirea de la Cașin i-ar fi servit și lui Vasile Ceaurul drept loc de refugiu (era doar moșia familiei lor), dar ctitor a fost, incontestabil, Gheorghe Ștefan voievod. (vezi : M. Costin, N. Gane, N. Iorga).

În altă parte, autorii spun : *«O parte a averii sale a fost confiscată și împărțită la boierii care se pretindeau păgubiți, iar moșiile Radiana, Pașcani și Valea Seacă din ținutul Bacăului, precum și zece sălașe de țigani, sînt dăruite de Mihai Racoviță surorii sale Maria ca o compensație pentru lucrurile jefuite în ianuarie 1717, cînd Ceaurul atacase conacul și o luase și pe ea în prinsoare».*

Moșiile Radiana și Valea Seacă au fost într-adevăr posesiunile Ceaurului. Dar moșia Pașcani ? Probabil că autorii se referă la moșia *Patrașcani*, din jurul Borzeștilor, vecini cu Radiana. Dar Patrașcani a fost moșia lui Ruset. La data «războiului catanelor» moșia era în stăpînirea lui Iordache Ruset. El fusese «călcat» de Șoldan la Mărgineni ca partizan al domnului.

Exclus ca Mihai Racoviță să-i fi luat moșia și s-o dăruiască surorii sale drept compensație pentru faptele Ceaurului..."

N.R. Dacă vreți să intrați în legătură cu autorii articolului notați adresa unuia dintre ei : I. Dragomirescu, str. Vaselor nr. 44, sectorul 3, București. La rîndul lor, semnatarii articolului vă pot răspunde, tot în coloanele revistei noastre.

STRANIE COINCIDENȚĂ

AVRAM PARTENIE, profesor, **comuna Săcel, județul Maramureș.** Redacția nu greșește cînd afirmă că Stana era *mama* lui Ștefăniță Vodă. Nici dv. cînd susțineți că Stana era soția lui. Este doar o coincidență de nume.

Ștefăniță Vodă sau Ștefan cel Tînăr era fiul *nelegitim* al lui Bogdan, și deci nepot al lui Ștefan cel Mare. La moartea tatălui său, în 1517, Ștefăniță avea 11 ani deși, după cum bine se știe, Bogdan se căsătorise abia în 1513. Prin urmare, Ștefăniță s-a născut prin 1505—1506. Mama lui Ștefăniță era o anume Stana (vezi *Pomelnicul de la Bistrița*) cu care Bogdan a mai avut 3 copii.

Ca și tatăl său, Ștefăniță a murit și el foarte tînăr, la 21 de ani, otrăvit de soția sa pe care o chema tot Stana. Motivul nu e însă cel pe care-l susțineți dv. Într-adevăr Ștefăniță era în conflict cu Radu de la Afumați : în 1526, cu un an înaintea morții sale, el a atacat pe Radu și a prădat cumplit Muntenia, dar nu de necaz că soția acestuia și sora Stanei ar fi refuzat să-l ia în căsătorie, ci pentru că Radu adăpostise numeroși boieri moldoveni potrivnici lui. Prin urmare, moartea lui Ștefăniță a fost dictată de cauze politice și nu matrimoniale.

— AT, NU — OR!

Dr. IOAN LUPU, **Iași.** Aveți dreptate. E vorba de *învățat*, nu de *învățător*. Prin urmare, redacția aduce cuvenita rectificare, publicînd completările dv :

...„*Teohari Antonescu a fost un celebru profesor la Universitatea din Iași* și nu un învățător. *Era profesor de arheologie și fost elev al lui Maiorescu, înlesnit de el, spre a face studii în Germania, de unde s-a întors doctor și numit, apoi, profesor, cum vă spun. Afluența la cursul lui era așa de mare, încît auditorii nu încăpeau în mica sală de la «Litere», și de aceea ne duceam într-o sală de la parter, încăpătoare și comodă. În această privință, bătea recordul împreună cu un alt elev al lui Maiorescu, P. P. Negulescu, la care afluența era tot așa de mare.*

Cel ce scrie aceste rînduri a fost elevul lui [...] Teohari Antonescu s-a îmbolnăvit de un cancer la rinichi [...]

Fiind student în acel timp la Berlin, m-am dus să-l văd în Ausburgerstrasse, unde era într-un sanatoriu. Soția lui era cu el, resemnată, și dînsul topit de suferință. Doctorii nu i-au putut face nimic, așa că s-a stins și, cum am auzit, adus la Iași".

RECITIȚI !

Lui I. CONSTANTINESCU, CHIRIL BOCANCEA, **București :** Recitiți textul, începînd cu ultimul paragraf din coloana a II-a a paginii 19 și veți înțelege (sperăm) că nu e vorba de o eroare, și nici măcar de o figură de stil : Împăratul arăta *ca* de 40 de ani !

P.S. Mulțumim pentru lunga listă bibliografică indicată de dv. (I. Constantinescu) pentru a... preciza vîrsta lui Napoleon.

T. TACORIAN, **Constanța.** De ce aveți nevoie de un arbitru ? Nu vi se pare mai eficient un dialog direct cu cel ce v-a nemulțumit ?

ȘTEFAN RĂZVAN și C. BOTTEA din **București.** Sesizat de scrisorile dv., Șerban Andronescu, autorul răspunsului (și al articolului : „Descifrarea vechilor scrieri : Hieroglifele"), ne trimite această rectificare pe care o reproducem textual :

«In răspunsul dat sub titlul : „A fost Champollion înțeles de contemporani ?" se va citi că academia din care făcea parte Champollion era Academia de Inscripții, nu Academia Goncourt cum din greșeală a apărut în text. Eroarea se datorește autorului».

SUMARUL SUMARELOR (1-21)

ISTORIA UNIVERSALĂ

VECHE

		Nr.	Pag.
Descifrarea scrierii miceniene	P. Alexandrescu	4/68	86— 89
Expediția lui Darius la nordul Dunării	,,	3/68	9— 12
Hieroglifele	Ș. Andronescu	2/68	66— 69
Cuneiformele	,,	7—8/68	104—107
În budoarul unei femei romane	N. I. Barbu	1/68	56— 60
O cină romană	,,	8/67	29— 34
Cultura Mari	L. Bîrzu	3/67	32— 33
Olimpiadele grecești	M. Ionescu-Bucur	9/68	7— 12
Armamentul terestru și naval la romani	M. Bozianu	9/68	64— 67
Vikingii de la Soare Răsare	P. Buck	7/67	53— 58
Schliemann în cetatea lui Priam	C. W. Ceram	1/67	42— 48
O civilizație decapitată	,,	8/67	42— 47
Nin-Dada, femeia cu buzele pecetluite	E. Condurachi	8/67	6— 8
Itinerar arheologic : Italia	,,	3/68	64— 69
Pe unde a călătorit Ulise	R. Dima	11/68	32— 36
Tratatul sublim	E. Glaser	6/67	23— 25
Romanii la munte și la mare	N. Lascu	3/67	34— 36
De ce a fost exilat Ovidiu la Tomis	,,	9/68	64— 67
Oamenii epocii minoice	F. Matz	6/67	74— 78
Civilizația Maya	C. Mirescu	6/68	74— 78
Valea Regilor	M. Neagoe	3/67	78— 82
Lunga noapte a orașului Herculaneum	V. Nițescu	10/68	53— 54
Helepola — monstru al tehnicii militare din antichitate	N. Onea	10/68	69— 71
Comoara din Valea Regilor	A. Popescu	6/68	52— 57
Paleolitic în zilele noastre !	I. Vlăduțiu	1/67	59— 61

MEDIE

Skanderbeg	N. Ciachir, G. Maksutovici	1/68	84— 87
Mali. Un străvechi imperiu african	B. Davidson	4/67	35— 40
Imperiul comercial Kilwa	,,	2/68	58— 62
Tortura în Occidentul medieval	A. Florea	12/68	40— 45
Victimele etichetei de la curtea Spaniei	C. Göllner	5/68	74— 75
Bătălia de la Kulikovo	Vl. Koslinski	7—8/68	94— 96
Lepanto — 1571	VI. Koslinski	5/67	84— 87
Un diplomat de anvergură europeană : Petrus Paulus Rubens	E. B. Marian	7—8/68	168—174
Victoria „Taurului care șade"	N. Matei	3/67	87— 88
O încercare de zbor la Constantinopol în anul 1162	F. Pall	7—8/68	159—160
Pirați în Mediterana	G. Roșianu	7—8/68	72— 76
Buzduganul lui Sobieski	N. Simache	4/68	26— 27
Împărăteasa în ceremonialul bizantin	A. Stahl, F. Lorinț	1/67	85— 88
Un text albanez mai vechi decît formula de botez din 1462	D. Todericiu	8/67	82— 84

MODERNĂ

Europa sub rafalele revoluției	D. Almaș	5/68	10— 15
Pasionanta istorie a unui cîntec : Marseieza	,,	7/67	43— 48
Cetățene Capet, la eșafod !	C. Antip	4/67	17— 22
Medici români pe baricadele Comunei din Paris	C. Barbu	8/67	48
Naufragiul „Meduzei"	A. Castelot	9/67	70— 74
Arborii libertății	J. Hugonnot	3/68	53— 58
Împăratul Maximilian al Mexicului	D. Lăzărescu	5/67	18— 22
Hans Christian Andersen în România	N. A. Nicolescu	6/67	43— 48
Alfred Redl. Un supraspion de la începutul secolului	A. Riesen	5/67	26— 29
Primul foto-reportaj de război din istorie	—	7—8/68	148—154
Sfîrșitul vulturului înlănțuit pe stîncile din Sfînta Elena	—	2/67	53— 58

CONTEMPORANA

		Nr.	Pag.
Cele 900 de zile ale Leningradului	S. Alexandrescu	5/67	80— 83
Crucișătorul „Emden“	Vl. Block	7—8/68	136—139
Conferința de la Ialta	E. Bantea,	1/67	24— 32
— STENOGRAME —	M. Ioanid	2/67	31—41
		3/67	37— 45
		4/67	41— 48
		5/67	34— 45
		6/67	33— 39
	E. Bantea,		
Conferința de la Teheran	M. Ioanid	6/68	26— 33
— STENOGRAME —		7—8/68	32— 37
		10/68	55— 65
		11/68	68— 72
		12/68	47— 51
Revoluția din Germania	H. Bednareck	3/68	32— 38
Ocuparea Marocului	C. Botoran	7—8/68	10— 15
Războiul anglo-bur	W. Churchill	5/68	63— 68
Ducele despre Führer	G. Ciano	6/68	18— 22
Führerul despre Duce	„	2/68	21— 26
Bătălia Stalingradului	I. Cupșa	4/68	38— 48
Diplomat pe un vulcan	W. E. Dodd	4/67	53— 59
Memorii de război	Ch. de Gaulle	5/67	53— 60
		6/67	53— 60
		8/67	53— 60
		9/67	41— 45
		1/68	36— 42
		4/68	58— 64
Misiunea agentului Merser	St. Gheorghiu	11/68	73— 77
Noaptea cuțitelor lungi	L. Gherghinescu	3/67	70— 73
Atentatul contra lui Heydrich	R. Gheysens	10/68	32— 37
„Leul de mare“ se înecă	F. Hera	12/68	15— 24
A participat Manfred von Killinger la complotul împotriva lui Hitler ?	P. Ilie, N. Meianu, N. Aureliu	2/67	22— 25
Măgarul contra elefantului	B. Boetz-Lali	10/68	16— 19
Moartea lui Dag Hammarskjöld	J. de Launay	2/68	21— 26
Amurgul jalnicilor zei	Gh. Livănescu	2/67	10— 15
Cele 232 de zile ale Tobrukului	Gh. Lupan	6/67	10— 13
Secretul operației Overlord	P. B. Marian	9/68	29— 34
Ultima ședință a Marelui Consiliu Fascist	„	6/67	82— 86
Buchenwald	I. Micu	2/68	36— 41
Cele 16 zile ale orașului Singapore	N. Minei	2/67	77— 80
Tezaurul străbate Oceanul Atlantic	V. Nițescu	5/68	56— 62
Harry Sebold și cei peste 30 de spioni naziști	I. Păcuraru	3/68	13— 18
Nimeni nu este erou pentru medicul său	M. Pădureleanu	12/68	52—59
Tezaurul Băncii Poloniei străbate România	A. Petric, Gh. Unc	7—8/68	161—162
Nașterea Antantei Balcanice	C. Popișteanu	7—8/68	77— 82
Rasputin	„	4/67	67— 73
De la Lincoln... la Kennedy	E. Preda	1/67	82— 84
Dezastrul de la Caporetto	V. Racoviceanu	10/68	72— 75
Agentul A-54	N. Răutu	8/67	37— 41
Spectator pe scena diplomatică	P. Schmidt	7—8/68	117—129
Iulie 1943. Debarcarea în Sicilia	I. Stroescu	1/68	14— 17
Un duel radiofonic	L. Șerbănescu	2/68	87— 88
Sinucidere la Dieppe	—	11/68	26— 31
Cine ești dumneata Mister Chapman ?	—	6/68	39— 44
Femeile și spionajul	—	9/67	25— 30

MIȘCARE MUNCITOREASCĂ

Revoluția din Octombrie	N. D. Cocea	10/68	6— 8
Socialiștii români la Zimmerwald	N. Copoiu	2/67	16— 18
Kotor, un oraș iugoslav cu tradiție revoluționară	„	1/68	32
Marx și trecutul istoric al românilor	A. Deac	4/68	20— 21
Karl Marx : 150 de ani	P. Lucaciu	4/68	16— 19
1917 din februarie pînă în octombrie	P. I. Ionescu	7/67	1— 13
Sub cerul Spaniei	V. Roman	3/67	5— 11
Români în Armata Roșie	Gh. Unc	7/67	13— 20
Taina vasului „Radetzki“	C. Velichi	1/67	10— 11
Condamnați la moarte pentru a fi salvați	„	7/67	36— 38
Cazul Sacco și Vanzetti	—	1/68	72— 74

REPORTAJE ȘI EVOCĂRI

Cuba 1868—1968	N. Aureliu	11/68	53— 58
Muzeul Chantilly	M. Baumont	7/67	23— 25
Republica de pe Monte Titano	D. Berindei	8/67	70— 73
Itinerar istoric : Republica Populară Chineză	A. Budura	10/68	78— 83
Istoria Europei de sud-est predată la Geneva	V. Cândea	9/68	40— 41

		Nr.	Pag.
Fortăreaţa celor şapte turnuri	M. Guboglu	3/68	18— 21
Astronomul Nicolae Coculescu în Senegal	S. Iancovici	2/67	26— 30
Spre o istorie planetară ?	J. de Launay	6/68	88— 89
Mit şi istorie în ţara hanilor	F. Mahler	1/68	77— 79
Itinerar istoric : Cehoslovacia	„	5/68	84— 88
Copenhaga	M. Matache	11/68	62— 67
Gauchos. Ficţiune şi realitate	N. Minei	4/68	22— 25
Muzeul Omului	J. Millot	8/67	14— 19
Muzeul Wawel	M. Moldoveanu	4/67	63— 66
Turnul Londrei	P. Moldoveanu	3/67	22— 25
Statuia amiralului îşi face toaleta	C. Pavelescu	4/68	36— 37
Itinerar istoric : Mexic	I. Protopopescu	9/68	87— 89
British Museum	L. Rodescu	7—8/68	87— 93
Institutul de ştiinţe bizantine şi neo-elenice	D. Tudor	3/67	31
Mică incursiune în criptografie	N. Vasilescu	6/68	64— 68
		7—8/68	62— 68
De la Dunăre în Ţara Seherezadei	A. Vasiu, M. Fodoreanu	9/67	36— 40
Samarkand : 2296 de ani	—	6/68	24

ISTORIA ROMÂNIEI

VECHE

Monumentele rupestre de la Murfatlar	I. Barnea	5/68	38— 42
Originalitatea artei traco-getice	D. Berciu	5/67	23— 25
Buridava dacică la Ocniţa ?	„	6/67	5— 9
Agora Tomisului	V. Canarache	8/67	20— 24
Cernica. Unul din cele mai vechi cimitire preistorice din Europa	Gh. Cantacuzino	6/67	28— 32
A existat Podul Uriaşilor ?	I. Cojocaru	3/68	59— 61
Aducem Columna	H. Daicoviciu	2/67	1— 6
Sistemul de apărare din nord-vestul Daciei	St. Ferenczi	4/68	56— 57
Aurul Daciei	O. Maeru	11/68	59— 61
Un călător prin Dacia	V. Mihailescu-Bîrliba	12/68	37
Bratei '67	I. Nestor	8/67	64— 69
Milenii de istorie la Porţile de Fier	C. S. Nicolaescu-Plopşor	1/68	1— 7
Histria şi Burebista	D. Pippidi	1/67	33— 34
Un atelier monetar în Dacia	C. Preda	1/68	33— 36
Arheologi în costume de scafandri	„	9/68	22— 23
Mormîntul tracic de la Kazanlîk	L. Roşu	7—8/68	112—113
Coiful celtic de la Ciumeşti	M. Russu, O. Bandula	6/68	45— 48
Ce ştim despre limba traco-geţilor	I. I. Russu	9/67	75— 77
Un rege dac poet	I. Rusu-Şirianu	7—8/68	140
Podoabe de argint geto-dacice	G. Trohani	9/68	4— 6
Vinul la ospeţele dacilor şi romanilor	D. Tudor	3/68	27— 29
O fîntînă romană în Dacia	„	2/67	61— 62
Poate fi localizată Buridava la Ocniţa ?	„	9/67	69— 70
o solie din Dacia la Roma, acum două milenii	„	7/67	21— 22
Columna lui Traian	„	9/68	43— 53

MEDIE

Inorogul de pe blazonul lui Nicolaus Olahus	C. Albu	1/68	11— 13
Buzeştii	D. Almaş	2/68	1— 5
Necunoscuta de la curtea împărătească din Praga	Al. Alexianu	3/67	83— 86
O iubire romantică şi un duel în 1827	„	8/67	85— 87
Bufoni la curţile domneşti	„	3/68	61— 63
Să fi fost oare „farfurii zburătoare“ ?	D. L. Aramă	12/68	28— 32
Microarhivă : Din vremea lui Moruzi Vodă	C. Antip	12/68	72— 80
Bogdania, Cara-Bogdania şi Cara Vlachia	T. Bălan	6/68	86— 87
Documente româneşti în arhive străine	M. Beza	7—8/68	164—167
		10/68	66— 68
Baba Novac	M. Bunta	9/68	37— 39
Flavio Biondo. 1453 :			
Acei daci care vorbesc o limbă latină	Şt. Bîrsănescu	2/67	19— 21
Primele şcoli în ţările române	„	4/67	15— 16
Filozofii de la Sucevita	„	8/67	9— 13
„Războiul catanelor“ şi răzbunarea lui Vasile Ceaurul	C. Constantinescu-Mircești, I. Dragomirescu	9/68	59— 63
Horea în conştiinţa europeană a vremii sale	M. Dan	7—8/68	108—111
Prima tipăritură românească	L. Demény	9/67	64— 68
Rădăuţi — necropola primilor voievozi ai Moldovei	N. Grigoraş	2/68	14— 17
Pe urmele lui Sadoveanu la Hanul Ancuţei	Al. I. Gonţa	2/67	42— 43

		Nr.	Pag.
Turnul Chindiei	M. T. Georgescu	6/68	2— 3
Procesul „Vrăjitoarelor“	C. Göliner	7/67	39— 42
Documente despre români în arhivele din Istanbul	M. Guboglu	7/67	59— 60
Gentz. Corespondent al domnilor munteni	D. Hîncu	3/67	46— 48
Valah=roman	G. Ionescu-Varo	12/68	87— 89
Mihai Viteazul şi boierii trădători	I. Ionaşcu	1/68	80— 84
Un prinţ valah pe drumurile Europei	„	1/67	14— 16
Din trecutul monedei româneşti	O. Iliescu	7—8/68	130—135
Huniazii	C. Mureşan	7/67	29— 35
May II argintarul lui Brîncoveanu	C. Nicolescu	1/67	21— 23
Ştefan cel Mare văzut de artiştii vremii	„	3/67	19— 22
Curse de cai în Moldova medievală	P. P. Panaitescu	6/67	43— 46
Io, Mircea Voievod	„	3/67	1— 4
Ştefan cel Mare	„	6/68	2— 3
Horea — schiţă a portretului intelectual	Şt. Pascu	1/67	57— 58
Cetatea Dăbîca	Şt. Pascu, M. Russu	8/67	1— 5
Lupta pentru neatîrnare a lui Mihnea III	Ş. Rădulescu-Zoner	7—8/68	82— 86
Cine a tradus în secolul al XV-lea „Floarea Darurilor“ în românește	N. Smochină	7—8/68	49— 51
„Descălecători de ţară, dătători de legi şi datini“	A. Sacerdoţeanu	12/68	2— 10
„Descălecarea“ Ţării Moldovei	Şt. Ştefănescu	3/67	59— 61
Negru Vodă „întemeietorul“ Ţării Româneşti	„	6/67	1— 4
Despotul dobrogean	„	9/67	46— 53
Basarabii	„	7—8/68	2— 9
Tragicul sfîrşit al Brîncovenilor	C. Ucrain, L. Loghin	1/68	24— 31
Cum a pierdut Vodă Caragea un rămăşag	E. Virtosu	9/68	75— 76
MODERNĂ			
Turnul Colţei	Al. Alexianu	6/67	78— 81
Contemporani în picturile lui Grigorescu	D. Almaş	10/68	47— 49
Muze şi egerii	„	7—8/68	154—158
Bisericuţa Horea	P. Abrudeanu	10/68	22— 23
Titus Dunka	T. Avramescu	7—8/68	141—147
		9/68	80— 83
		10/68	84— 89
Scrisori din exil	Al. Bălintescu	10/68	34— 40
N. Bălcescu la Londra	D. Berindei	7—8/68	69— 71
Itinerare paşoptiste	C. Bodea	5/68	2— 9
Uimitorul destin al Anei Simonis	N. Brădişteanu	4/68	65— 71
Trei culori cunosc pe lume	C. Căzănişteanu	8/67	35— 36
Adunarea naţională de la Blaj	V. Cheresteşiu	5/68	16— 20
Articole necunoscute ale lui Marx cu privire la Unirea Principatelor	M. Constantinescu	1/67	12— 13
Islaz '48. Adunarea de pe cîmpul regenerării	C. Corbu	5/68	21— 25
Plevna	I. Cupşa	9/67	54— 56
Domnitorul Cuza în exil... ales deputat în ţară	I. Dorneanu	2/67	63— 66
Un tablou necunoscut al pictorului Rosenthal	M. G. Fotino	3/68	48— 49
A existat Coana Chiriţa ?	G. Gane	9/68	90
Johann Strauss în Bucureştiul anului 1848	El. Georgescu	6/67	42
Ştefan Ludwig Roth	C. Göliner	4/67	87
La Mărăşeşti acum 50 de ani	D. Giuculescu	4/67	1— 3
1877 în documentele vremii	D. C. Giurescu	1/67	7— 10
Dramele Ruginoasei	N. Grigoraş	10/68	9— 15
Poveste cu o contesă şi o beizadea	Gh. Georgescu-Buzău	7—8/68	26— 31
Mureşenii	M. Gherman	4/68	53— 55
Monumentul „Victoria de la Mărăşeşti“	O. Han	4/67	13— 14
Vechi hanuri bucureştene	Şt. Ionescu	6/68	69— 73
1877 : eroi, fapte, mărturii	Şt. Ionescu, C. Căzănişteanu, E. Popescu	1/67	2— 6
Prin Bucureştiul veacului trecut	C. Kiriţescu	6/67	15— 22
Statuia unui transilvănean într-un templu japonez	I. Korda	6/68	24— 25
Bălcescu şi Italia	V. Maciu	5/67	30— 31
Pictori în revoluţia de la 1848	M. H. Maxy	6/68	9— 11
Mărturii finlandeze despre războiul din 1877—78	I. Nivănescu	9/67	57— 59
Bălceştii. Destinul unei familii	H. Nestorescu	3/67	53— 58
Transilvania şi războiul de independenţă	V. Netea	1/67	17— 20
13 septembrie în Dealul Spirii	S. Neagoe	9/68	12— 14
Iancu Jianu	P. Pandrea	6/67	61— 65
Ion Heliade Rădulescu — scrisori inedite	G. Potra	7—8/68	114—116

		Nr.	Pag.
Revoluția de la 1848 prin părțile Devei	S. S. Popovici	6/68	34— 38
Dicționarul lui Iosafat Snagoveanu	R. Tempea, C. Muscan	10/68	21
Pompierii lui Zăgănescu	C. Ucrain, L. Loghin	6/67	46— 48
O companie de eroi	„	4/68	4— 6
Acum 120 de ani la Otelul „Petersburg" din Iași	Gh. Ungureanu	4/68	53— 55
Gheorghe Asachi	„	2/68	46— 48
Doaga : Cinci zile, la sfîrșit de iulie	C. Vasiliu-Rășcanu	4/67	7— 10
Ion Ionescu de la Brad	A. Vasiliu	12/68	33— 39
CONTEMPORANĂ			
La moartea savantului N. Iorga	Gh. Adorian, M. Covaci	4/68	8— 15
Nicolae Titulescu — așa cum l-am cunoscut	T. Aghnides	4/68	76— 77
Apoteoza unei lupte de veacuri	C. Antip	11/68	2— 12
Domnule general ne găsim în divergență	C. Antip, C. Nicolae	3/67	26— 30
Memorii	C. Argetoianu	1/67	62— 69
		2/67	66— 76
		3/67	62— 69
		4/67	74— 84
		5/67	71— 79
		6/67	66— 73
		7/67	79— 87
		8/67	74— 81
		9/67	78— 87
		1/68	61— 71
		2/68	76— 86
		3/68	70— 81
Microarhivă : Carol al II-lea	V. Arimia	5/68	70— 74
Mihai Tican Rumano...	I. Babici	5/67	61— 63
De ce a fost adus generalul Stahel la București	E. Bantea	4/68	28— 34
Ideea de republică la români	D. Berindei	9/67	6— 14
Transmitem ultimele știri...	N. Blană, I. Neacșu	7—8/68	52— 56
Pentru unitatea poporului român. Corespondență inedită	Gh. I. Bodea	9/68	69— 74
Camil Petrescu. Fișe pentru un roman neterminat	Al. Bojin	9/68	84— 86
„Arta albă" și izotopii radioactivi	G. Blücher	2/67	58— 60
Voluntarii unității	I. Borcan, I. Butnaru, I. Mamina, P. Ugliș-Delapecica, G. Dimitriu-Serea, Fl. Tănăsescu, Fl. Dragne	10/68	40— 46
André Maurois la București	Cl. Cleja-Gîrbea	9/67	63
Tradiție și inovație în cultura țărilor din sud-estul Europei	E. Condurachi	7/67	77— 78
Microarhivă : 1907 în corespondența familiei regale	V. Costake	3/68	30— 32
Popor, cultură, aspirații seculare	V. Cândea	10/68	2— 5
O colecție de istorie a farmaciei la Cluj	E. Crișan	9/67	30— 31
„Astra" și idealul unirii	V. Curticăpeanu	12/68	11— 14
Capitala României decorată cu „Crucea de război" franceză	P. Daiche	4/68	35
Am trăit măreția acelor zile — memorii	T. Albani, T. Brediceanu, D. Stanca, D. Gherman, L. Oanea, A. Cosma, A. Popa, V. V. Barbu	11/68	16— 25
Ultima întrevedere Hitler-Antonescu	A. Deac	3/68	39— 47
Antonescu despre ultima întrevedere cu Hitler	„	7—8/68	38— 44
O prietenă a Franței : Elena Văcărescu	P. Espil	5/68	36— 37
Ultima scrisoare a lui Petre Andrei	T. Georgescu	8/67	25— 28
File autobiografice	P. Groza	1/68	43— 55
Ecouri în presa apuseană privind Unirea	D. Hurezeanu	11/68	13— 15
„Miorița" în limba lui Shakespeare	I. Hurdubețiu	10/68	76— 77
Asasinarea lui Armand Călinescu	P. Ignat, Gh. Matei	7/67	71— 76
În culisele conflictului dintre Horia Sima și Ion Antonescu	P. Ilie, N. Aureliu	4/67	23— 31

		Nr.	Pag.
Antoneștii în seiful Castelului Alb	E. Ionescu	5/67	6— 10
„Minunea" de la Maglavit	Gh. I. Ioniță	2/68	42— 45
Un savant român în America Latină	M. Gh. Marinescu	3/67	61— 63
Cum a fost asasinat I. Gh. Duca	Gh. Matei	3/67	12— 16
Vîrste matusalemice la români	Șt. Meteș	2/68	34— 35
O manifestare a prieteniei româno-maghiare	I. Micu	9/68	77— 79
Microarhivă : documente în legătură cu poziția fruntașilor vieții politice românești față de izbucnirea primului război mondial	N. Z. Munteanu	1/68	18— 23
Primul Prezidiu al Republicii	I. Niculi, Gh. Stere	9/67	1— 5
	C. Nicolau	5/67	46— 48
Fizică, chimie, arheologie	I. M. Oprea, C. Tătuț	5/68	43— 55
Afacerea „Skoda"	I. M. Oprea	1/67	35— 38
	Gh. Pană	5/67	61— 63
Iulie 1936. Titulescu-Litvinov	I. Petre	1/67	39— 41
Ilse II nu mai transmite	Cr. Popișteanu	1/67	80— 81
„Reportajele" din București ale „verișoarei lui Himmler"	S. Racoviceanu	2/68	63— 65
Umanistul Rabindranath Tagore printre bucureșteni	„	6/68	79— 85
Microarhivă : Hohenzollernii, Coburgii și Romanovii între ei	C. Roman	3/68	83— 85
Microarhivă : Un scandal la curtea regală	Al. Rosetti	9/68	2— 3
Geofizică și arheologie	A. Sacerdoțeanu	4/67	85— 86
O limbă, un popor	Al. Gh. Savu	7/67	61— 70
Dimitrie Onciul	A. Simion	4/68	78— 85
Armand Călinescu contra Gărzii de fier		12/68	60— 71
Agonia unui regim : ultimele zile ale domniei lui Carol al II-lea	D. Sorescu	3/67	17— 18
Nopțile bucureștene ale cuțitelor lungi	„	2/67	7— 9
De vorbă cu Doamna Duca	H. H. Stahl	2/67	44— 46
„Tăcerea noastră ar însemna o crimă". Intelectualii români către Ion Antonescu	„	6/67	40— 41
Din istoricul școlii românești de sociologie	Fl. Tucă	5/68	69
Statistică și istorie	„	5/67	64— 70
Pro virtute militari	Gh. Tuțui	9/67	15— 19
In memoriam	R. Vulpe	3/67	74— 77
Abolirea monarhiei	R. Vulcănescu	2/67	47— 48
Vasile Pîrvan, istoric al antichității clasice	Al. Zub	3/68	1— 3
„Coloana cerului" la români	„	9/68	24— 28
Preludii la unire în mărturii străine	—	5/67	32— 33
Biruit-au gîndul	—	4/67	11— 12
„Magazinu istoriku pentru Dacia"	—	9/68	42
Eroi francezi în luptele din România-documente	—	9/67	58— 62
Liceul din Beluș			
Microarhiva : Abuzurile săvîrșite de fostul rege carol al II-lea			

MIȘCARE MUNCITOREASCĂ

Doftana — temniță și universitate	I. Ardeleanu	7—8/68	101—103
Ocuparea prefecturii Constanța	Al. Baciu	4/67	32— 34
De vorbă cu Lucrețiu Pătrășcanu	I. Biberi	5/68	29— 34
O fotografie inedită a Terezei Ocskó	Gh. I. Bodea	1/68	33
Ștefan Gheorghiu și vremea sa	M. Gh. Bujor	6/68	12— 17
75 de ani de la crearea P.S.D.M.R.	N. Copoiu	3/68	22— 26
100 de ani de la înființarea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara	A. Deac	9/68	35— 36
O citadelă socialistă : Sala Sf. Ionică	I. Felea	11/68	42— 52
Eroii clasei muncitoare își așteaptă cîntăreții	„	9/68	66
Din vremea cînd socialismul făcea primii pași la „Sotir"	„	3/68	4— 8
Parola : „Prefer trandafirii albaștri"	N. Goldberger	2/67	31— 33
1934 : clandestin peste granită	„	10/68	24— 28
„Neoiobăgia" în corespondență inedită	D. Hurezeanu	2/68	53— 58
13 Decembrie 1918	V. Liveanu	11/68	37— 41
1 Mai	O. Matichescu	4/68	72— 76
Józsa Béla	I. Micu	12/68	25— 27
Aniversări glorioase	N. G. Munteanu	10/68	29— 32
Cum se tipărea gazeta ilegală „România liberă"	I. Neacșu	1/68	8— 10
Cum s-a înfăptuit Frontul Unic Muncitoresc	C. Pîrvulescu, Șt. Voitec	1/67	53— 56
1933	D. Sorescu	2/68	6— 13
Aviatori români în insurecție	M. Ștefan	7—8/68	57— 61
Lucrețiu Pătrășcanu deputat în Parlament	„	4/68	72— 76
Manifestul Comunist în România	„	2/68	27
Partid unic muncitoresc în România	Gh. Tuțui	2/68	18— 20
Trei evadați	Gh. Vasilichi	7—8/68	16— 24

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

AURELIAN SACERDOŢEANU „State Founders, Creators of Law and Custom“ ● „Fondateurs de pays, créateurs de lois et de coutumes“ ● «Основатели стран, законодатели и дарующие традиций» ● „Staatsgründer, Recht- und Brauchschöpfer ◇ B. CURTICĂPEANU „Astra“ and the Ideal of Union ● „Astra“ et l'idéal de l'union ● «Астра» и идеал объединения ● Die „Astra“ und das Ideal der Vereinigung ◇ FLORIN HERA "The Sea Lion“ Gets Drowned ● „Le lion de mer“ se noie ● «Морской лев» тонет ● "Der Seelöwe“ ertrinkt ◇ I. MICU Józsa Béla ● Józsa Béla ● Йожа Бела ● Józsa Béla ◇ DALILA LUCIA ARAMĂ Could They Have Been „Flying Saucers“? ● Etaient-ce, par hasard, des „soucoupes volantes“? ● А были ли «летающие тарелки»? ● Waren es vielleicht „fliegende Teller?“ ◇ AMILCAR VASILIU Ion Ionescu de la Brad ● Ion Ionescu de la Brad ● Ион Ионеску де ла Брад ● Ion Ionescu de la Brad ◇ A. FLOREA Torture in Mediaeval Western Europe ● La torture dans l'Occident médiéval ● Пытки в Средневековом западе ● Die Tortur im mittelalterlichen Westeuropa ◇ VIRGIL MIHĂILESCU-BARLIBA A Traveller in Dacia ● Un voyageur en Dacie ● Путешественник по Дакии ● Ein Reisender in Dazien ◇ Dr. HORST BEDNAREK (D.D.R.) The Revolution in Germany ● La Révolution en Allemagne ● Революция в Германии ● Die Revolution in Deutschland ◇ MIRCEA PĂDURELEANU To His Physician Nobody is a Hero ● Personne n'est un héros pour son médecin ● Для своего врача никто не герой ● Für seinen Arzt ist niemand ein Held ◇ A. SIMION The Bucharest Nights of the Long Knives (I) ● Les nuits bucarestoises des couteaux longs (I) ● Бухарестские ночи длинных ножей ● Die Bukarester Nächte der langen Messer (I) ◇ Microarchives of „Magazin istoric“: In the Time of Prince Alexandru Moruzzi ● Micro-archive du „Magazin istoric“: Du temps du Prince Alexandru Moruzzi ● Микроархив «Магазин историк»: Со времён Александра Морузи Вода ● Das Mikroarchiv des „Magazin istoric“: Aus der Zeit des Wojewoden Alexandru Moruzzi ◇ AL. GHEORGHIU Merser's Mission ● La mission de l'agent Merser ● Миссия агента Мерсера ● Die Mission des Agenten Merser ◇ Wallachian = Roman ● Valaque = Romain ● Валах = римлянин ● Walache = Römer.

magazin istoric

București, str. Onești nr. 5 — Sectorul 1 Oficiul Poștal Nr. 22, telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Dana Crivăț, Nicolae Nicolaescu, Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan.

PREZENTAREA GRAFICĂ: George Pîrjol. TEHNOREDACTOR : Nicolae Istrate. **42 427**

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii“ București

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

Coperta I

(stînga sus)
Stema Țării Moldovei sculptată în piatră (Mănăstirea Bistrița).
(stînga jos)
Pagina întîia a Evangheliei lui Matei scrisă și împodobită de Gabriel Uric în vremea lui Alexandru cel Bun
(dreapta sus)
Întemeietori ai domniei Moldovei în vechile fresce de la Rădăuți.
(dreapta mijloc)
Mireasă în costum popular românesc
(dreapta jos)
Alarmă pe un aeroport britanic (1940)
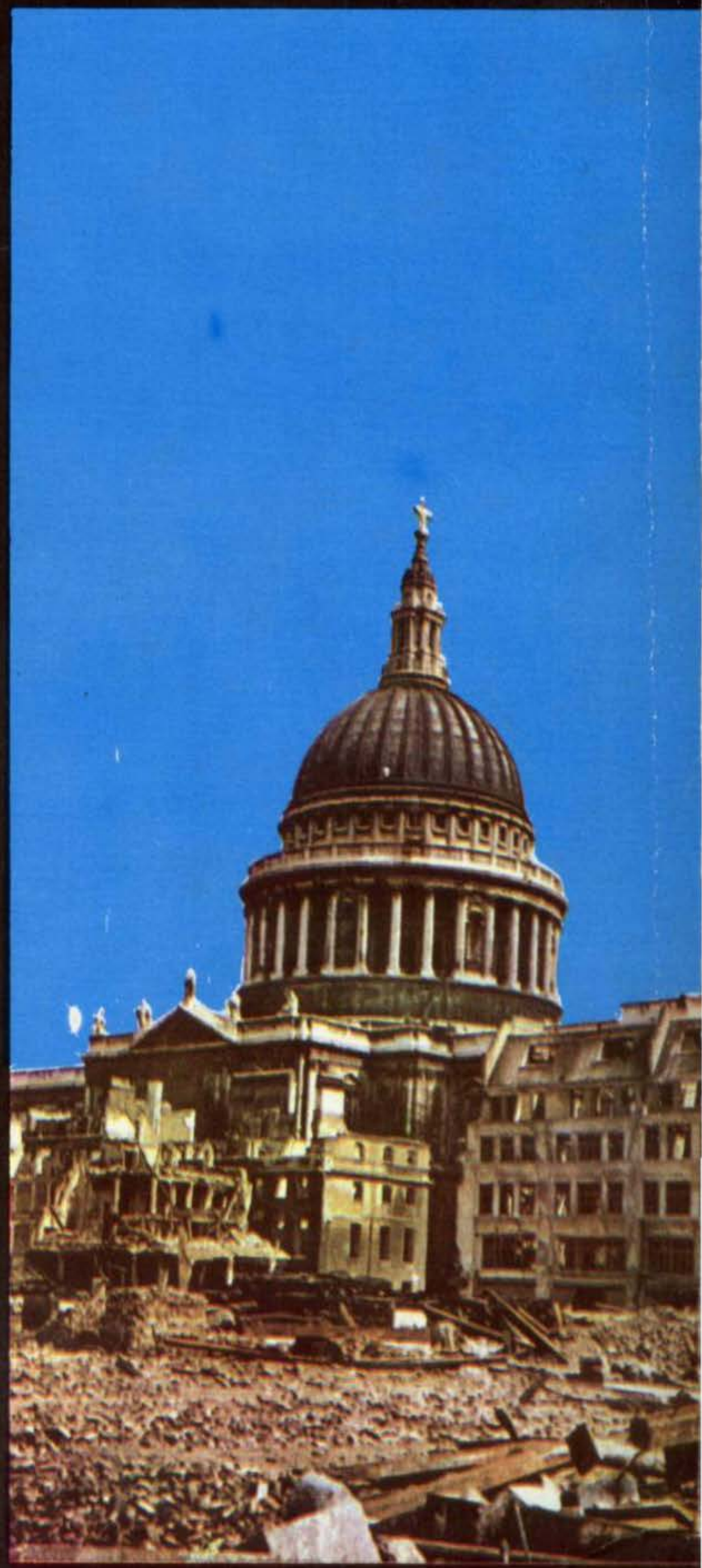
Coperta IV
Catedrala Sf. Paul din Londra înconjurată de ruine . (1940)